

Hvor går veien?

Kartlegging av samisk språk og kultur i språkforvaltningskommunene

Elisabeth Angell, Bård Kårtveit, Vigdis Nygaard og Jan Åge Riseth

Rapport 11-2022, NORCE Helse og samfunn

Rapporttittel	Hvor går veien? Kartlegging av samisk språk og kultur i språkforvaltningskommunene
Prosjektnummer	104663
Institusjon	NORCE Helse og samfunn
Oppdragsgiver	Kommunal- og distriktsdepartementet
ISBN nr.	978-82-8408-212-7
Rapportnr	11-2022
Antall sider	105
Publiseringsdato	April
Bildekreditering	Sunniva Skålnes
Geografisk område	Forvaltningsområdet for samisk språklov, Samiske områder
Stikkord	kompetanse i samisk språk og kultur, mangel på samiskspråklige fagfolk, språkforvaltningsområdet
Sammendrag	<p>Samisk og norsk er likeverdige språk i de 13 kommunene som inngår i forvaltningsområdet for samisk språklov. Rapporten kartlegger kompetansen i samisk språk og kultur, innenfor sektorene barnehage, grunnskole, videregående skole, helse og omsorg, barnevern, domstol og politi. Gjennomgående mangler det folk med fagutdanning som samtidig har kompetanse i samisk språk og kultur, innenfor alle de studerte sektorene. Denne «trippelkompetansen» er det særlig knapphet på i lule- og sørsamiske områder, men også i de fleste nordsamiske kommuner. Permisjoner med lønn, stipend, økt lønn, færre undervisningstimer og språkarbeidere uten fagutdanning er eksempler på virkemidler for å styrke samiskkompetansen. Rett til undervisning i/på samisk i grunnskolen er sterkest lovregulert og støttes med statlig finansiering, barnehagetilbud er også lovpålagt og styrkes med finansiering, fra Sametinget. Disse sektorene prioriteres høyest.</p>

Forord

I denne rapporten kartlegger vi kompetansen i samisk språk og kultur i de 13 kommunene, med tilhørende statlig og regional myndighet, som utgjør forvaltningsområdet for samisk språklov. Det er jo nettopp i disse geografiske områdene hvor samisk står sterkest, og innbyggerne har sterkere rettigheter til å bruke samisk språk i møte med kommunen og offentlige myndigheter, enn innbyggere som bor utenfor forvaltningsområdet.

Kartleggingen har vektlagt sektorene: barnehage, grunnskole, videregående skole, helse og omsorg, barnevern, domstol og politi. Flere av disse sektorene styres fra flere myndigheter.

I kartleggingen er det brukt ulike kilder. Skriftlige kilder fra de respektive offentlige organene, tilgjengelig forskningslitteratur fra egen og andres forskning, tilgjengelig tallgrunnlag er hentet inn fra Sametinget og Udir. Den viktigste kilden har vært intervju med toppledere, ledere for fagenhetene og de som har særskilt ansvar for samiske saker, slik har vi fått innsikt i hvordan samisk språk og kultur følges opp. For å få gå mer i dybden er intervjuene konsentrert til seks av disse 13 kommunene, i tillegg til fylkeskommuner, helseforetak, ledere i domstoladministrasjon og politi.

Kommunal- og distriktsdepartementet (KDD) er oppdragsgiver og har finansiert forskningsprosjektet. Kontaktperson i KMD Hanne Myrvold, i tillegg har Nancy Vibeke Olsen og Kari Løchen deltatt i prosjektmøter og gitt innspill. Takk for innspill, og vi takker for muligheten til å kunne gjennomføre prosjektet.

Prosjektet er gjennomført i tett samarbeid mellom forskerne, det har dog vært en viss fordeling av ansvar. Bård Kårtveit har hatt hovedansvaret for kapittel 5 og 6, Vigdis Nygaard har hatt hovedansvaret for kapittel 4, Jan Åge Riseth har hatt hovedansvaret for kapittel 7, Elisabeth Angell har hatt hovedansvaret for kapittel 2 og 3 i tillegg til kapittel 1 og 8. Imidlertid er viktige analyser og konklusjoner drøftet av forskningsgruppen i fellesskap og likeledes kommentert av alle. Angell har vært prosjektleder. Nygaard har også hatt et særlig ansvar for å kvalitetssikre rapporten.

Tusen takk til alle som har tatt seg tid til å snakke med oss og delt av sin kunnskap og erfaring. Vi kunne aldri ha skrevet denne rapporten uten deres hjelp. Forfatterne tar imidlertid alt ansvar for eventuelle misforståelser eller feil som står i rapporten.

Bergen/Alta/Narvik/Oslo, mars 2022.

Elisabeth Angell
prosjektleder

Sammendrag

Hvor går veien? – Kartlegging av samisk språk og kultur i språkforvaltningskommunene
Av Elisabeth Angell, Bård Kårtveit, Vigdis Nygaard og Jan Åge Riseth, Rapport 11-2022 NORCE
Helse og samfunn.

Samelovens språkregler slår fast at samisk og norsk er likeverdige språk, og at språkene skal være likestilte ved henvendelser til forvaltningskommunene. Dette betyr at kommunene trenger kompetanse i samisk språk og kultur, og selv blant forvaltningskommunene sliter de med tilstrekkelig samisk språkkompetanse. De samiske språkene er sårbare, og mangelen på samisk kompetanse er et gjennomgående problem, i offentlig forvaltning, undervisning og øvrige samfunnsområder. Det er derfor viktig å få en oversikt over tilgangen på samisk kompetanse innen ulike sektorer i forvaltningskommunene, og se på hvilke virkemidler som kan bidra til å gi styrket samisk kompetanse, og sikre samiske språkbrukeres rettigheter. Kartleggingen har vektlagt sektorene: barnehage, grunnskole, videregående skole, helse og omsorg, barnevern, domstol og politi.

Lederne i forvaltningskommunene og de statlige enhetene har god oversikt over hvem i sine organisasjoner som har kompetanse i samisk språk, og rimelig god oversikt over hvem som har kompetanse i samisk kultur. Kun i noen tilfeller er det formaliserte kompetansekartlegginger eller oversikter. I hovedsak er det uformelle oversikter som sektorledere og enhetsledere har. I noen grad har også de med personalansvar denne oversikten. En utfordring er at det trengs arbeidstakere som har kompetanse innen et fagområde; fagarbeider, sykepleier, lærer, barnehagelærer, leger, psykologer, økonomer, jurister, politi osv. som samtidig har kompetanse i samisk språk og samisk kultur. Det er det vi her kaller «trippelkompetanse», det er det kommuner og andre etterspør. Et annet viktig poeng er at alle forvaltningskommunene også er det vi oppfatter som «utkantkommuner», et godt stykke fra større byer, og det er småkommuner. Plassje–Røros har 5600 innbyggere, de øvrige har fra 4200 og færre innbyggere. En vanlig utfordring for småkommuner er at det er vanskelig å rekruttere fagfolk, og at mange av de eksisterende fagfolkene nærmer seg pensjonsalderen, det øker rekrutteringsbehovet ytterligere. Disse generelle rekrutteringsutfordringene gjelder også for forvaltningskommunene, og forsterkes ved at de trenger trippelkompetanse.

Denne kartleggingen bekrefter et hovedbilde fra tidligere undersøkelser: Det er en kritisk mangel på kompetanse i samisk språk, og det gjelder også i kommunene i forvaltningsområdet, blant regionale myndigheter, statlige myndigheter og tjenestetilbydere som dekker forvaltningsområdet. Innenfor de sektorene vi har studert er det også mangel på kompetanse i samisk kultur, et begrep som mangler en klar, felles definisjon, og som i stor grad knyttes til kunnskap om lokal samisk kultur i den enkelte kommune. Samtidig er det en utbredt oppfatning om at det er enklere å tilegne seg kunnskap om samisk kultur, og at det krever mer ressurser og en langt større egeninnsats å tilegne seg kunnskap i samisk språk.

Dette er hovedbildet, likevel er det viktig å understreke at det er store forskjeller mellom de geografiske områdene/kommunene. Blant noen kommuner, der samisk språk står sterkt, og brukes som hverdagspråk av befolkningen, er det brukbar tilgang på kompetanse i samisk språk i de ulike kommunale sektorene. Rekrutteringsutfordringene er i første rekke knyttet til å få dekket enkelte spesialstillinger som krever spisset kompetanse, med folk som også snakker samisk. Det er

noen kommuner som er i en mellomstilling, som har flere ansatte med kompetanse i samisk språk og kultur, men samtidig sliter med å rekruttere samisk språkkompetanse til flere posisjoner. Disse kommunene er gjerne bra dekket med personer som har kompetanse i samisk kultur, og flere har også noe kunnskap i samisk språk, men likevel ikke så mye at de ønsker å bruke samisk språk i jobbsammenheng. Så er det flere kommuner som kun har noen få ansatte som har kompetanse i samisk språk, og hvor gapet mellom tilgang og behov for kompetanse er betydelig. Der er det også noen flere som har kunnskap om samisk kultur, men det er ofte lavere bevissthet og rutiner på å få klarlagt om en bruker har samisk bakgrunn, og i så fall hva det burde bety for tjenestene som utføres. I disse kommunene er det sjeldent de får henvendelser på samisk, og med det bakteppet oppleves det heller ikke så problematisk at de mangler kompetanse i samisk språk. En skjematisk oversikt over språksituasjonen kan illustreres slik:

Kommuner med bra tilgang til kompetanse i samisk språk	Kommuner med noe tilgang til kompetanse i samisk språk	Kommuner med liten tilgang til kompetanse i samisk språk
*Betjener innbyggere på samisk. *Samisk språk brukes aktivt.	*Rutiner for å betjene på samisk. *Samisk brukes i noen/liten grad. *Kulturkompetanse viktig.	*Meget få henvendelser på samisk. *Svake rutiner, sjelden problematisk. *Kulturkompetanse viktig

De seks forvaltningskommunene som var med fra starten i 1992 kommer inn under de to første kategoriene i modellen over. I den siste kategorien er de sju kommunene som er innlemmet i forvaltningsområdet seinere. Språksituasjonen er særlig kritisk i lulesamisk- og sørsamiske områder. Der er det nærmest unntaksvis at det finnes personer som innehar trippelkompetanse. Flere kommuner i nordsamiske områder har også store utfordringer, imidlertid er det flere språkbærere og litt større rekrutteringsgrunnlag her.

I denne kartleggingen er det valgt ut seks casekommuner blant de 13 forvaltningskommunene. Sektorene som er studert; barnehage, grunnskole, videregående skole, helse og omsorg, barnevern, domstol og politi, har ulike lovverk, også i forhold til rettigheter i bruk av samisk språk, og sektorene styres fra myndigheter på flere nivå. Grunnskole og barnehage har sterkest lovhjemler og rettigheter knyttet til tjenester på samisk, og dette er kommunale oppgaver. Kommunene får tildelt ekstra midler til å gi et samisk tilbud, pengene kommer enten fra Sametinget (for barnehagene) eller fra Statsforvalteren /Udir (for grunnskolen). Dermed er det heller ikke overraskende at det er de sektorene kommunene prioriterer høyest med å få dekket opp med samiskkompetanse. Nedenfor har vi laget en skjematisk oversikt over sektorene og hvilke modeller de styres etter.

	Barnehage	Grunnskole	Videregående utdanning (FK)
Lowverk	Kommuner ansvarlig for å gi tilbud	Elever rett til undervisning i og på samisk	Samiske elever rett til undervisning i samisk
Økonomiske incitament	Tilskudd fra Sametinget	Refusjon fra Udir/Statsforvalter	Refusjon fra Udir/Statsforvalter
Rekruttering	* Kommuner iverksetter egne rekrutteringstiltak	* Udir/SF stipend til samisk utdanning *Spleiselag f.eks. stipend og bindingstid * Kommuner iverksetter egne rekrutteringstiltak	*Udir/SF stipend til samisk utdanning *Fylkeskommuner iverksetter egne rekrutteringstiltak

	Barnehage	Grunnskole	Videregående utdanning (FK)
Organisering	*Egne samiske avdelinger og eller barnehager	*Fysisk undervisning i samisk *Undervisning på samisk lagt til en skole *Samisklærere underviser ved flere skoler	*Fysisk undervisning *Fylkeskommunale ressurskoler *Fjernundervisning
Modell:	*Lovverk *Finansiering fra Sametinget *ordinær kommunal oppgave	*Lovverk, elever har individuell rett *Finansiering fra Udir/ Statsforvalter *ordinær kommunal oppgave	*Lovverk, elever har individuell rett *Finansiering fra Udir/ Statsforv. *ordinær fylkeskommunal oppgave

	Helse og sosial	Barnevern	Politi	Domstol
Lowverk	*Generelle lover, samiske brukeres behov vektlegges *Rett til å bruke samisk språk	*Generell lov, tiltak for barnets beste. *Rett til å bruke samisk språk.	Rett til å bruke samisk språk	Rett til å bruke samisk språk
Økonomiske incitament	Ingen	Ingen	Ingen	Ingen
Rekruttering	* Kommuner iverksetter egne rekrutteringstiltak * Prosjekt * Desentralisert sykepleier utd	*Kommuner *Prosjekt	*Forslag om delvis desentralisert politiutdanning	*Språkkrav ved rettssted Tana
Organisering	*Primærhelsetj er ordinær virksomhet i kommunene *Egne «samiske» organiseringer i spesialisthelsetjenesten: -Helsenettverk: kobler primær og spesialisthelsetj. -Egne «tilbud»; SANKS, Sami Klihnikka	*Egen tjeneste eller interkommunalt samarbeid *RESAK/ NASAK	*Ingen særskilt organisering *Finnmark politidistrikt organisert i samsvar med reindriftas flyttesystemer	*Ressursdomstol *Forslag om utvidet adgang til overføring av saker
Modell:	*ordinær kommunal oppgave *Parallele kompetanse enheter	*ordinær kommunal oppgave *Parallele kompetanse enheter	*ordinær statlig oppgave	*ordinær statlig oppgave *Parallele kompetanse enheter

I kapitlene som omhandler de ulike sektorene framkommer det en rekke ulike rekrutteringstiltak som er iverksatt for å skaffe flere med kompetanse i samisk språk primært, for det er i første rekke språkkunnskaper som er mangelvare og der må kommuner og andre offentlige organ sette inn støtet.

Permisjon med lønn for å ta kurs og utdanning i samisk er et vanlig tiltak, både innen barnehage, grunnskole, videregående skole og helsesektoren. Statsforvalteren/Udir gir støtte i inntil et år til at lærere i grunnskolen og videregående skole kan heve/formalisere sin kompetanse i samisk på høyskole- og universitetsnivå. Kommunene har selv en rekke kurstilbud i samisk, på ulike nivå, dette finansieres gjerne av tospråklighetsmidlene kommunene får fra Sametinget eller prosjektmidler fra Sametinget. Noen kommuner peker på at de ofte får mer stabil arbeidskraft dersom folk som allerede kan samisk språk og har lokal tilknytning får støtte i å ta en fagutdanning som trenges, dette synes likevel i første rekke å være tiltak i enkeltprosjekt og ikke

rekrutteringstiltak som brukes jevnlig. I skolene og barnehagene brukes økt lønn i mindre grad som virkemiddel for å tiltrekke seg nødvendig kompetanse. Derimot brukes i større grad færre undervisningstimer til samisklærere, og det begrunnes med at mange må bruke mer tid til forberedelser fordi læremidlene i større grad må tilpasses og dels utvikles av den enkelte lærer. Lønnsystemet for lærere virker mindre fleksibelt. Mange av forvaltningskommunene har svak økonomi, er på randen til å komme på Robek-lista for statlig kontroll, og har små muligheter til å bruke egne midler til særskilte rekrutteringstiltak for å sikre samiskkompetanse. Kommunene er ofte avhengig av å få ekstern finansiering av slike tiltak, og peker på at det som de får i refusjon for samiskundervisning ikke er tilstrekkelig til å dekke kostnadene kommunene har til slik undervisning.

Innen helsesektoren brukes i noe større grad økt lønn som tiltak for å tiltrekke seg samisk kompetanse. F.eks. at nyutdannede med kompetanse i samisk får lønn tilsvarende full ansiennitet, og samisk språkkunnskap blant de med brukerkontakt har også blitt vektlagt i lokale lønnsforhandlinger. Mange av disse kommunene har generelle rekrutteringsutfordringer i helsesektoren, og frykter for at hvis stillinger lyses ut med krav om kompetanse i samisk vil det bli enda vanskeligere å rekruttere. Til en viss grad brukes det likevel i stillingsutlysninger.

Politiet har ingen særskilte virkemidler for å skaffe samisktalende personell til forvaltningskommunene, og det er få samisktalende politi. Det er vanskelig å rekruttere til små og tette samfunn, og særlig vanskelig i samiske områder der slektsbånd og storfamilien betyr så mye. Særlig i sørsamiske områder synes politiet å ha lav bevissthet om samiske forhold. Etableringen av Indre- og Østre Finnmark tingrett, rettssted Tana, har styrket kompetansen i samisk språk og om samiske samfunnsforhold innen domstolene og har bidratt til å utvikle et samisk juridisk språk, og denne fungerer som en ressursdomstol for samiske saker.

En generell utfordring knyttet til styrking av samisk språkkompetanse, er at skoleverk og helsesektoren taper kampen om arbeidstakere som besitte solid samisk språkkompetanse. Også samiskspråklige med f.eks. lærerutdanning i bunn har tilgang på bedre lønnet og mer attraktive jobber, bl.a. innen media og forvaltning, for Sametinget, eller på kommunalt, regionalt eller på statlig nivå. Innen sektorer hvor bemanning er krevende generelt – innen skole og helsesektoren i distriktene – er det spesielt krevende å skaffe ansatte som også innehar samisk språkkompetanse. I flere forvaltningskommuner er lederne klar over at de ikke greier å følge opp kravene som stilles. Å møte disse utfordringene vil kreve langt sterkere virkemidler, og langt mer ressurser enn det forvaltningskommunene har til rådighet med dagens støtteordninger.

Čoahkkáigeassu

*Guđe guvlui manná? – Sámegeiela ja sámi kultuvrra kárten giellahálddašangiielddain
Elisabeth Angell, Bård Kårtveit, Vigdis Nygaard ja Jan Åge Riseth, Raporta 11-2022 NORCE.*

Sámelága giellanjuolggadusat deattastit ahte sámegeiella ja dárogeiella leat ovttárvosaš gielat, ja ahte gielat galget leat ovttaássaččat oktavuodáváldimis hálddašangiieldaiguin. Dat mearkkaša ahte gielddat dárbbasit gelbbolašvuoda sámegeielas ja sámi kultuvrras, ja go vel hálddašangiieldain ge rahčet váilevaš sámi giellagelbbolašvuoda geažil. Sámegeielat leat rašis dilis, ja váilevaš sámegeielgelbbolašvuoda lea dábálaš váttisvuolta, sihke almmolaš hálldahusain, oahpahusas ja servodatsurggiin muđui ge. Danne lea dehálaš oazžut visogova hálddašangiieldaid iešguđet surggiid sámegeielgelbbolašvuoda háhkanvejolašvuodain, ja árvvoštallat guđe váikkuhandoaimbajit sáhttet leat mielde nannemin sámegeielgelbbolašvuoda, ja sihkarastimin sámi giellageavaheddjiid vuoigatvuodaid. Kárten lea deattuhan dáid surggiid: mánáidgárdi, vuođđoskuvla, joatkaskuvla, dearvvašvuolta ja fuolahus, mánáidsuodjalus, duopmostuollu ja politiija.

Hálddašangiieldaid ja stáhta ovttagaid jođiheddjit dihtet bures geain sin organisašuvnnain lea gelbbolašvuolta sámegeielas, ja sii dihtet oalle bures geain lea gelbbolašvuolta sámi kultuvrras. Dušše muhtun oktavuodain leat čađahuvvon formaliserejuvvon gealbokártemat dahje čohkkejuvvon visogovat. Válđoáššis dat leat eahpeformálalaš visogovat mat suorgejođiheddjiin ja ovttatadjođiheddjiin leat. Muhtun muddui dat visogovva lea maiddái sis geain lea bargiidovddasvástáduš. Hástalussan lea ahte dárbbasuvvojit bargit geain lea fágasuorgegelbbolašvuolta; fágabargi, buohccedivššár, oahpaheaddji, mánáidgárdeoahpaheaddji, doaktárat, psykologat, ekonomat, juristtat, politiija jna. geain seammás lea gelbbolašvuolta sámegeielas ja sámi kultuvrras. Dat lea dat maid mii gohčodit “golmmageardásaš gelbbolašvuolta”, dan dat gielddat ja earát jearahit. Eará dehálaš ášši lea ahte buot hálddašangiieldat adnojuvvojit leat “doaresbealgieldan”, guhkin eret stuorát gávpogiin, ja mat leat smávvgiieldat. Plassjes leat 5600 ássi, dain earáin leat 4200 ášši dahje uhcit. Smávvgiieldaid dábálaš hástalussan lea háhkat fágaolbmuid, ja ahte ollugat dálá fágaolbmui lahkonit ealáhaga, mii lasiha rekrutterendárbbu ain eanet. Dat oppalaš rekrutterenhástalusat gusket maiddái hálddašangiieldaide, ja sturrot dan geažil go dárbbasuvvo golmmageardásaš gelbbolašvuolta.

Dát kárten duođašta ovdalis iskkademiid váldogova: Sámegeielgelbbolašvuoda váili lea duođalaš, ja dat guoská maiddái hálddašanguovllu gielddaide, earret eará regionála eiseválddiide, stáhtaeseválddiide ja hálddašanguovllu fálaldatfálldiide. Dain surggiin maid mii leat dutkan, váilu maiddái gelbbolašvuolta sámi kultuvrras, dakkár doaba mas váilu čielga, oktasaš definišuvdna, ja mii buori muddui čatnasa máhttui gieldda báikkálaš sámi kultuvrra birra. Seammás lea dábálaš oaidnu dat ahte lea álkit háhkat máhtu sámi kultuvrras, ja ahte dárbbasuvvojit eanet resurssat ja ahte ieš ferte rahčat mealgat eanet go áigu háhkat máhtu sámegeielas.

Dát lea váldogovva, dattetge lea dehálaš deattuhit ahte geográfalaš guovlluid/gielddaid gaskkas leat stuorra erohusat. Muhtun gielddain, gos sámegeiella lea nanus, ja gos ássit geavahit giela beavválaččat, lea sámegeielgelbbolašvuoda háhkanvejolašvuolta dohkálaš iešguđet gielddasurggiin. Rekrutterenhástalusat čatnasit vuosttažettiin dasa ahte gokčat muhtun erenoamáš virggiid mat gáibidit njunušgelbbolašvuoda, dakkár olbmuiguin geat maiddái hálddašit sámegeiela. Muhtun gielddat leat gaskadilis, main leat mánnga bargi geain lea gelbbolašvuolta

sámegielas ja sámi kultuvrras, muhto mat seammás rahčēt háhkamiin sámi giellagelbbolašvuođa eanet sajiide. Dáin gielddain leat dábálaččat oalle ollu olbmot geain lea gelbbolašvuohta sámi kultuvrras, ja mángasis lea maiddá veaháš sámegielmáhttu, muhto dattetge ii nu ollu ahte sii háliidit geavahit sámegiela bargodilis. Ja de leat gielddat main leat dušše muhtun bargit geain lea gelbbolašvuohta sámegielas, ja gos gelbbolašvuođa háhkanvejolašvuođa ja dárbbu gaska lea stuoris. Doppe leat maid muhtumat geain lea máhttu sámi kultuvrra birra, muhto dábálaččat lea uhcit diehtomielašvuohta ja rutiinnat das ahte diđoštit lea go geavaheadjis sámi duogáš, ja maid dat dalle mearkkašivččii daidda bálvalusaide mat fálojuvvojit. Dáin gielddain váldet olbmot hárve oktavuođa sámegillii, ja danne ii vásihuvvo nu stuorra váttisvuohtan dat ahte sis váilu sámegiellagelbbolašvuohta. Gielladili sáhtta govvidit ná:

Gielddat main gelbbolašvuohta sámegielas lea bures olámuttus	Gielddat main gelbbolašvuohta sámegielas lea muhtun muddui olámuttus	Gielddat main gelbbolašvuohta sámegielas lea uhccán olámuttus
*Bálvalit ássiid sámegillii. *Sámegiella geavahuvvo árjjalaččat.	*Rutiinnat bálvalit sámegillii. *Sámegiella geavahuvvo muhtun muddui/uhccán. *Kulturjelbbolašvuohta dehálaš.	*Hui uhccán oktavuodaváldimat sámegillii. *Heajos rutiinnat, hárve váttisvuohtan. * Kulturjelbbolašvuohta dehálaš.

Dat guhtha hálddašangieldda mat ledje mielde álggu rájes 1992:s, gullet bajábealde modealla guovtti vuosttaš kategorijii. Manimus kategorijii gullet dat čieža gieldda mat leat laktojuvnon hálddašanguvlui maŋŋá. Gielladilli lea erenoamáš duodalaš julevsámi ja lullisámi guovlluin. Doppe lea dadjat spiehkastahkan ahte leat olbmot geain lea golmmageardásaš gelbbolašvuohta. Ollu gielddain davvisámi guovlluin leat maiddá stuorra hástalusat, dattetge leat doppe eanet giellageavaheadjit ja veaháš stuorát rekrutterenvuođu.

Dán kártemii leat válljen guhtha case-gieldda dan 13 hálddašangieldda gaskkas. Dain surggiin maid mii leat dutkan; mánáidgárdi, vuođđoskuvla, joatkkaskuvla, dearvvašvuohta ja fuolahus, mánáidsuodjalus, duopmostuollu ja politiija, leat iešguđet láchkaortnegat, maiddá vuoigatvuođaid ektui beassat geavahit sámegiela, ja eiseválddit stivrejit surggiid mángga dásis. Vuođđoskuvllas ja mánáidgárddis leat nannoseamos láchkavuođu ja vuoigatvuođat oažžut bálvalusaid sámegillii, ruđat bohtet juogo Sámedikkis (mánáidgárdiide) dahje Stáhtahálddašeaddjis/Udiras (vuođđoskuvlii). Danne ii leat ge imaš go gielddat vuoruhit dáid surggiid bajimužžii go áigot gokčat sámegiellagelbbolašvuođa. Vuolábealde skovvi čájeha surggiid ja guđe modeallaid vuođu dat stivrejuvvojit.

	Mánáidgárdi	Vuođđoskuvla	Joatkkaoahppu (FG)
Lágat	Gielddat main lea ovddasvástádus addit fálaldagaid	Ohppiin lea vuoigatvuohta oažžut oahpahusa sámegielas ja sámegillii	Sámi ohppiin lea vuoigatvuohta oažžut oahpahusa sámegielas
Ekonomalaš movttiidahttin	Doarjagat Sámedikkis	Ruovttoluottamáksu Udiras/Stáhtahálddašeaddjis	Ruovttoluottamáksu Udiras/Stáhtahálddašeaddjis
Rekrutteren	*Gielddat čadahit iežaset rekrutterendoaimbajuid	*Udir/SH stipeanda sámi ohppui *Gollojuohkin omd. stipeanda ja čatnanáigi	*Udir/SH stipeanda sámegiellohppui

	Mánáidgárdi	Vuođđoskuvla	Joatkkaoahppu (FG)
		*Gielddat čađahit iežaset rekrutterendoaimbajuid	*Fylkkagielddat čađahit iežaset rekrutterendoaimbajuid
Organiseren	*Sierra sámii ossodagat ja dahje mánáidgárddit	*Fysalaš sámegielloahpahuš *Oahpahuš sámegillii lágiduvvo muhtun skuvlii *Sámegielloahpaheaddjit oahpahit mángga skuvllas	*Fysalaš oahpahuš *Fylkkagielddalaš resursaskuvllat *Gáiddusoahpahuš
Modealla:	*Lágat *Sámediggi ruhtada *gieldda dábálaš bargamušat	*Lágat, ohppiin lea oktagaslaš vuoigatvuohta *Udir/Stáhtahálddašeaddji ruhtada * gieldda dábálaš bargamušat	*Lágat, ohppiin lea oktagaslaš vuoigatvuohta *Udir/Stáhtahálddašeaddji ruhtada * fylkkagieldda dábálaš bargamušat

	Dearvašvuohta ja sosiála	Mánáidsuodjalus	Politiija	Duopmostuollu
Lágat	*Oppalaš lágat, sámii geavaheddjiid dárbbut deattuhuvvojit *Vuoigatvuohta geavahit sámegiela	*Oppalaš láhka, doaimbajuid máná buoremusa várás *Vuoigatvuohta geavahit sámegiela	Vuoigatvuohta geavahit sámegiela	Vuoigatvuohta geavahit sámegiela
Rekrutteren	*Gielddat čađahit iežaset rekrutterendoaimbajuid *Prošeavttat *Lávdaduvvon buohccedivššároahppu	*Gielddat *Prošeavttat	*Evttohus ásahit dakkár politiijaoahpu mii lea beallemuddui lávdaduvvon	*Giellagáibáduš Deanu riektébáikkis
Organiseren	*Vuođđodearvašvuođabálvalus lea gielddaid dábálaš doaimba *Sierra «sámii» organiseremat spesialistadearvašvuođabálvalusas: -Dearvašvuođafierpmádagat: čatnet oktii vuođđo- ja spesialistadearvašvuođabálvalusaid -Sierra «fálaldagat»; SÁNAG, Sami Klinihkka	*Sierra bálvalus dahje gielddaidgaskasaš ovttasbargu *RESAK/ NASAK	*Ii miige erenoamáš organiseremiid *Finnmárkku politiijaguovlu organiserijuvvon boazodoalu johtinvuogádaga vuođul	*Resursaduopmostuollu *Evttohus viiddidit lobi sirdit áššiid
Modealla:	*gieldda dábálaš bargamuš *Buohtalas gealboovttadagat	*gieldda dábálaš bargamuš *buohtalas gealboovttadagat	*stáhta dábálaš bargamuš	*stáhta dábálaš bargamuš *Buohtalas gealboovttadagat

Dain kapihttaliin mat gieđahallet iešguđet surggiid, leat mánga iešguđet rekrutterendoaimbajuid mat leat čađahuvvon dan várás ahte háhkat eanebuid geain vuosttažettiin lea gelbbolašvuohta sámegielas, dannego vuosttažettiin váilu giellamáhttu ja dainna fertejit gielddat ja eará almmolaš orgánat ángiruššat dakkár háhkamiin.

Virgelohpi bálkkáin váldit kurssaid ja oahpu sámegeielas lea dábálaš doaibmabidju, sihke mánáidgárddis, vuodđoskuvllas, joatkkaskuvllas ja dearvvašvuodasuorggis. Stáhtahálddašeaddji/Udir addet doarjaga gitta jagi rádjai vai vuodđoskuvlla ja joatkkaskuvlla oahpaheaddjit besset loktet/formaliseret iežaset gelbbolašvuoda sámegeielas, iešguđet dásiin. Dat ruhtaduvvo dábálaččat daid guovttegeielatvuodaruđaiguin maid gielddat ožžot Sámedikkis dahje Sámedikki prošeaktaruđaiguin. Muhtun gielddat dadjet ahte sii dájvja ožžot stáđđásat bargonávccaid go olbmot geat juo hálddašit sámegeiela ja geain lea bálkkálaš čatnaseapmi, ožžot doarjaga váldit dakkár fágaoahpu masa lea dárbu. Dattetge dat orru vuosttažettiin leamen ovttaskasprošeavtta doaibmabidju ii ge dájvja geavahuvvon rekrutterendoaibmabidju. Skuvllat ja mánáidgárddit geavahit uhcit lassibálkká doaibmabidjun dárbbalaš gelbbolašvuoda geasuheapmái. Baicce geavahit dájvjibun oahpahasdiimmuid geahpedeami sámegeielaohpaheddjiide, dainna ákkain ahte ollugat fertejit geavahit eanet áiggi ráhkaneapmái go oahpaheaddjit fertejit eanet heivehit ja muhtun muddui ráhkadit oahpponeavvuid. Oahpaheddjiid bálkávuođat orru leamen uhcit njuovžil. Ollu hálddašangielladain lea heajos ekonomii, go lea aiddo dan alde ahte sii leat gártamin stáhta Robek nammasaš dárkkástuslistii, ii ge sis leat vejolašvuhta geavahit iežaset ruđaid erenoamáš rekrutterendoaibmabijuide sihkkarastin dihtii sámegeielgelbbolašvuoda. Gielddat sorjájit dájvja olggobealde ruhtadeamis dakkár doaibmabijuide, ja čujuhit dasa ahte dat maid sii ožžot ruovttoluotta máksuojuvot sámegeielaohpahusa ovddas, ii leat doarvái máksit gieldda goluid dakkár oahpahussii.

Dearvvasvuodasuorgi geavaha eanet lassibálkká doaibmabidjun geasuhit sámegeielgelbbolašvuoda. Ovdamearkka dihtii ahte aiddooahppan olbmot geain lea gelbbolašvuhta sámegeielas, ožžot seamma bálkká go sii geain lea olles ánsaáigi, ja sin sámegeielmáhttu geain lea geavaheaddjioktavuohta, lea maidái deattuhuvvon bálkášiehtadallamiin. Dáid gielddaid gaskkas leat ollu gielldain oppalaš rekrutterenhástalusat dearvvašvuodasuorggis, ja sii ballet ahte jus virggit almmuhuvvojit gelbbolašvuodagáibádusain sámegeielas, de šaddá ain váddásabbot háhkat bargiid. Muhtun muddui dat dattetge geavahuvvo virgealmmuhusain.

Politiijas eai leat sierra doaibmabijut dasa ahte háhkat sámegeielat bargiid hálddašangielladaide, ja politiijas leat uhccán sámegeielagat. Váttis lea rekrutteret smávva ja čavges servodagaide, ja erenomáš váttis sámi guovlluide gos fuolkevuodačanastagat ja stuorrabearaš mearkašit nu ollu. Erenoamážit lullisámi guovlluin orru politiijas leamen vuollegis diehtomielalašvuhta sámi dilálašvuodaid ektui. Sis- ja Nuorta-Finnmárku diggegotti ásaheapmi Detnui lea nannen duopmostuoluid gelbbolašvuoda sámegeielas ja sámi servodatdiliin ja lea leamaš mielde ovddideamen sámi juridihkalaš giela, ja dat doaibmá resursaduopmostuollun sámi áššiin.

Oppalaš hástalus sámegeielgelbbolašvuoda nannemis lea ahte skuvllat ja dearvvašvuodasuorgi vuottáhallet háhkamis dakkár bargiid geain lea nana sámegeielgelbbolašvuhta. Maidái daid sámegeielagiin geain lea ovdamearkka dihtii oahpaheaddjioahppu vuodđun, lea vejolašvuhta oažžut bargguid main ožžot buoret bálkká ja mat leat eanet geasuheaddjit, earret eará mediain ja hálddašeamis, Sámedikkis, dahje gieldda, regionála ja stáhta dásis. Dakkár surggiin gos bargu oppalaččat lea gáibideaddji – doaresbeliid skuvllain ja dearvvašvuodasuorggis – lea erenoamáš gáibideaddji háhkat bargiid geain maidái lea sámegeielgelbbolašvuhta. Mánngga hálddašangielladas dihtet jođiheaddjit ahte sii eai nagot ollašuttit biddjojuvvon gáibádusaid. Dáid hástalusaid ollašuttin eaktuda mealgat stuorát váikkuhangaskaomiid, ja mealgat eanet resurssaid go dan maid hálddašangiellat hálddašit dálá doarjjaortnegiiguin.

Summary

According to the language rules of the Sami Act, the Norwegian and Sami languages are of equal stature, and shall be treated as equal languages within the Sami language administrative district. Municipalities considered a part of this district have a special responsibility for upholding the Sami languages and will here be referred to as Sami municipalities. The Sami Act sets a high bar for the attainment of Sami language and cultural competence among municipality employees, a bar only a few Sami municipalities are able to meet. The Sami languages are vulnerable, and the overall lack of Sami language competence runs through public governance, education, health services and other sectors of society. Therefore, it is important to obtain an overall picture of what kind of competence on Sami language and culture can be found within different sectors within the Sami municipalities, and what kind of tools that can be utilized to strengthen Sami competence and secure Sami language rights. This report covers the following sectors: kindergartens, primary, middle, and high school, health services, child protection services, courts and the police services.

Only a few Sami municipalities have compiled an official overview of staff with knowledge of Sami language and culture within their services. In most cases however, municipality sector leaders and the heads of schools, elderly homes, and other services have an informal overview of staff members with such knowledge.

An overall challenge is the scarcity of nurses, doctors, teachers, kindergarten workers, psychologist and others who combine a professional set of skills with solid knowledge of Sami languages and culture, what we might call a “triple competence.” Employees with this triple competence are desperately sought after in the Sami municipalities. These can all be characterized as countryside/rural municipalities in that they are located some distance from urban centers, and – with one exception – have less than 5000 inhabitants. Such countryside municipalities often struggle to attract doctors, nurses, teachers, and others with valuable skills, and those they have are approaching retirement, making professional recruitment within these sectors all the more urgent. These recruitment challenges are particularly strong in Sami municipalities, where the need for Sami language skills comes on top of the need for various professional skills.

This report confirms an overall picture described in earlier reports: There is a dire lack of competence in Sami languages within the Sami municipalities, among regional and national authorities and within services in charge of upholding the Sami language. Within the particular sectors we have examined, there is also a shortage of competence on Sami culture. At the same time, there is wide agreement that knowledge of Sami culture can be obtained far easier and with far less resources than a mastery of Sami languages.

This is the overall picture, but the situation varies between different geographical areas and municipalities. In some Sami municipalities, where the Sami language has a robust presence and is used as an everyday language by parts of the population, people with Sami language competence are available within the different sectors. Here, recruitment challenges are limited to finding suitable candidates for specialized high-skilled jobs that also require Sami language competence.

Some municipalities are in a middle position, having several Sami-speaking municipality employees, while still struggling to recruit new Sami-speaking employees for various positions.

These municipalities are also well covered with employees who have some understanding of Sami culture, and some knowledge of the Sami language, but not enough to comfortably use it in a professional capacity. Finally, there are some municipalities that have only a few Sami-speaking employees, and where the gap between their need for, and access to Sami language competence is significant. These places often have a few employees with knowledge of Sami culture, at the same time there appears to be a lack of routines for establishing whether someone at the receiving end of public services is of Sami background, and what this may mean for the services being rendered. Within these municipalities, public services are rarely approached by someone trying to communicate using the Sami language. As such, the lack of Sami speakers within public services is generally not seen as a problem within these services. Schematically, the Sami language situation in different municipalities can be summarized like this:

Municipalities with a fair number of Sami-speaking employees.	Municipalities with some Sami-speaking employees.	Municipalities with few Sami-speaking employees.
Municipality services communicate with local citizens in Sami. The Sami language is actively used.	There are routines in place to serve citizens in Sami by request. The Sami language is used to a limited degree. Knowledge of Sami culture is held up as important.	Public services rarely approached in Sami. Rarely routines in place for how to address citizens requests in Sami. Knowledge of Sami culture is held up as important.

The six Sami municipalities which were part of the Sami language administrative district, from the start in 1992, belongs all in the first two groups in the model above, having a fair number of Sami-speaking employees. In the final category we find the last seven municipalities that gained status as Sami municipalities. The language situation is particularly dire in the areas where South Sami and Lule Sami is spoken. In these areas there are very few people who possess professional skills as doctors, nurses, teachers a.o. while at the same time having a solid mastery of a Sami language. Many municipalities in the North Sami areas also struggle to find enough Sami-speakers with the professional skills they need. At the same time there is a greater number of native North-Sami speakers in total, and as such, a greater pool from which people can be recruited.

In this study, we have chosen six case-municipalities from the 13 Sami municipalities that today are part of the Sami language administrative districts. The sectors we have looked at are kindergartens, primary, middle, and high school, health and care services, courts and police forces, and child protective services relate to different laws, with reference to Sami language rights. Primary schools and kindergartens are bound by the strictest laws and obligations to offer services in a Sami language, and these are municipal services. Municipalities receive additional funding, either from the Sami Parliament, or from the County Governor for providing public services in the Sami language as well. These are also the sectors where Sami language competence is given the highest priority. Below is a table showing the different sectors, and the models they use for acquiring Sami language competence among its employees.

	Kindergartens	Primary School	High School
Legislation	Municipalities responsible for offering Sami-language services	Students have a right to be taught in and about the Sami language	Sami students have a right to receive Sami language lessons.
Financial support	Funding from the Sami Parliament	Refunds from the County Governor/ the Directorate for Education and Training	Refunds from the County Governor/ the Directorate for Education and Training

	Kindergartens	Primary School	High School
Recruitment	*Municipalities in charge of their own recruitment of employees with Sami language competence	*County Governors offer scholarships for Sami language education *County Governors, municipalities and others share educational costs for employees who commit to work for poor a set period of time at specific schools	*County Governor offer scholarships for Sami language training *County Municipalities shape their own strategies for recruitment
Organisation	*Separate Sami sections or kindergartens	*In-person Sami lessons *In person lessons concentrated at one school within the area. *Individual teachers teach sami language at several different schools	*In-person lessons *County municipality -Resource Schools. *Remote learning/online lessons
Model:	*Legislation *Funding from the Sami Parliament *Ordinary municipality service	*Legislation, the students have an individual right *Funded by County Governor/ the Directorate for Education and Training *Ordinary municipality service	*Legislation, the students have an individual right *Funded by County Governor/ the Directorate for Education and Training *Ordinary County service

	Health and Social	Child Protective Serv	Police	Court System
Legislation	*General legislation, emphasis on the needs of Sami speakers *The right to use Sami languages	*General legislation, measures defined as being in “the child’s best interest” *The right to use Sami languages	*The right to use Sami languages	*The right to use Sami languages
Financial support	None	None	None	None
Recruitment	*Municipalities pursue their own recruitment measures *Project-based, temporary *Decentralized nursing school	*Municipalities *Projects	*Proposal for partially decentralized police academies	*Demand for Sami language fluency among employees at the Tana Courthouse
Organization	*Primary health services Municipality services *Specific structures for Sami services: -Health networks to connect primary and specialist services institutions devoted to serving Sami patients: SANKS, Sami Klihnikka	*Municipality service or collaboration between municipalities *RESAK/ NASAK	*No particular organization *Finnmark police district organized in adjustment to reindeer herder system of seasonal migration	*Resource Court *Proposal for expanded access to transfer cases
Model:	*Municipality services *Parallel competence units	*Municipality services *Parallel competence units	*State services	*State services *Parallel competence units

The chapters dealing with each sector reveals several different recruitment measures that are set in motion to attract more Sami-speaking employees, since the most urgent issue to be addressed by local and regional authorities is the scarcity of employees with Sami language competence.

Paid leave for employees who sign up for Sami language courses is a common measure within kindergartens, primary school, high school and in some cases in the health services. The County

Governor/The Directorate for Education and Training offers funding for primary and high school teachers to spend up to a year to strengthen/certify their Sami language competence at university level. The municipalities can offer several smaller Sami language courses, at different levels through bilingual funding granted by the Sami parliament, or through project funding granted by the Sami parliament. Some municipalities report that they obtain more committed and reliable employees by offering decentralized education for local Sami speakers. In schools and kindergartens, wage raises are rarely used as a means to attract Sami-speaking employees. In some schools however, Sami language teachers can have a lower number of lessons on a full teaching position. This is regarded as a necessary measure since Sami languages classes require far more preparations pr. lesson than any other classes. The wage system for teachers is less flexible. Many Sami municipalities have a weak economy and are on the brink of entering the ROBEK list of municipalities in dire economic troubles. As such, they have limited funding to make use of in their efforts to recruit new employees. Municipalities depend on external funding for such measures, stressing that the refunds they get for allowing Sami teachers to strengthen their Sami language skills, are far from enough to cover the additional costs associated with this.

Within the health sector, wage raises are used as a means of attracting Sami speaking health workers. Newly certified health workers who speak Sami get a higher starting salary, and Sami language skills are elevated as skills worthy of wage compensation in local Labour union negotiations. Many of the Sami municipalities have problems recruiting workers for the health sector in general, and there is widespread fear that if job announcements ask for workers with Sami language skills, it will be far more difficult to recruit new health workers all together.

The police do not have any distinct measures to attract Sami-speaking employees to the Sami municipalities, and there are very few Sami-speaking police officers all-together. Recruiting police officers to serve small and tight-knit communities is a challenge, in particular in Sami-dominated areas where kinship and family ties hold great social significance. In the South Sami areas in particular, there seems to be little awareness about the importance of taking local Sami culture into account when dealing with members of the South Sami communities. The establishment of Inner and Easter Finnmark District Courts, with Tana as the seat of the Court, has strengthened the Sami language and Sami culture competence within the Courts, and contributed to the development of a Sami legal language. As a result, this Court has served as a resource Court for Sami cases.

A broader challenge in efforts to strengthen the Sami languages is that the school and the health sector tend to fall short in the competition over employees with solid Sami language skills. Fluent Sami-speakers with a teaching degree have access to other jobs that are generally better paid and more attractive, within media institutions, state/regional governance, the Sami Parliament, and other places. Within sectors where recruitment is already difficult, within the school and health sector in rural municipalities, it is particularly difficult to attract new employees who also have Sami language skills. In most Sami municipalities, sector leaders are very much aware that they cannot meet the standards set by the Sami act, regarding Sami language skills among their employees. To meet the challenges facing the municipalities, in strengthening the Sami languages, and providing public services for Sami speakers in accordance with the Sami Act, requires far more dramatic measures and far more resources being funneled to the Sami Municipalities, than what is the case today.

Innhold

1.	Innledning	17
1.1.	Problemstillinger	18
1.2.	Design og metode	20
1.2.1.	Datainnsamling.....	20
1.2.2.	Casestudier.....	21
1.3.	Forvaltningsområdet – har vokst og er under endring	21
1.4.	Rammevilkår for samisk språk	22
1.4.1.	Samarbeidsavtaler mellom Sametinget og forvaltningskommune og kommunale språkplaner	24
1.4.2.	Tospråklighetsmidler fra Sametinget	25
1.4.3.	Samisk utviklingsnettverk.....	28
1.5.	Samisk kulturkompetanse	28
2.	Samisk kompetanse i barnehager.....	31
2.1.	Regelverk og overordnede føringer	31
2.1.1.	Sametingets føringer for samisk barnehagetilbud.....	31
2.2.	Samiskspråklig barnehagetilbud i forvaltningskommunene	33
2.3.	Stor mangel på trippelkompetanse i barnehagene.....	36
2.3.1.	Ulike rekrutteringstiltak i barnehagene	38
2.4.	Oppsummering.....	39
3.	Samisk kompetanse i grunnskolen	40
3.1.	Regelverk og formelle føringer for grunnskoleopplæring.....	40
3.2.	Oversikt over antall elever med undervisning i samisk.....	41
3.3.	Kompetanse i samisk språk og kultur i grunnskolen	45
3.3.1.	Uformelle oversikter	45
3.3.2.	For få med samisk språk kompetanse.....	45
3.3.3.	Organisering av undervisning.....	47
3.3.4.	Samisk kultur og eller samisk språk.....	49
3.3.5.	Rekruttering	49
3.4.	Oppsummering.....	51
4.	Samisk kompetanse i fylkeskommunenes videregående opplæring	52
4.1.	Rettigheter og organisering av samiskopplæring i videregående skole	52
4.2.	Elevtallsutviklingen – samisk språkopplæring i videregående skole.....	54
4.3.	Rekrutteringsutfordringer og kompetanseheving	55
4.3.1.	Trøndelag fylkeskommune.....	55
4.3.2.	Nordland Fylkeskommune	57
4.3.3.	Troms og Finnmark fylkeskommune	58
4.4.	De samiske fagene.....	60
4.5.	Oppsummering.....	61
5.	Samisk kompetanse innen helse- og omsorgstjenester	62
5.1.	Loverket innen helse og omsorg	62
5.2.	Primærhelsetjenesten i forvaltningskommunene	63
5.2.1.	Oversikt over samisk kompetanse	63
5.2.2.	Demens – en egen utfordring i samisk eldreomsorg	64

5.2.3.	Tiltak for å styrke samisk kompetanse	65
5.2.4.	Kortere kurs i samisk språk og kultur	66
5.2.5.	Viktigheten av samisk kulturforståelse	66
5.2.6.	Språklig realkompetanse vs. formell kompetanse	67
5.2.7.	Å utdanne folk ut av kommunen.....	68
5.3.	Spesialisthelsetjenester for den samiske befolkningen	68
5.3.1.	SANKS	68
5.3.2.	Samiske Helseteam	69
5.4.	Oppsummering.....	70
6.	Samisk kompetanse i barnevern.....	72
6.1.	Kommunalt barnevern og Bufetat	72
6.2.	Organisering av kommunale barnevernstjenester.....	72
6.3.	Utfordring ved omplassering av barn.....	74
6.4.	Oppsummering.....	75
7.	Samisk kompetanse i rettsvesen og politi	76
7.1.	Rettsvesenet.....	76
7.1.1.	Språkreglene	76
7.1.2.	Tolking og oversetting	76
7.1.3.	Språk og kultur	78
7.1.4.	Kultur og sedvaner	78
7.1.5.	Samisk som rettspråk.....	79
7.1.6.	Den samiske dimensjon.....	79
7.2.	Politiet	82
7.2.1.	Tilstedeværende politi	82
7.2.2.	Samisk språk og kultur	83
7.2.3.	Rekruttering	86
7.3.	Oppsummering.....	87
8.	Oppsummering og konklusjoner	89
8.1.	Kompetansebehov	89
8.2.	Rekrutteringsstrategier	90
8.3.	Organisering	92
8.4.	Lovpålagte rettigheter.....	95
8.5.	Overordnede betraktninger	95
Appendiks.....		104

1. Innledning

Manglende kompetanse i samiske språk og kultur er et gjennomgående problem i både offentlig forvaltning, undervisning og øvrige samfunnsområder. Dette er dokumentert en rekke ganger (bl.a. i NOU 2016:18). Det er derfor veldig spennende å gjennomføre et prosjekt for å kartlegge kompetansen innen samisk språk og kultur som offentlige myndigheter i forvaltningsområdet for samisk språklov besitter. Disse 13 kommunene er jo nettopp de geografiske områdene der samisk står sterkest, og innbyggerne der har sterkere rettigheter til å bruke samisk språk i møte med kommunen og offentlige myndigheter, enn innbyggere som bor utenfor forvaltningsområdet.

Samepolitikken innvirker stadig mer i de bredere politiske prosesser. Dette er tydeligst i nord, der tenkningen runde utvikling generelt, og næringsutvikling mer spesifikk, i stadig sterkere grad må ta inn over seg en samepolitikk som har styrket sin posisjon (Angell, Eikeland og Selle 2016; 2021). I første fase var samepolitikken mer opptatt av interne samiske anliggender, deretter er samepolitikken blitt stadig mer koblet på lokale og regionale prosesser. Samepolitikken er også i stadig større grad påkoblet større og mer globaliserte utviklingsprosesser. Sametingets posisjon har også endret seg langs samme spor og er en stadig viktigere aktør som del av disse store endringsprosessene, og igjen har det vært tydeligst i nord (op.cit). Men det pågår spenninger og arealkonflikter, særlig i forhold til reindriftsnæringen der samiske interesser har vært på vikende front i flere utbyggingssaker (Bjærstig m.fl. 2020, Riseth m.fl. 2021, Riseth 2021), f.eks. med vindkraft også lengre sør. Samepolitikken støtter seg på internasjonale prosesser og internasjonale avtaler og konvensjoner som er gjort gjeldene for Norge (ILO 169, FNs urfolksdeklarasjon (UNDRIP med FRIC)), det som skjer i den internasjonale urfolksdiskursen får innvirkning i Norge (Falck og Selle, 2018). En sterkere juridisk stilling for samiske interesser mer generelt må en forvente har betydning for hvordan samisk kultur og språk ivaretas av alle myndigheter, på alle nivå. Derfor er det som skjer på det mer overordnede og generelle plan også vesentlig for hvordan kommuner og andre forvaltningsorgan ser på samisk kultur og språk, også i møte med enkeltpersoner og brukere av de tjenestene de gir. Som vi oppsummerer nedenfor, er jo disse rettighetene sterkest i kommunene i forvaltningsområdet for samisk språklov.

Den økte rettsliggjøringen som har skjedd innenfor urfolksfeltet har gitt seg utslag i norsk lovverk, med Grunnloven § 108, sameloven, andre lover der samiske rettigheter er tatt inn, og internasjonale konvensjoner og regler som er implementert og ratifisert (Falck og Selle, 2018). Parallelt med dette har det skjedd en styrking av rettigheter for brukere av tjenester (f.eks. pasientrettigheter). Disse to prosessene bidrar begge til økt vekt på individuelle rettigheter, og blir sterkere og mer artikulert. Hittil har dette vært mest konkretisert innenfor opplæringsfeltet, der samiske barn har *juridisk rett* til undervisning i og på samisk i forvaltningsområdet. Økonomisk støtte til undervisning i og på samisk fra staten og tilskudd fra Sametinget til samisk barnehagetilbud viser hvordan *økonomiske virkemidler* brukes for å underbygge og bidra til at samiske rettigheter sikres, i møte med ulike deler av offentlig sektor og tjenestetilbud. Innenfor helsefeltet er det mer bruk av skjønn og vurderinger av enkeltpersoners individuelle behov, og det mangler tilsvarende økonomiske virkemidler knyttet til enkeltbrukere.

I denne studien er kartleggingen konsentrert til barnehage- og skolesektoren, barnevern, helsetjenester og deler av justissektoren, nærmere avgrenset til politikontorer og domstoler *innenfor* forvaltningsområdet for samisk språklov. For språklig variasjon og forenkling brukes «forvaltningsområdet for samisk språklov» synonymt med «språkforvaltningsområdet» eller

«forvaltningsområdet». I de 13 forvaltningskommunene er samisk og norsk likestilte forvaltningspråk. Det innebærer at innbyggere fra disse kommunene har rett til å få svar på det språket de henvender seg til offentlige lokale myndigheter på. Det gjelder henvendelser til kommunen, men også til øvrig forvaltning. Skriftlige henvendelser på samisk til regionale myndigheter skal besvares på samisk. Innenfor disse utpekte sektorene er det, riktig nok i litt ulik grad, særskilte lovregulerte rettigheter til brukere i forvaltningsområdet. Dette er felt der borgerne er brukere av offentlige tjenester eller oppgaver. Opplæring (barnehager og grunnskole), barnevern og primærhelsetjenester er kommunenes kjerneoppgaver, samtidig har sektormyndigheter i fylkeskommunene og staten også ansvar. Det er et viktig poeng at sektorområdene styres av flere forvaltningsnivå og myndigheter, slik at det er flere myndighetsnivå (kommunalt, fylkeskommunalt og statlig) som bistår brukere. Når det skal kartlegges hvordan barnevernet jobber er det også nødvendig å inkludere hvordan den statlige Bufetat arbeider og hvilken samiskkompetanse de besitter og trenger. Tilsvarende er det nødvendig å trekke inn hvordan fylkeskommunene jobber med samisk språk og kultur innenfor videregående opplæring. Videregående opplæring gis av Troms og Finnmark, Nordland og Trøndelag fylkeskommuner. For å dekke helsetjenester må vi i tillegg til kartlegging av primærhelsetjenesten inkludere spesialisthelsetjenesten som ligger under helseforetakene.

På statlig nivå er det helseforetakene som har ansvar for spesialisthelsetjenester, og innbyggerne i de 13 språkforvaltningskommunene får sine tjenester av Helse Nord RHF og Helse Midt-Norge RHF. Helse Nord RHF har et overordnet ansvar for å videreutvikle spesialisthelsetjenestetilbudet til samiske pasienter (Helse Nord 2020, s27). Bufetat er statlig barne- og familievernmyndighet, og samiske brukere i forvaltningsområdet dekkes av Region Nord og Region Midt-Norge. Kommunene har ikke direkte oppgaver innen politi og domstoler, der er staten ansvarlig. Fire politidistrikt utøver tjenester for samiske innbyggere i forvaltningskommunene: Finnmark politidistrikt, Troms politidistrikt, Nordland politidistrikt og Trøndelag politidistrikt og det er lensmannskontor i sju av forvaltningskommunene. Språkforvaltningskommunene inngår i Hålogaland og Frostating lagdømmer og dekkes av sju tingretter, i tillegg til Utmarkdomstolen for Finnmark. De temaene som er inkludert er gjennomgående tema og sektorområder – på tvers av forvaltningsnivå.

Innenfor samiske saker er Sametinget en meget viktig institusjon. Sametinget har likevel ikke ansvar for tjenestetilbudet til befolkningen, ansvaret for sektorene som her studeres er jo lagt til kommuner, fylkeskommuner og statlige myndigheter. Derfor vil Sametinget som sådan ikke inngå som myndighetsorgan i denne kartleggingen. Likevel er jo Sametinget helt sentralt for å sette samiske tema på dagsorden, i alle forvaltningsnivå. På noen områder har Sametinget imidlertid oppgaver, f.eks. ved å forvalte tospråklighetsmidler og ved å gi tilskudd til samisk barnehagetilbud.

Samelovens språkregler § 3-3 gir samiske språkbrukere rett til å bruke samisk skriftlig og muntlig i kontakt med lokale offentlige organer i kommuner i språkforvaltningsområdet, og å bruke samisk skriftlig i kontakt med regionale og statlige organer i dette området. Offentlige organ har plikt til at kunngjøringer gjøres, og skjema foreligger på både samisk og norsk (§3-2). Det er også en utvidet rett til å bruke samisk i rettsvesenet og i helse- og omsorgssektoren §§ 3-4 og 3-5. Samisk og norsk er altså likeverdige offisielle språk i disse områdene, og berører slik sett alle offentlige organ.

1.1. Problemstillinger

NOU 2016:18 fastslår at det er stor etterspørsel etter og mangel på kompetanse i samisk språk og kultur. Dette er også påpekt i en rekke utredninger og forskningsarbeid. Utvikling av kompetanse

er svært komplekst der ulike faktorer inngår. I sentrum står den samiske brukeren av offentlig tjenester som har et sett med juridiske rettigheter. Tilbyder av de offentlige tjenestene, og særlig ledelsen i de ulike sektorene, skal sørge for at rettigheter gjennom lovverk gis en fortolkning på tjenestenivå og likeledes hvordan tjenestene utføres.

I dette prosjektet har vår oppgave vært å kartlegge kompetansen i samisk språk og kultur blant offentlige myndigheter som gir tjenester innenfor felt der innbyggere i det samiske språkforvaltningsområdet har særlige (bruker)rettigheter hjemlet i ulikt lovverk.

Kartleggingen tar utgangspunkt i **to overordnede problemstillinger**:

1. Hvordan legger ulike offentlige myndigheter til rette for å innfri lovfestede rettigheter samer har i møte med myndigheter?
2. Hvilke kompetansebehov har ulike offentlige myndigheter for å kunne yte tjenester i samsvar med lovpålagte forpliktelser?

Denne kartleggingen vektlegger hvordan tilbyder av den aktuelle tjenesten, og nærmere bestemt hvordan ledelsen i de utvalgte organene selv vurderer kompetansebehov og hvordan de tilrettelegger tjenesten. Det er hverken brukerperspektiv eller utdanningsperspektiv som har fokus i denne studien.

Vi har valgt å operasjonalisere de to problemstillingene gjennom å velge fire hovedfokus:

For at offentlige myndigheter som utøver tjenesten skal kunne oppfylle samiske brukeres rettigheter, må ledelsen **for det første vite hvilken kompetanse** som trengs, og hva slags kompetanse organisasjonen faktisk har. Dette kan være både formell kompetanse og uformell kompetanse. I samiske lokalsamfunn betyr dette i praksis ofte at tilbyder av tjenester må ha kompetanse både i samiske språk og kultur, og en annen fagkompetanse, for eksempel innen helse, opplæring, eller politifaglig. Slik kompetanse utvikles i et kompetanse- og arbeidsmarked med stor konkurranse der det ikke bare er snakk om å definere hvilken kompetanse som trengs, men også faktisk klare å rekruttere, holde på og utvikle kompetansen i egen organisasjon. Vi har sett på planverk og strategier, og ledelsen ved de ulike sektorene har gitt oss kunnskap om dette gjennom intervjuer. Dette leder oss over i det **andre fokuset** som dreier seg om **de ulike organisasjoners rekrutteringsstrategier**. Hvordan arbeider de for å skaffe seg den nødvendige kompetanse? Hvordan jobbes det med utlysning av stillinger, sikre at nøkkelpersoner blir værende, tilrettelegging for kompetanseutvikling hos allerede ansatte (i egen regi eller i samarbeid med andre), gjøre arbeidsplassen attraktiv, og hindrer at kompetansen forsvinner ut av organisasjonen. Finnes det skriftlige strategier eller kompetansehevingsplaner? For å kartlegge dette har vi innhentet informasjon fra de som er med på å definere behovet for samisk språk- og kulturkompetanse i den utvalgte sektoren/nivået. Vi har sett på hvordan behovene er definert i overordnede styringsdokumenter og i ledelsen, og hvordan disse tas ned på virksomhetsnivå.

Det **tredje hovedfokuset** vi har brukt er hvordan **tjenestens organisering** kan påvirke grad av måloppnåelse/sikre rettigheter. Her har vi fått fram ulike måter å løse/organisere tjenestene på, og kartlagt erfaringer om hva som fungerer og ikke fungerer i de ulike sektorene/organisasjonene/geografiske områdene.

For det **fjerde** er det våre **informanter**, dvs. ledere som har gitt sin **vurdering av om lovpålagte krav oppfylles** da brukerperspektivet ikke har hatt oppmerksomhet i denne kartleggingen. Det er

de som sitter med det overordnede ansvaret for tjenesten/sektoren, eventuelt de som er gitt et ansvar for å følge opp «samiske saker», som har gitt sin vurdering. Vi har imidlertid etterspurt om tjenesten har mottar klager fra brukerne direkte eller gjennom brukerutvalg, det kan være en indikasjon om brukersidens oppfatning.

1.2. Design og metode

En viktig premisse for studien er å kartlegge i hvor stor grad offentlige organer har kunnskap og bevissthet om de forpliktelser en har overfor den samiske befolkningen og samiske språkbrukere, og hvorvidt det er forankret på ledernivå.

1.2.1. Datainnsamling

Datakilder for denne kartleggingen er firedeelt. For det første er det skriftlige kilder slik som offisielle dokument fra de respektive offentlige organene, det kan være planer, strategier eller andre viktige policydokument. Også avtalene mellom Sametinget og forvaltningskommunene om bruken av «tospråklighetsmidlene» viser hva den enkelte kommune prioriterer. Dette vil gi en oversikt over skriftlig policy for myndighetene om hvordan samisk kultur og språk ivaretas og hvordan de møter samiske brukere. For det andre har vi benyttet tilgjengelig forskningslitteratur, både fra egen og andres forskning. For det tredje har vi innhente tall over brukere som benytter tjenester på samisk, i den grad det er mulig. Disse kildene er litt forskjellige. F.eks. har Sametinget oversikt over barnehager som får tilskudd som samisk barnehage, med ulikt innhold, og hvor mange barn dette omfatter, disse har vi fått tilgang til. Vi har også fått data fra Sametinget over fordelingen av tospråklighetsmidlene. UDIR har gjennom GSI tall over hvor mange elever som har samisk i grunnskolen på ulike nivå og språkgrupper, disse har vi fått spesialkjøringer av, for vårt formål. Tall over elever med samisk i videregående skole kommer også fra UDIR, tilrettelagt av SSB og i publikasjonen Samiske tall forteller. Når det gjelder tall for de øvrige sektorene, barnevern, helsetjenester, politi og domstoler gjøres det ikke registreringer etter etnisitet, så der foreligger det ikke statistikk. Vi har basert oss på tall som faktisk foreligger, framfor å bruke ressurser på å framskaffe nye kvantitative data, det er meget ressurskrevende. For denne studien mener vi det har vært mer å hente på å benytte kvalitative data for å få innsikt i hvordan enheter jobber for å sikre og bygge kompetanse i samisk kultur og språk.

Den viktigste kilden i studien har vært **intervju**. Dette omfatter intervju med ledere i kommuner, fylkeskommuner og statlige enheter, der både toppledere og ledere for fagenhetene er intervjuet. Det har gitt data både over ledelsens syn og erfaringer fra de som leder de respektive fagområdene. Vi har også intervjuet de som har særskilt ansvar for å følge opp samiske saker, der slike stillinger finnes. Forvaltningskommunene er jo små, og samme person har ledelsesansvar for flere områder, f.eks. både grunnskole, barnehage og barnevern, eller helsetjeneste og barnevern. Vi har hatt samtaler med mellom to til sju personer i casekommunene og det har vært flest individuelle intervjuer og også noen gruppeintervju, tilpasset den enkelte kommunes ønsker og organisering. I fylkeskommunene er det videregående skole som er studert og personer med koordineringsansvar på fylkesnivå er intervjuet, både enkeltpersoner og gruppeintervjuer. Vi har gjennomført intervju med ansatte i helseforetak og nasjonalt samisk kompetansesenter, i tillegg til ledere i tingretter og en lagmannsrett og i politidistrikt som dekker kommuner i forvaltningsområdet. Til sammen har vi gjennomført 19 intervju med 23 informanter fra kommunene, sju intervju med til sammen åtte personer fra videregående skoler og fylkeskommuner, ni intervju med statlige enheter. Totalt har vi 40 informanter. Alle intervjuene er

gjennomført på Teams eller telefon, dels fordi smittesituasjonen satte en stopper for fysiske intervju, og dels fordi det er en effektiv måte å innhente informasjon på, det gjør det lettere å holde oppsatt tid og det er tidsbesparende og klimavennlig å unngå flyreiser. Det skal sies at alle forskerne kjenner forvaltningsområdet godt og har drevet mye forskning basert på ulik empiri fra disse områdene (f.eks. Angell et al. 2012, Angell et al. 2014, Angell, Eikeland og Selle (2016), Nygaard & Solstad, 2013, Nygaard et al. 2016, Nygaard et al. (2019)). I tillegg er teams blitt et flittig brukt og velkjent verktøy under pandemien, og vi oppfattet det slik at også informantene er godt kjent med dette verktøyet.

1.2.2. Casestudier

For å sikre nødvendig dybdekunnskap om det enkelte saksfeltet har vi valgt å gjøre et utvalg på seks språkforvaltningskommuner. Dersom alle 13 forvaltningskommunene skulle inngå ville det ikke være mulig å gå dypt nok inn i den enkelte sektor. Kriterier for valg av kommuner har vært at både nordsamiske, lulesamiske og sørsamiske områder dekkes, det skal være med kommuner der samisk er dominerende dagligspråk og der samisk språk brukes mindre, kommuner som har vært med i forvaltningsområdet lenge og kommuner som nylig er inkludert. Det kan være et poeng å ha med en eller flere av forvaltningskommunene som inngikk i kommunestudien fra 2012 (Angell, Balto, Josefsen, Nygaard & Pedersen, 2012), det gir mulighet for en tilleggsdimensjon der en kan se på endringer i løpet av det siste tiåret. Kommunene som er valgt ut som casekommuner følger de oppsatte kriteriene og omfatter:

1. Guovdageaidnu–Kautokeino, – samisk er dagligspråk og majoritetsspråk. Samisk brukes også i stor grad som muntlig og dels skriftlig språk i forvaltningen. En periode har det vært krav om kompetanse i samisk språk ved nye ansettelsener, eller krav om å lære seg samisk innen en viss tid.
2. Deatnu–Tana – Har jobbet systematisk og jevnt over mange år. Har vedtatt at alle elever skal ha samisk språk og vil utvikle egen modell for samiskopplæring «samisk for alle».
3. Gáivuotna–Kåfjord – har gjennomført mye viktig språkitalisering etter en konfliktfylt start. Det er jobbet mye med samisk kultur.
4. Hábmer–Hamarøy. Lulesamisk. Forvaltningskommune fra 2020, etter at deler av tidligere Tysfjord kommune ble slått sammen med «gamle» Hamarøy. (Tysfjord inngikk i 2012-studien)
5. Dielddanuori–Tjeldsund. Forvaltningskommune etter kommunesammenslåingen i 2020. Har hatt undervisning i samisk i deler av kommunen i en årrekke. Det skjer mye spennende rundt det samiske senteret Várdobáiki, bl.a. festivalen Márkomeannu og samisk barnehage og er lokalisert i et nytt bygg ved kommunehuset. Bruker både betegnelsen markasamisk og nordsamisk.
6. Plassje–Røros – Sørsamisk. Forvaltningskommune fra 2018. Vedtok plan i 2020, har flyttet og samlet samiskundervisningen til Røros skole og lærerne er samlokalisert ved Aajege.

De tre første har vært forvaltningskommuner fra starten av, disse er nordsamiske kommuner og inngikk i studien fra 2012 (Angell et al. 2012).

1.3. Forvaltningsområdet – har vokst og er under endring

Forvaltningsområdet for samisk språk har gradvis vokst. Da språkreglene ble innlemmet i sameloven i 1990 (og iverksatt fra 1992) ble forvaltningsområdet for samisk språk definert til de seks nordsamiske kommunene Guovdageaidnu–Kautokeino, Kárásjohka–Karasjok, Deatnu–Tana, Unjárga–Nesseby, Porsángu–Porsanger i Finnmark og Gáivuotna–Kåfjord i Troms. Dette er gradvis

utvidet med Divtasvuodna–Tysfjord og Snåase–Snåsa fra 2008, Loabák–Lavangen fra 2009, Raarvihke–Røyrvik fra 2013 og Aarborten–Hattfjelldal fra 2017. Plassje–Røros ble med i forvaltningsområdet fra 2018, Hábmer–Hamarøy ble innlemmet etter at kommunereformen trådte i kraft fra 2020, da Divtasvuodna–Tysfjord ble delt. Nye Dieiddanuori–Tjeldsund ble også med fra 2020. Dette er åtte kommuner i Troms og Finnmark, to i Nordland og tre kommuner i Trøndelag. Fra starten av var det kun kommuner i nordsamisk område, dette er etter hvert utvidet til lulesamiske og sørsamiske språkområder.

En parallell til samisk språkområdet er STN-området (virkeområdet for Sametingets tilskuddsordninger for næringslivet), det omfatter 21 hele kommuner og deler av 10 kommuner nord for Saltfjellet.¹ Innbyggere i disse kommunene og bygdene kan søke Sametinget om støtte til næringsutvikling. På samme måte som forvaltningsområdet for samisk språk har vokst, er også det geografiske STN-området stadig utvidet til flere kommuner eller deler av kommuner. Interessen for å formalisere en samisk tilknytning har altså økt. Det må også sies at i begge disse ordningene gis det økonomiske tilskudd til kommunene eller næringsdrivende kan søke om støtte.

NOU 2016:18 Hjertespråket, tok til orde for endringer i samelovens språkregler med forslag til en ny kategorisering av «samiske» kommuner. Dette ble behandlet i Sametinget allerede i 2017, der de støttet prinsippet om en ny kommunekategorisering, og gikk inn for en firedelt inndeling: Språkressurskommuner, språkutviklingskommuner, språkvitaliseringskommuner og bykommuner. Først høsten 2021 kom høringen, der KMD foreslo en tredelt kategorisering av kommunene; språkutviklingskommuner, språkvitaliseringskommuner og bykommuner med særlig ansvar for samisk språk.² Det vil komme betydelige endringer i denne geografiske kategoriseringen og i tiden fremover vil flere bli omfattet av økte rettigheter til samisk språk og kultur. En annen viktig endring for alle kommunene og fylkeskommunene er konsultasjonsordningen for berørte samiske interesser, (i sameloven kap 4) som trådte i kraft fra juli 2021. Denne vil ytterligere forsterke behovet for kompetanse i samisk språk og kultur blant ansatte i flere kommuner og fylkeskommuner også utenfor dagens forvaltningsområde, og det omfatter mange fagområder.

1.4. Rammevilkår for samisk språk

Samisk språk har rettsvern både gjennom nasjonale lover i Grunnloven, sameloven, Lov om grunnskole og vidaregåande opplæring (1987) og Lov om stadnamn (2005) og gjennom forpliktende internasjonale konvensjoner, FNs konvensjon om å avskaffe alle former for rasediskriminering, ILO-konvensjonen nr 169 og Europeisk pakt for regions- eller minoritetsspråk (av 1992) (Todal, 2015). I forvaltningsområdet er samisk og norsk likestilte offisielle språk. Det betyr at en person har krav på å få svar på det språket en tar kontakt på. Skillet mellom i og utenfor forvaltningsområdet er dermed viktig. I 2016 la et offentlig utvalg fram en utredning om samisk språk, NOU 2016:18 Hjertespråket. Den tar opp språksituasjonen for samiske språk i Norge på et bredt område. Forslag herfra tas gradvis videre i forvaltningen, og flere spørsmål var på høring høsten 2021.

¹ Kilde: [Virkeområdet for tilskudd til næringsutvikling \(STN-området\) - Sametinget](#) Lesedato 5.1.2022. Denne kommuneinndelingen er ikke oppdatert etter kommunereformen.

² Kilde: [Høring - forslag om endringer i sameloven \(samelovens språkregler\) - regjeringen.no](#) Lesedato 19.8.2021.

Norge er det landet hvor samisk språk har sterkest rettsvern. «Det nordsamiske området på norsk side av grensen er derfor det absolutte kjerneområdet for samisk språk i dag... og der det blir drive mest aktivt med offentlig språkplanlegging» (Todal, 2015). Todal (2015) påpeker at språkreglene i Sameloven ble starten på en ny periode for samisk språk i Norge. Samisk språkråd, og etter hvert Sametinget og departementene har oppfølgingsansvar av sameloven. Sametinget har drevet «statusplanlegging» særlig gjennom tospråklighetsmidlene, gjennom støtte til språksenter og tilskudd. Lovene er i stor grad utformet som om det er ett samisk språk, noe det jo ikke er. Under en revisjon av sameloven ble det foreslått en presisering som tok inn alle de offisielle samiske språkene i Norge, men det kom ikke inn. Likevel ble det laget en handlingsplan for samiske språk – altså med flertallsformen, språk (op.cit.). Mange samiske språk over flere land gjør at det ikke er noe felles språkforvaltning for samisk(e) språk (Todal 2015).

Siden forvaltningsområdet ble etablert, er samisk språk blitt mer synlig i offentlige rom og blir brukt på offentlige samfunnsområder. Samisk brukes i barnehager, på skoler på alle nivå, i media, både tradisjonell og sosiale medier, i kommuner, både i administrasjon og under politiske møter, i kirker og bedehus, i alle musikkjangre, både joik, populærmusikk og salmer, i litteratur, film og forskning osv. slik at samisk scorer høyt på mange av UNESCO sine indikatorer for vitaliteten for minoritetsspråk, og er samlet sett styrket etter UNESCOs skala (Todal, 2014; 2015). Nordsamisk er kategorisert som truet språk på UNESCOs liste over truede språk, mens både sørsamisk og lulesamisk er kategorisert som alvorlig truet språk. Det er stor usikkerhet om hvor mange som snakker samisk. En antakelse er at omtrent 25 000 snakker nordsamisk i Norge, og er klart det største samiske språket, og brukes hovedsakelig i Finnmark og Troms, samt i Dielddanuori–Tjeldsund og Evenes i Nordland (NOU 2016:18, vedlegg 1). Anslagsvis er det i overkant av 2000 sørsamer i Norge og Sverige, der halvparten bor i Norge, av disse igjen antas det at minst 270 personer snakker sørsamisk godt, og minst 340 personer forstår språket godt. Tilsvarende er det anslått rundt 2000 lulesamer på norsk side, der om lag 600 bruker språket aktivt (op.cit.). Dette understreker den kritiske situasjonen for samiske språk og i særdeleshet for sørsamisk og lulesamisk språk.

Bruken av samisk språk, og om språket videreføres mellom generasjonene er avgjørende for om et språk overlever. En stor språkundersøkelse som dekker hele landet (Solstad et.al 2012) viser at det er en stor andel eldre språkbærere. Tall over antall barn i barnehager er relativt stabilt, og med reduserte barnekull betyr det en relativt sett styrking, jf. kapittel 2. Andel elever i grunnskolen som har samisk i forvaltningsområdet er svakt stigende, og andel med samisk som førstespråk er stigende, det viser at samisk språk har styrket seg blant barn i disse kommunene, se også kapittel 3. Dette er viktig siden overføring av språk til de yngste er den sterkeste vitalitetsfaktoren for et språk, og ordningen med forvaltningsområdet ser ut til å virke positivt. Slik sett er etablering av forvaltningsområdet et av de aller viktigste politiske grep for å styrke samisk språk og språkskiftet fra norsk til samisk kan være i ferd med å stoppe opp. Det igjen kan være en trend med ny framgang for samisk språk i den unge generasjonen (Todal 2014; 2015). Imidlertid er det et betydelig frafall blant elever i hele landet som har undervisning i samisk språk i løpet av grunnskolen, eller «samisk lekkasje» som Vangsnes (2021) kaller det. For de årskullene han har studert forsvinner hver femte førstespråkselev, hver tredje andrespråkselev (samisk 2) og to av tre samisk 3 elever (op.cit.).

Alle forvaltningskommunene har samiske språksentre lokalisert i sin kommune. Disse har en grunnfinansiering fra Sametinget, bidrar til å styrke lokal samisk kultur og språk, og er en viktig medspiller i kommunens arbeid med å sikre innbyggerne rettigheter knyttet til samisk språk og

kultur (Nygaard 2012). Språksenterne har ulike organisatoriske tilknytninger, der noen er en del av den kommunale forvaltningen. Dette gjelder Gielem nastedh i Snåsa, Sámi Giellaguovddás i Kåfjord og Giellagiisá språksenter i Kautokeino. Her blir språksenterne en direkte utøver av kommunens arbeid med samisk språk og kultur. Várdobáiki i Dielddanuori–Tjeldsund er et AS, mens Tana samisk språksenter er en selvstendig organisasjon under Samisk nærings- og utviklingssenter – SEG som igjen er et AS. Árran i Hábmér–Hamarøy er en stiftelse, mens Aajege i Plassje–Røros eies av Trøndelag og Hedmark fylkeskommuner og Røros kommune. Språksentrene er også viktige kompetansesarbeidsplasser som tiltrekker seg samisk språk- og kulturkompetanse i ellers små kommuner hvor antallet stillinger kan være begrenset. Dette kan bidra til en viss utvidelse av «valgmulighetene» mht. sirkulasjon i arbeidsmarkedet (Nygaard et al. 2012).

Samisk språk har ulik posisjon selv i forvaltningskommunene. Den nye kategoriseringen av kommunene som foreslås i NOU 2016:18 skal nettopp ta høyde for dette. Også Sametinget støtter en ny kategorisering etter språksituasjonen i kommunene.

En gjennomgående utfordring er å skaffe samiskspråklige fagfolk innenfor en rekke områder. Innen så godt som alle områder er det for få personer som snakker samisk, og dette er aller tydeligst i lule- og sørsamiske områder. Dette er det også satt søkelys på i NOU 2016:18. Utvalget mener ... «at det er behov for en betydelig økning i antall samiskspråklig personell i offentlig sektor, for at tjenesteytingen til samiskspråklige skal være på et akseptabelt nivå. Utvalget ser også behov for bedre koordinering mellom tjenesteytere og sektorene, slik at den begrensede språkkompetansen utnyttes best mulig.» (NOU 2016:18 s 48).

1.4.1. Samarbeidsavtaler mellom Sametinget og forvaltningskommunene og kommunale språkplaner

Sametinget bruker samarbeidsavtaler aktivt i sitt arbeid, og har inngått samarbeidsavtaler med en rekke ulike myndigheter, organisasjoner og også bedrifter. Sametinget og forvaltningskommunene har også inngått samarbeidsavtaler, og målet er å legge til rette for et varig og fast samarbeid. På denne måten skapes det større forutsigbarhet også rundt forvaltningen av tospråklighetsmidlene. Blant de seks kommunene som inngår i casestudien i dette prosjektet er det signerte midlertidig samarbeidsavtale med fire kommuner. Foreløpig er det ikke skrevet slike avtaler med de to kommunene som sist ble inkludert i forvaltningsområdet, Hábmér–Hamarøy og Dielddanuori–Tjeldsund. Dette er såkalte midlertidige avtaler som skal gjelde inntil en ny modell for kommunekategorier kommer på plass.

Innholdsmessig er samarbeidsavtalene med forvaltningskommunene bygd opp likt. Utgangspunktet er samelovens språkregler, særlig Sameloven § 1-5 og § 3.

Samarbeidsavtalene inneholder «**sju artikler**», som omhandler følgende tema:

Artikkel 1: Mål for avtalen.

Artikkel 2: Samarbeidets karakter

Artikkel 3: Beregningsregler for tospråklighetstilskuddet

Artikkel 4: Basis og betjeningsdelen

Punkt 1: Kommunikasjon og informasjon. (Henvises til sameloven § 3-2)

Punkt 2: Profilering og synliggjøring. (Henvises til Sameloven §1-5 og kap 3)

Punkt 3 Kompetanseutvikling i samisk språk. (Henvises til sameloven §3-7)

Punkt 4 Individuelle kirkelige tjenester. (Henvises til sameloven § 3-6)

Punkt 5 Utvidet rett til bruk av samisk i helse- og sosialsektoren.

Artikkel 5: Utviklingsdel

Artikkel 6: Oppfølging og rapportering

Artikkel 7: Gyldighet og endring.

Det er i første rekke artikkel 4 og 5 som varierer mellom kommunene og disse omhandler hhv basis og betjeningsdel (artikkel 4) og utviklingsdel (artikkel 5). De temaene som tas opp i artikkel 4 er knyttet opp til de ulike temaene som tas opp i samelovens § 3, der den konkrete paragrafen henvises til. Artikkel 5 er knyttet opp til aktivitetsplanen som kommunene skal ha utarbeidet. Innholdet mer konkret er i tråd med den enkelte kommunes prioriteringer og utfordringer.

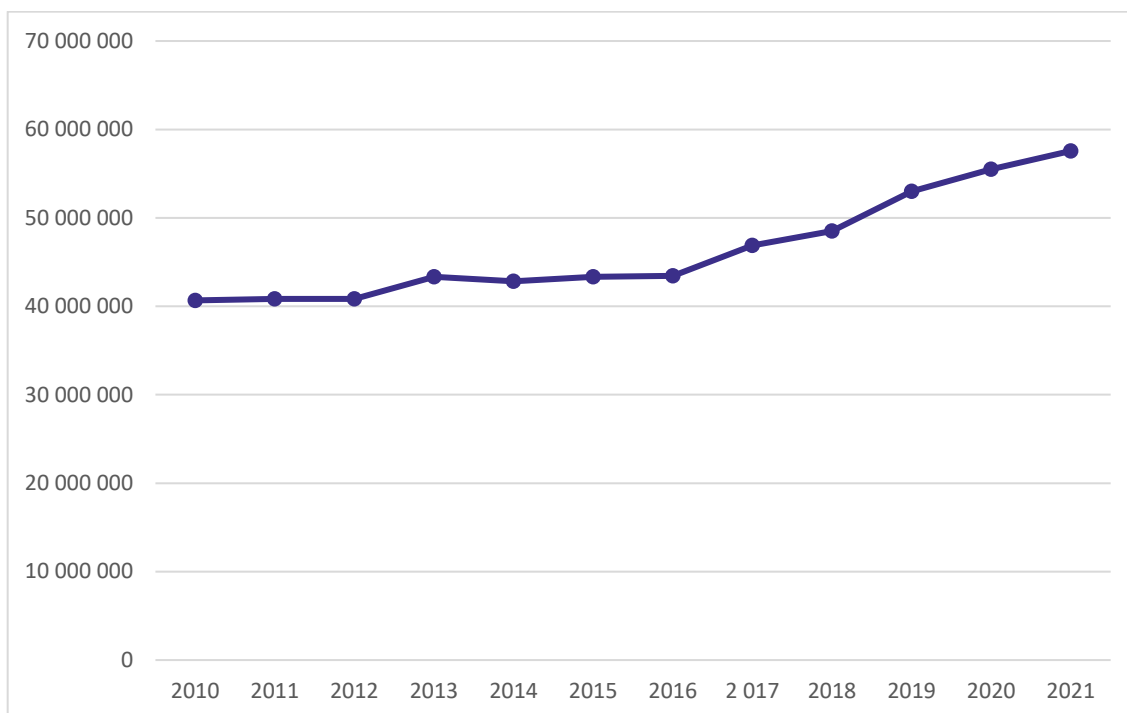
Samarbeidsavtalene er for øvrig ganske likelydende for alle kommunene, bortsett fra at kommunenavnet varierer. Det er et unntak i artikkel 6, om oppfølging og rapportering. I avtalen mellom Sametinget og Guovdageainnu suohkan – Kautokeino kommune inngår det også et avsnitt i tre kulepunkt om hva som er Sametingets ansvar. Det er tatt inn at Sametinget skal samarbeide med kommunen i arbeidet opp mot sentrale myndigheter for å forbedre situasjonen for samiskspråklige, Sametinget skal gi råd om språkarbeidet og informere om tilskuddsmidler innen språkutviklingstiltak. De øvrige kommunene har ikke et lignende avsnitt om hva Sametinget skal bidra med.

Samarbeidsavtalene mellom Sametinget og forvaltningskommunene er knyttet til språkarbeidet. Dette er jo rimelig all den tid disse danner utgangspunkt for fordeling av tospråklighetsmidlene som Sametinget forvalter og tildeler språkforvaltningskommunene. Likevel er det verdt å bemerke at disse samarbeidsavtalene er smalere og ikke omfatter kultur og næring. Samarbeidsavtaler Sametinget har med andre institusjoner og myndigheter omfatter ofte et bredere sett av tema, kultur og næring er ofte med og for noen kommuner utenom forvaltningsområdet inngår også opplæring og barnehager.

Sametinget forventer at forvaltningskommunene utarbeider språkplaner for sitt arbeid. Denne danner grunnlag for tiltakene som kommunen legger opp til i sitt språkarbeid. Flere av kommunene har utarbeidet overordnede språkplaner og konkretiserte handlingsplaner, gjerne treårige, der gjennomføringen eller iverksettingen av tiltakene mer detaljert planlegges. Dette er viktige verktøy for tildelingen og rapportering av tospråklighetsmidler til den enkelte kommune.

1.4.2. Tospråklighetsmidler fra Sametinget

Sametinget tildeler tospråklighetsmidler til kommunene i forvaltningsområdet. Dette går primært til å dekke kommunenes merutgifter med å tilrettelegge for samisk språk for å oppfylle språkreglene i Sameloven.

Kilde: Spesialkjøring fra Sametinget

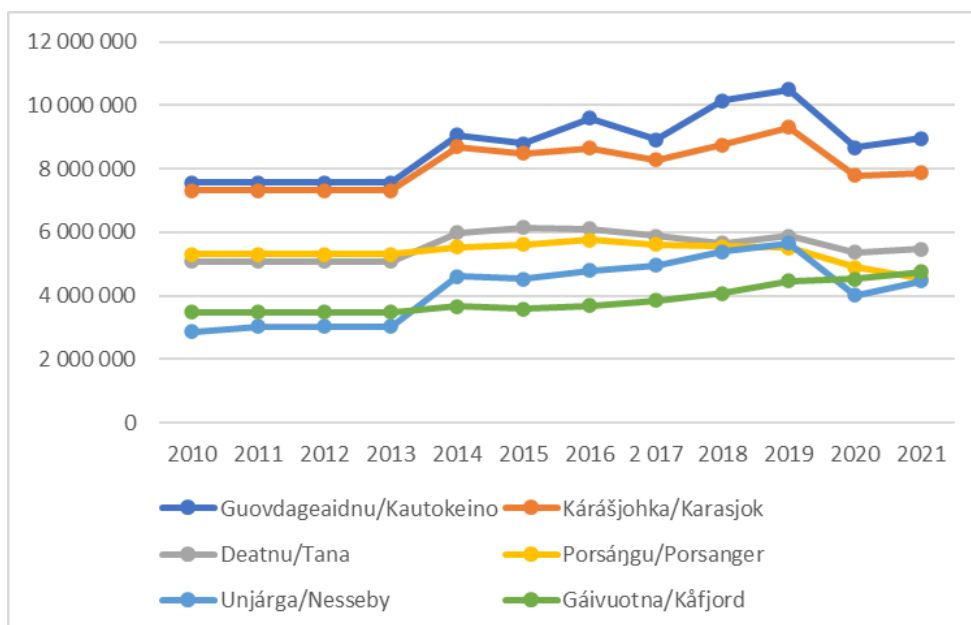
Figur 2.1 Totalt bevilgede tospråklighetsmidler fra Sametinget til forvaltningskommunene samlet (2010–2021).

I løpet av disse årene fra 2010 har antall kommuner i forvaltningsområdet økt fra åtte til 13. I 2013 ble Røyrvik inkludert, Hattfjelldal kom med fra 2017, Plassje–Røros fra 2018, Hábmer–Hamarøy kom med etter at Tysfjord kommune ble delt og forsvant ut i 2020. Samme år ble også Dielddanuori–Tjeldsund innlemmet.

I 2014 ble ordningen med tospråklighetsmidler endret slik at tildelingen etter det skjer etter et tredelt kriteriesett. Det er en basisdel, en betjeningsdel og en utviklingsdel. Basistilskuddet utgjør 40 prosent av den totale tospråklighetsrammen til kommunene og fordeles likt mellom kommunene. Betjeningsdelen utgjør 35 prosent av rammen og fordeles etter antall elever med samisk i grunnskolen og antall innmeldte i Sametingets valgmanntall. Utviklingsdelen utgjør 25 prosent av rammen og avhenger av tiltakene i kommunens aktivitetsplan og samarbeidsavtalen mellom kommunen og Sametinget.³ I noen tilfeller er det trukket tilbake utviklingsmidler som ikke er blitt brukt. Disse tallene viser summen over det som er bevilget, eventuelle tilbakebetalinger fra utviklingsdelen er ikke korrigert.

Figur 2.2. viser at Guovdageaidnu–Kautokeino, gjennom hele dette tiåret har mottatt klart mest midler, mellom 7,5 mill til 10,5 mill kroner årlig, tett fulgt av Kárásjohka–Karasjok som har fått fra 7,8 mill til 9,5 mill kroner årlig. I første del av forrige tiår lå Porsángu–Porsanger og Deatnu–Tana i en mellomposisjon og fikk rundt 5 mill kr årlig, mens Gáivuotna–Kåfjord og Unjárga–Nesseby fikk rundt 3 mill kr årlig. Mot slutten av perioden mottar alle disse kommunene rundt 5 mill i årlige tilskudd.

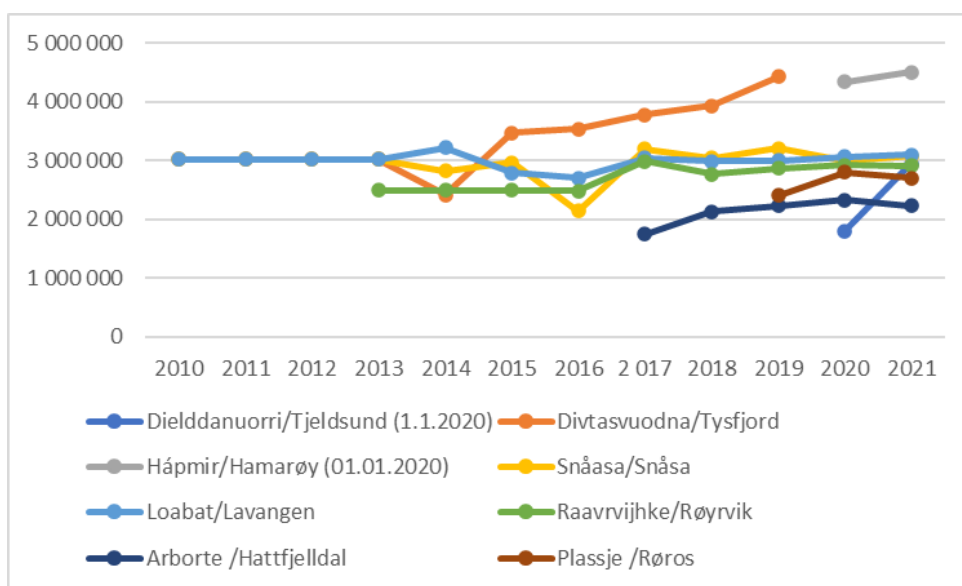
³ Kilde: Samarbeidsavtalene mellom forvaltningskommunene og Sametinget.

Kilde: Spesialkjøring fra Sametinget

Figur 2.2. Totalt bevilgede tospråklighetsmidler til de seks første kommunene i forvaltningsområdet (2010–2021).

Divtasvuodna–Tysfjord, Snåase–Snåsa og Loabák–Lavangen fikk i starten av perioden vi her ser på tildelt ca 3 mill årlig, det var om lag på samme nivå som det Gáivuotna–Kåfjord og Unjárga–Nesseby fikk i samme periode, jfr. figur 2.3. Etter den nye modellen for tildeling fikk Divtasvuodna–Tysfjord noe økte midler, fra 3 til rundt 4 mill kroner årlig, og Hábmer–Hamarøy fortsetter på det nivået. Hattfjelldal ligger lavest med rundt 2 mill kroner årlig. De øvrige kommunene får tildelt rundt 3 mill kroner, og det er lavere enn hva kommunene som var med fra starten får.

Kilde: Spesialkjøring fra Sametinget

Figur 2.3. Totalt bevilgede tospråklighetsmidler til de åtte øvrige kommunene i forvaltningsområdet (2010–2021).

1.4.3. Samisk utviklingsnettverk

Kommunene i forvaltningsområdet inngår i et utviklingsnettverk i regi av KS, for å jobbe sammen for å løse felles utfordringer i språkarbeidet.⁴ Nettverket er en oppfølging av samarbeidsavtalen mellom KS og Sametinget, og ble etablert høsten 2020. KS opplyser i sin informasjon at i første rekke skal nettverket jobbe med temaene utdanning, opplæring og rekruttering av fagpersonell med samisk språk- og kulturkompetanse, helse, god forvaltningspraksis og tiltak for språkstimulering. I tillegg til kommunene deltar også andre myndigheter, slik som Sametinget, Statsforvalteren, fylkeskommunene og utdanningsinstitusjoner som har ansvar for opplæring i samisk språk. I utgangspunktet inviteres kommunedirektør eller andre i ledergruppen og språkkonsulent.

Nettverket har hatt noen digitale samlinger og en fysisk samling (i september 2021).

1.5. Samisk kulturkompetanse

Kompetanse i samisk kultur i offentlig forvaltning varierer, selv mellom språkforvaltningskommunene. De tradisjonelle kjerneområdene for både nordsamisk, lulesamisk og sørsamisk språk og kultur inngår i forvaltningsområdet. På lignende vis som forvaltningsområdet har vokst, har også flere kommuner ønsket seg inn i STN-området (virkeområdet for Sametingets tilskuddsordninger til næringslivet). Når nye geografiske områder ønsker seg inn i ordninger som viser mer formalisert samisk tilknytning kan det også være en indikasjon på større aksept for samisk språk, kultur og næring. Hva samisk kultur er vil variere mellom språkområdene, mellom innland og kyst, mellom ung og gammel osv. Kultur er jo heller ikke noe statisk, men er i stadig endring.

Offentlige myndigheter skrive mye om samisk kultur, men spesifiserer sjelden hva slags kulturbegrep som legges til grunn. Stortingsmeldingen om samisk språk, kultur og samfunnsliv nevner kultur 125 ganger, uten å klargjøre hva begrepet viser til.⁵ Klausen (1992), definerte kultur som «de skikker, væremåter og oppfatninger som overføres, om enn i noe forandret form, fra generasjon til generasjon», mens Hylland Eriksen (1993), definerer kultur som «det som gjør kommunikasjon mulig ... de tankemønstre, vanene og erfaringene som mennesker har felles og som gjør at vi forstår hverandre». I forvaltning og i offentlige tjenester opererer man i en spenning mellom disse, en forståelse av kultur som i stor grad formes av røtter, kunnskap og erfaringer nedarvet innen ens egen gruppe, og kultur som en base for felles forståelse som formes og endres i samhandling mellom folk. Dette innebærer at kompetanse på samisk kultur kan omfatte kunnskap om samiske væremåter og forestillinger, men også forståelse for at disse varierer fra et sted til et annet, og at de er gjenstand for endringer i møte med et ikke-samisk majoritetssamfunn og i møte med store samfunnsmessige omveltninger.

Forståelsen av hva som er nødvendig samisk kulturkompetanse, vil variere i ulike kommuner (og deler av kommuner), og hva som vektlegges avhenger av saksområde/sector. Samisk kulturkompetanse handler om å forstå tenkning og holdninger til næring og arbeid, høsting og annen bruk av og ferdsel i natur, syn og forståelse av tid, relasjoner og samkvem i familie og

⁴ Kilde: [Samisk utviklingsnettverk - KS](#) lesedato 14.12.2021, supplert med samtale med kontaktperson i KS.

⁵ [Meld. St. 31 \(2018–2019\)](#) Melding til Stortinget, Samisk språk, kultur og samfunnsliv.

nærmiljø, barneoppdragelse, klesdrakt, musikk, religion, hva som snakkes åpent om og hva en er taus om, kommunikasjonsformer, hva som en selv skal ordne opp i og hva som kan søkes hjelp til osv. I tillegg er selvsagt også samisk språk viktig, både for dem som selv behersker samisk språk og for dem som ikke gjør det. Fortidens forforskning har fortsatt betydning. Det å være i en minoritetssituasjon virker inn, og også hvilken del av den samiske kulturen og språket en er knyttet til, har betydning. Det er flere samiske organisasjoner og institusjoner som jobber med samiske kulturuttrykk. Alle disse faktorene er eksempler på de komplekse sammenhengene som innvirker på samisk kultur. Hva som er samisk kulturkompetanse, er derfor meget bredt og kontekstavhengig. Vår forståelse har vært at dette er et mangfoldig felt og at det var lite hensiktsmessig å lage en «felles definisjon».

I denne kartleggingen har vi forsøkt å *undersøke* hvordan ulike sektorer og fagområder fortolker og forstår «samisk kultur» og «kompetanse i samisk kultur» i sin geografiske og faglige kontekst. Som forventet er det en stor bredde i svarene mellom informanter fra ulike sektorområder og ulike geografiske områder. Et fellestrekk er at det knyttes opp mot lokale forhold, og lokal historie, tradisjoner, dels språk, næring og skikker. Flere av kommunene utenfor indre Finnmark, både i nordsamiske, lulesamiske og sørsamiske områder hadde behov for å forklare at deres samiske kultur er noe annet enn det de har i Guovdageaidnu–Kautokeino, og Karasjok. Næringsmessig understreket flere en større bredde med vekt på sjøsamisk kultur der fiske og fangst, og også kombinasjoner av fiske og jordbruk, var sentralt. En av de nye forvaltningskommunene peker på at det ikke er noen felles forståelse om hva «samisk kultur» er. Noen peker på at kultur har med levemåte, tankesett og verdsett å gjøre, hva som oppfattes som viktig, og det usagte som en tar for gitt.

Flere kommuner har bidratt til at ansatte har fått kurs i samisk kultur, det er enklere å tilegne seg kunnskap om samisk kultur enn i samisk språk. I flere kommuner har flere lærere formell kompetanse (studiepoeng) i «samisk kulturkunnskap». Økt kunnskap om samisk kultur kan være med på å bygge ned spenninger som måtte være mellom folk. Også det å bli forvaltningskommune har det vært spenninger rundt. F.eks. var det spenninger og motsetninger som kom fram i Gáivuotna–Kåfjord i den første tiden etter de ble innlemmet i forvaltningsområdet, det er tilbaketrukk (Pedersen & Høgmo 2004). I Gáivuotna–Kåfjord og Dielddanuori–Tjeldsund er de opptatt av hvor viktig samisk kultur har vært for hele revitaliseringen av det samiske. Aktivitetene rundt Senter for nordlig folk og Riddu Riddu-festivalen i Kåfjord og Várdobáiki og Márkomeannu festival i Dielddanuori–Tjeldsund har gitt viktige bidrag til revitaliseringen av samisk tilhørighet. Samiske kulturfestivaler er viktige samlingspunkt også i sørsamisk område. Ikke minst er det viktig for samisk ungdom (Mathisen, Carlsson & Sletterød 2017).

Tidligere var det et skolefag i «samisk kultur». Dette faget er tatt ut, og i dagens læreplaner er det samisk språkundervisning på ulike nivå som tilbys. Det har vært en villet politikk, også fra Sametinget sin side, å fokusere mer på samisk språk. For mange vil det være enklere å tilegne seg kunnskap om samisk kultur enn i samisk språk. Et fag i samisk kultur må ventes å favne bredere, og vil også kunne nå ut til elever som ikke har samisk bakgrunn, hvis det legges opp slik.

Sametinget disponerer en del penger til kultur, og brukte f.eks. i perioden 2017–2020 530 mill. kroner til kulturfeltet (Sametinget (2021) s 32). Kjernen i Sametingets kulturpolitikk er å legge til rette for utvikling av samisk kunst- og kulturaktiviteter. Sametingets kulturmidler går til støtte til samiske kunstnere, kulturinstitusjoner og idrett, og mye går til direkte tilskudd til samiske kulturinstitusjoner slik som museer, festivaler, kulturhus og teatre. Sametinget argumenterer for

at slike institusjoner er helt sentrale når samisk kunst, kultur og kulturarv skal ivaretas. Samtidig er det viktige møteplasser for den samiske befolkningen (op.cit.) Sametingets kulturpolitikk er på denne måten sterkt knyttet opp til forvaltningsoppgaver rundt det å tildele tilskudd til ulike aktiviteter og institusjoner. Dette er tildeling av tilskudd, forvaltningsoppgaver, som tidligere ble tildelt fra statlige myndigheter, og nå er overført til Sametinget. Slik sett hjelper ikke dette så mye i å definere hva «samisk kultur» er slik at en kom nærmere en forståelse i hva som er «kunnskap i samisk kultur».

2. Samisk kompetanse i barnehager

Barnehager som gir tilbud i eller på samisk kan være enten private og kommunale, og det kan være egne samiske barnehager eller avdelinger i norske barnehager. Organiseringen varierer og kan være som andre «ordinære» barnehager, men også «temabarnehager» for eksempel reindrifts-, kultur- og naturbarnehager. Det er mange eksempler på at et samisk barnehagetilbud er jobbet fram av aktive foreldre som vil at deres barn skulle ha et samisk barnehagetilbud og fortsatt er det flere private samiske barnehager, f.eks. ved Vuonak mánájároj ved Árrán på Drag og Márkománák i Skånland.

2.1. Regelverk og overordnede føringer

Barnehageloven § 10 understreker kommunens ansvar for at barnehagetilbudet til samiske barn i samiske distrikt bygger på samisk språk og kultur. Dette er en sterkere forpliktelse for kommunene innenfor forvaltningsområdet, enn for kommuner utenfor, der kommunen skal legge forholdene til rette for at samiske barn kan sikre og utvikle sitt språk og sin kultur. Kommunene har et særskilt ansvar, uavhengig av hvem som eier barnehagen, om det er en privat eller kommunal barnehage/avdeling. **Rammeplanen for barnehager**, siste fra 2017, er et sentralt styringsredskap for barnehagene. Samiske barns rettigheter er tatt opp flere steder i «Rammeplanen for barnehager (2017)» og er et gjennomgående tema, også for alle barnehager utenfor forvaltningsområdet (Hemme et al 2020). Som en illustrasjon viser et enkelt søk på ordet «samisk» hele 56 treff i rammeplanen. Allerede i kapittel 1 «Barnehagens verdigrunnlag» er det henvist til de særlige forpliktelsene Norge har til å ivareta samiske barns interesser og at samiske barn i barnehagen skal få støtte til å bevare og utvikle sitt språk, sin kunnskap og sin kultur uavhengig av hvor de bor. Det er også nevnt under avsnittene om demokrati, mangfold og gjensidig respekt og bærekraftig utvikling. Det er et eget avsnitt (i kapittel 3 om formål og innhold) om samiske barnehager og andre barnehager med samiske barn. Om samiske barnehager står det at de *«skal fremme barnas samiskspråklige kompetanse, styrke barnas samiske identitet og videreføre samiske verdier, samisk kultur og tradisjonskunnskap. ... Det er en forutsetning at personalet behersker samisk språk og har kunnskap om samisk kultur.»* (Rammeplanen 2017, s 24). For personalet i samiske barnehager stilles det altså et tilleggskrav om kompetanse, altså at de har kompetanse i samisk språk og kultur.

NOU 2016:8 påpeker at barnehagene er helt sentrale for å bevare og vitalisere det samiske språket, og at bruk av samisk språk i barnehagene er særlig viktig for samiske barn som ikke snakker samisk hjemme. Utvalget mener samiske barnehager er det viktigste enkelttiltaket for å sikre flere samiske språkbrukere (s 107).

2.1.1. Sametingets føringer for samisk barnehagetilbud

Sametinget er en viktig premissleverandør i utviklingen av samiske barnehagetilbud, både innholdsmessig og de forvalter økonomiske midler som samiske barnehager eller barnehager med samisk avdeling kan søke om, selv om det er kommunene som har ansvar for å sikre at samiske barn sikres et barnehagetilbud bygd på samisk språk og kultur.

Sametinget bruker en inndeling av det samiske barnehagetilbudet i tre kategorier etter hvor sterkt samisk språk og kultur står i barnehagen:⁶

- Samiske barnehager: Det vil si en barnehage der driften bygger på samisk språk og kultur. De ansatte er samiskspråklige.
- Barnehager med samisk avdeling: Det vil si norske barnehager der en avdeling bygger på samisk språk og kultur. De ansatte på denne avdelingen er samiskspråklige.
- Barnehager med tilbud om samisk språkopplæring: Det vil si norske barnehager som gir samisk språkopplæring til enkeltbarn eller grupper av barn. Også barn med annet samisk språk enn barnehagens driftsspråk kan få språkopplæringstilbud (for eksempel lulesamiske barn i en nordsamisk barnehage). Slike barnehager har som regel ikke samiskspråklige ansatte, men innhenter samiskspråklige som kan gi dette tilbudet.

Sametinget gir økonomisk tilskudd til barnehager for å dekke merkostnader ved tilrettelegging for samisk språk og kultur, og denne tredelingen benyttes da. For 2021 gis det et grunntilskudd på inntil kr 70 000 per avdeling, og inntil kr 30 000 per samiskspråklige barnehageansatte i hel stilling, begrenset oppad til to stillinger. Ved deltidsstilling tildeles tilskuddet etter størrelsen på stillingen.⁷

Sametinget har også prosjekt- og utviklingsmidler som barnehager kan søke på. For 2021 var f.eks. prioriteringen språkutviklingsprosjekter, prosjekt med vekt på tradisjonelt samisk arbeid, etablering av nye samiskspråklige barnehagetilbud og utvikling av pilotbarnehagene.⁸ I tillegg driver Sametinget utviklingsarbeid for å styrke det samiske tilbudet. F.eks. satte Sametinget i 2018 i gang et femårig barnehageprosjekt, SáMOS (Sámi mánát odda searvelanjain). Dette utviklingsarbeidet har som mål å skape endring i samiske barnehager, utfra samisk filosofi og tradisjonell kunnskap. Det innebærer å bruke pedagogiske metoder som bygger på samisk språk, kultur og tradisjonskunnskap, tilpasset det moderne samfunnet. Barnehager fra ulike samiske områder er piloter, og kompetanseutvikling er helt sentralt.⁹

Samisk språk og kultur er kjernen i et samisk barnehagetilbud, og at en både tar høyde for arv og tradisjon samtidig som en tenker framtid, og barnehagetilbudet skal tilpasses alle barn uavhengig av hvor de bor. Sametinget skriver i sin brosjyre «Samisk barnehagetilbud» bl.a. følgende:¹⁰

«Samisk språk og kultur er viktig å vektlegge i et samisk barnehagetilbud. Det handler om arv og tradisjoner, men samtidig om å vedlikeholde, skape og fornye. Det er viktig for samene som minoritet å fremme at barnehagene tar utgangspunkt i det samiske språket og den samiske kulturen når innholdet planlegges. Samisk språk og kultur skal gjennomsyre et samisk barnehagetilbud som en naturlig del av hverdagen. Allikevel må man også tenke på fremtidens barnehage og legge inn innovative elementer i barnehagehverdagen.

Samisk kultur har både usynlige og synlige markører som blant annet språk, klestradisjoner, omgangsformer, matskikker, duodji (samisk håndverk), kunst, joik og samisk musikk, navneskikker og næringer. Samisk kultur består også av immaterielle

⁶ [Veileder-for-barnehager-med-samiske-barn.pdf \(sametinget.no\)](#) . Hentet 19.10.2021.

⁷ Kilde: [tilskudd-til-samiske-barnehager-og-barnehager-med-samisk-avdeling.pdf \(sametinget.no\)](#) Lesedato 9.12.2021.

⁸ Kilde: Tilskuddsbeløpet kan være mellom kr 40 000 til 300 000.- [Tilskudd til prosjekter og utviklingsarbeid i barnehager – Sametinget](#) Lesedato 9.12.2021

⁹ Kilde: [Barnehageprosjektet Sámi mánát odda searvelanjain \(SáMOS\) – Sametinget](#) lesedato 20.12.2021.

¹⁰ [samisk-barnehagetilbud.pdf \(sametinget.no\)](#) s 4 Hentet 19.10.2021.

faktorer som verdinormer, tenkesett, samhørighetsfølelse og en felles historie og bakgrunn. Alt dette må barnehagen formidle til barna på en slik måte at barna får et positivt syn på det samiske, og kan være stolte av sin samiske tilhørighet. Det samiske barnehagetilbudet skal videre tilpasses alle barn uavhengig av hvor i landet de bor. Gjennom et samisk barnehagetilbud må det skapes forståelse og respekt for andre kulturers berettigelse til eksistens i samfunnet og i naturområdene. Barnehagens ansvar er å formidle grunnleggende verdier som fellesskap, omsorg og medansvar, og representere et miljø som bygger opp om forståelse og respekt for menneskeverd og retten til å være forskjellig.»

Sametinget har vedtatt en egen Sametingsmelding om samisk barnehagetilbud (sak SP 026/19). Denne er fulgt opp med en handlingsplan for samiske barnehagetilbud 2019–2023 (sak SP 035/19). Sametinget reviderte strategien for samiske barnehagetilbud 2021–2025 i desember 2021 (sak SP 025/21).¹¹ Det er særlig manglende kompetanse i samisk blant barnehagelærere som blir sett på som et kritisk punkt, de bruker begrep som «kompetansekrise» i den samiske barnehagesektoren. Det er for få samisktalende pedagoger og det utdannes for få samisktalende barnehagelærere. Det som bekymrer, er om samiske barn faktisk får innfridd sin rett til barnehagetilbud som bygger på samisk språk og kultur. Sametinget jobber for å sikre sterkere juridiske rettigheter til et samisk barnehagetilbud for samiske barn. Sametinget vil også bidra til å styrke rekrutteringen av samiskspråklige barnehagelærere og bidra til å utvikle kompetanseprogram om samisk barnehagepedagogikk.

2.2. Samiskspråklig barnehagetilbud i forvaltningskommunene

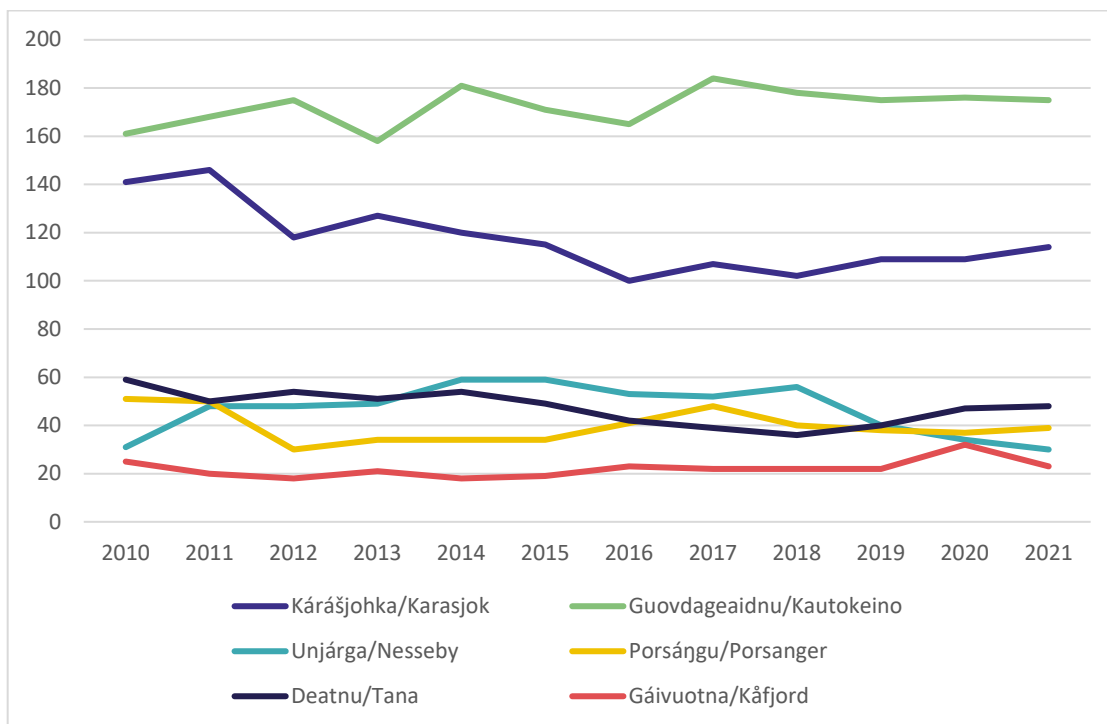
Den første samiske barnehagen ble opprettet i Guovdageaidnu–Kautokeino, i 1969, deretter kom det flere til i nordsamiske områder. Den første lulesamiske barnehagen kom på Árran i Drag (Tysfjord) i 1989 og i sørsamisk område kom den første barnehagen i Snåsa i 2004. I Plassje–Røros ble en egen samisk avdeling åpnet i 2016 (Johansen, 2020). Hattfjelldal har hittil ikke hatt noen samiske barnehageavdelinger og er heller ikke registrert i Sametingets statistikk for å gi språkopplæring til barn i barnehager.

I figurene nedenfor viser vi antallet barn som går i samiske barnehageavdelinger eller samiske barnehager i kommunene i forvaltningsområdet. Tallene er hentet fra Sametinget og brukes som grunnlag for å utbetale økonomisk tilskudd til barnehageeier. I forvaltningsområdet er det ca 40 samiske barnehageavdelinger, fordelt på rundt 20 samiske barnehager og tre til fire samiske avdelinger i norske barnehager. Det er også samiske barnehagetilbud i kommuner utenfor forvaltningsområdet, særlig i de større byene og i byer nært de samiske kjerneområdene. For ordens skyld har vi tatt med Skånland kommune, der har det vært samisk barnehage lenge, men ble innlemmet i forvaltningsområdet først etter at Skånland kommune og Tjeldsund kommune ble slått sammen i 2020, og nye Dielddanuori–Tjeldsund er innlemmet i forvaltningsområdet.

Det er relativt stabilt hvor mange barn som går i samiske barnehageavdelinger. Det har nok mest å gjøre med at antall avdelinger er noenlunde stabilt, og at plassene fylles opp. Figur 2.1 og 2.2 viser faktisk antall barn med samisk barnehagetilbud. Flere av disse kommunene har synkende antall

¹¹ [Sametingets strategier for samiske barnehagetilbud 2021 - 2025 - Et krafttak for samiske barnehager \(onacos.no\)](https://onacos.no) Lesedato 20.12.2021

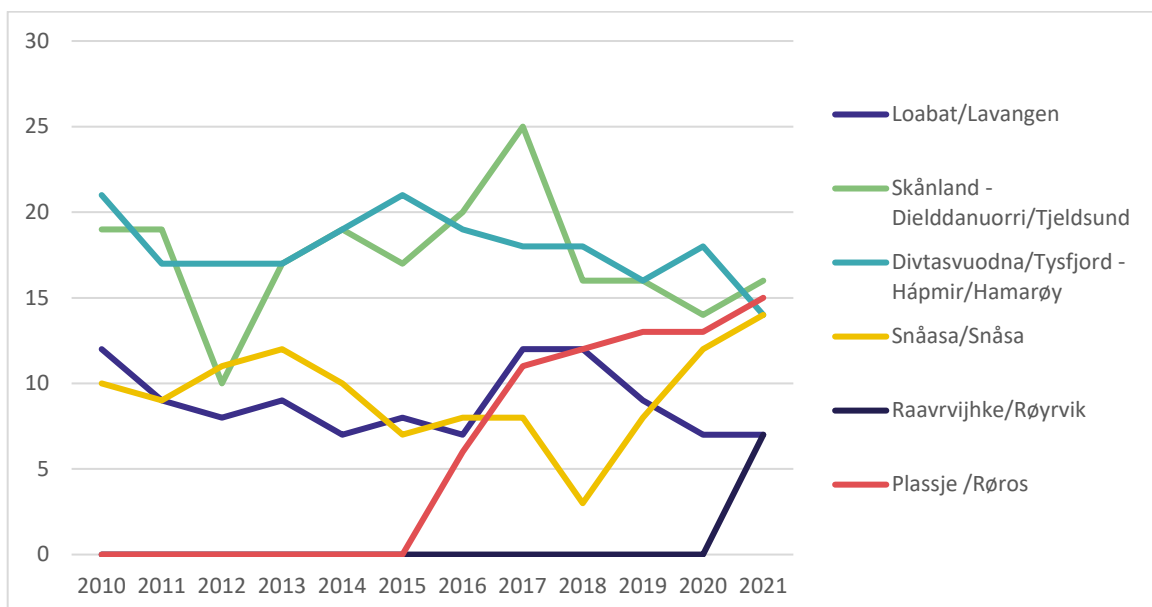
barn, og om da barnetallet i samiske avdelinger holder seg, er jo det relativt sett en styrking av det samiske tilbudet.

Kilde: Sametinget bearbeidet av NORCE

Figur 2.1 Antall barn i samiske barnehageavdelinger i de første forvaltningskommunene.

Guovdageaidnu–Kautokeino, har klart flest barn i samiske barnehageavdelinger, rundt 180 barn de siste årene og alle barnehagene i kommunen er samiske barnehager. Kárásjohka– Karasjok har også mange barn i samiske barnehageavdelinger, mellom 100–120 barn de siste årene. Blant disse kommunene har Gáivuotna–Kåfjord færrest barn i samiske avdelinger, med mellom 20–30 barn. Deatnu–Tana har hatt mellom 40–60 barn i samiske avdelinger. Imidlertid har Gáivuotna–Kåfjord og Deatnu–Tana hatt mange barn som får språkopplæring i samisk, men som ikke går i samisk avdeling. For Gáivuotna–Kåfjord har det variert mellom 16 til 76 barn, og for Deatnu–Tana har det variert mellom 5 og 20 barn. Her skiller Gáivuotna–Kåfjord og Deatnu–Tana seg ut blant forvaltningskommunene med å ha hatt mange barn som får språkopplæring i samisk, men likevel ikke går i samisk barnehageavdeling, dette kommer ikke fram i figuren over. Porsángu–Porsanger har hatt relativt stabilt antall barn i samiske avdelinger med rundt 40 de siste årene, i Unjárga–Nesseby er tendensen synkende, og har variert mellom 30 til 60 barn.

Kilde: Sametinget bearbejdet av NORCE

Figur 2.2 Antall barn i samiske barnehageavdelinger i øvrige forvaltningskommuner.

I Divtasvuodna–Tysfjord har det vært en privat drevet samisk barnehage (ved Árrán), og den fulgte med over til Hábmér–Hamarøy etter kommunesammenslåingen i 2020, derfor er det satt opp som en enhet. Tilsvarende gjelder for Skånland som ble inkludert som forvaltningskommune etter kommunesammenslåingen med Dielddanuorri–Tjeldsund, der har det vært en privat samisk barnehage lenge. Skånland har hatt opp mot 25 barn i samisk barnehage og ligger sammen med Divtasvuodna–Tysfjord i det øvre sjiktet, med 15–20 barn. Plassje–Røros fikk sin første samiske barnehageavdeling i 2016 og Raavrvijhke–Røyrvik i 2021, begge disse som samiske avdelinger i norske barnehager. De to årene før barnehagen i Plassje–Røros ble etablert fikk rundt 10 barn språkopplæring i samisk i norsk barnehage. Antall barn i samiske avdelinger i Snåasa–Snåsa har variert, også de siste årene, med en bunn i 2018 med lavere enn 5, til en foreløpig topp i 2021 med 14 barn, i tillegg har det for enkeltår vært mange barn som har fått språkopplæring i norskspråklig barnehage. I Loabat–Lavangen har det vært knappe 10 barn i samisk avdeling. I 2021 har Plassje–Røros, Snåasa–Snåsa, Skånland / Dielddanuorri–Tjeldsund og Divtasvuodna–Tysfjord / Hábmér–Hamarøy omtrent like mange barn, ca. 15, i samisk barnehage tilbud. Fra Gáivuotna–Kåfjord har en sett at det første ble opprettet en samisk avdeling i en norsk barnehage, og seinere er det bygd videre til samisk barnehage, det gjenstår å se om dette er en modell også for andre forvaltningskommuner.

I de øvrige kommunene gis det tidvis språkopplæring i samisk ved noen av barnehagene. Ut fra tallene ser det ut til å være knyttet til enkeltbarn. F.eks. at et barn med lulesamisk språk får språkopplæring i en nordsamisk barnehage. Blant forvaltningskommunene er det som nevnt kun i Deatnu–Tana og Gáivuotna–Kåfjord det over tid er et betydelig antall barn som får et slikt språktilbud, og Plassje–Røros de to siste årene før de fikk egen samisk barnehageavdeling.

Johansen (2020) peker på at når det gjelder samisk barnehage tilbud, så avgjøres bruken i likhet med samisk språktilbud mer generelt, av tilbudet. Med det menes at for å få flere barn i samiske barnehager må det opprettes flere samiske barnehage tilbud. Barnehage tilbudet i Plassje–Røros kan jo illustrere det poenget, når det første ble opprettet var det mange barn som var klare til å begynne.

2.3. Stor mangel på trippelkompetanse i barnehagene

Informantene i kommunene sier at de har god oversikt over samiskkompetanse i barnehagene, særlig gjelder dette hvem som har kompetanse i samisk språk. I noen av kommunene kan de ramse opp hvem som besitter samisk språkkompetanse. Hovedsakelig er dette uformelle oversikter, og ikke oversikter i form av statistikk som er samlet. I flere av kommunene er det den enkelte barnehage som har oversikt over deres kompetanse i samisk språk, slik at denne oversikten er i liten grad samlet i kommunens administrasjon. Gáivuotna–Kåfjord er et unntak, der har de utarbeidet en formell oversikt utarbeidet av ekstern konsulent (Visjona 2020). I tillegg hadde leder god oversikt over hvor mye samiskkompetanse ulike enheter i barnehage og skole har, både i samisk språk og kulturkompetanse. Også Guovdageaidnu–Kautokeino, skiller seg ut med at de aller fleste ansatte i barnehagene snakker samisk, og der er det enklere å ha oversikt over hvem som ikke snakker samisk. Til en viss grad har også kommunen oversikt over ansatte med samisk kulturkompetanse, i alle fall på barnehagenivå. Barnehagene har gjerne innsikt i hvilke ansatte som har samisk bakgrunn selv eller har familie med samisk bakgrunn. Imidlertid er det mindre entydig hva samisk kulturkompetanse er, på den måten er det mer diffust hvem som innehar slik kompetanse. Dette har imidlertid kommunens administrasjon i enda mindre grad oversikt over.

Også denne kartleggingen viser at casekommunene sliter med å skaffe tilstrekkelig samisk kompetanse, med unntak av Guovdageainnu suohkan – Kautokeino kommune.

Trippelkompetansen, med både samisk språk- og kulturkompetanse og en barnehagefaglig utdanning; barnehagelærer eller fagarbeider, er utfordrende å få tak i. Under koronapandemien har det vært ytterligere utfordrende. Med restriksjoner og økt behov for vikarer, har det for de aller fleste vært enda vanskeligere å få inn personell som har en slik trippelkompetanse. Det er litt enklere å finne tak i folk med barnehagefaglig utdanning og samisk kulturkompetanse, enn å finne de som også kan samisk språk. Aller vanskeligst er det å finne de som kan sørsamisk språk og lulesamisk språk. Der er det rett og slett nesten ingen med kompetansen som kan rekrutteres. Greier en barnehage å finne en med barnehagefaglig utdanning som også kan sørsamisk eller lulesamisk er det gjerne en annen enhet som mister denne ressurspersonen. Det er stor mangel på folk med språkkompetanse. Men også kommuner sliter med å finne tak i folk til barnehager som kan snakke nordsamisk, blant casekommunene sliter også Dielddanuori–Tjeldsund, Gáivuotna–Kåfjord og Deatnu–Tana. Samtidig vil «litt» språkkompetanse hjelpe mye i en barnehage. Det er behov for et enklere språk når en snakker med barn enn for dem som skal bruke språket i forvaltningen. For mange kan det være enklere å bruke samisk i enkeltsituasjoner i en barnehage, f.eks. hilse ved ankomst, deler av en samtale, eller enkeltord ved måltider, i lek og i sanger, rim og regler. Eksempelvis forteller informanter fra Gáivuotna–Kåfjord at ansatte i barnehager som har gått tremåneders kurs i samisk får brukt språket i etterkant i langt større grad enn ansatte i administrasjonen, og slik sett har stor nytte av et slikt kurs.

Mangel på kvalifisert personell i barnehagene, med både barnehagefaglig kompetanse og kompetanse i samisk er en rekke ganger påpekt som en flaskehals for samisk barnehagetilbud. F.eks. understrekes behovet for en systematisk rekruttering av flere samiskspråklige barnehagelærere (Johansen, 2020). Også Homme et.al. (2020) påpeker at det er svært vanskelig å rekruttere kvalifisert personell, det gjelder både barnehagelærere og fagarbeidere/assistenter med samiske språkkunnskaper. Ei felles utfordring som løftes fram, uavhengig hva slags barnehage det er, er mangelen på kvalifiserte folk, særlig hva gjelder språket. Det ser ut til å bidra til en mellomløsning, der det er et samisk tilbud, men i en kontekst som delvis er norskspråklig, det ser

dermed ut for at en norskspråklig barnehage med samisk kulturelt innhold blir en mellomløsning (Børhaug, Homme, Olsen og Ludvigsen 2020).

I de kommunene der samisk språk står svakest har flere av barna som går i samisk barnehage norsk som hjemmespråk, da foreldrene ikke har lært samisk eller ikke kan det godt nok til å føre språket videre. Det er et stort ansvar som legges på barnehagen, hvis den skal ha hovedansvar for at barna skal «ta samisk språk tilbake» og bli tospråklige. I flere av kommunene er det for få personer med tilstrekkelig språkkompetanse til å holde en barnehagehverdag på samisk. Dette gjelder både i sørsamisk og lulesamisk område, men også i mange nordsamiske områder.

Guovdageaidnu–Kautokeino, skiller seg ut med å ha god tilgang på personell med samisk språkkompetanse, og denne kommunen melder i liten grad om rekrutteringsproblemer for barnehagene. De nyter også godt av å ha lokalisert Samisk høyskole i kommunen der det utdannes lærere og barnehagelærere, og det styrker mulighetene til tilgang på fagutdannede. I tillegg er lokalt rekrutterte vanligvis samisktalende. Grunnskolen har over mange år gitt undervisning i og på samisk, og det er samisk videregående skole i kommunen, slik at også den formelle samiskkompetansen er sterk.

I nordsamiske kommuner er det oftest flere språkbærere, og språkgruppen totalt sett er større slik at det er en større gruppe det er mulig å rekruttere fra. Men også barnehagen(e) i Dielddanuori–Tjeldsund, Gáivuotna–Kåfjord og Deatnu–Tana sliter med å få tak i personell som både kan samisk språk og har barnehagefaglig kompetanse, det er ofte enklere å skaffe personell med samisk kulturkompetanse. Det er gjerne en kjerne som har slik trippelkompetanse, ofte er denne kjernen heller ikke stor nok til å holde hele barnehagehverdagen på samisk. Dette forsterkes ved sykefravær og annen fravær, da blir det ofte vanskelig å få inn vikarer med den nødvendige kompetansen, kanskje har disse ingen av delene eller i beste fall en eller to av disse viktige kompetansene, enten barnehagefaglig, eller samisk språk eller kultur kompetanse. Flere av kommunene har satt i verk tiltak for å styrke kompetansen i samisk språk i barnehagene, fordi denne trippelkompetansen er vanskelig å oppdrive. F.eks. har Gáivuotna–Kåfjord en samisk språkmedarbeider, med barnehagefaglig bakgrunn som er knyttet til tre barnehager med 20 prosent stilling i hver, nettopp for å styrke den samiske språkopplæringen. Organisatorisk er denne ressursen knyttet til språksenteret. Hábmer–Hamarøy har egne språkarbeidere både i en kommunal og i en privat samisk barnehage. Språkarbeiderne har ikke formell barnehagefaglig utdanning, gjerne heller ikke formell norskspråklig utdanning, den viktigste kvalifikasjonen er at de snakker lulesamisk godt. På denne måten får barnehagen inn flere voksne som snakker lulesamisk med barna. Det samme grepet med språkarbeider er også gjort i grunnskolen.

Gáivuotna–Kåfjord gir permisjon med lønn til tre måneders opplæring i samisk for alle ansatte i kommunen. Dette er et tiltak de mener fungerer bra for de som jobber i barnehage (og i småskolen), fordi dette er et grunnleggende språkkurs og bedre tilpasset enkel muntlig kommunikasjon, og en slik grunnkompetanse kan brukes mer direkte overfor små barn enn som forvaltningspråk.

Alle casekommunene, med unntak av Guovdageaidnu–Kautokeino, peker på at det er enklere å få tak i personell som har samisk kulturkompetanse enn samisk språkkompetanse. Riktignok er det ikke entydig hva som legges i «kulturkompetanse». Det blir forklart litt ulikt og ofte diffust. Ofte knyttes det til lokal kulturkunnskap, gjerne knyttet til historie, tradisjonelle primærnæringer (fiske, reindrift, jordbruk og kombinasjonsnæringer), musikk, klesdrakt, mat, hvordan naturen brukes,

oppdragelse, tilknytning til storfamilien. Flere peker på at de som er vokst opp lokalt, i kommunen eller regionen har med seg en nødvendig kulturkompetanse også om samiske forhold. Enkelte informanter peker på at det ikke alltid er tilfelle, og mener det er uheldig hvis kommunen *tror* de har dekket den samiske kulturkompetansen, mens det samiske miljøet mener den er mangelfull. Kommunene utenfor Indre Finnmark er opptatt av at samiske næringer er mer enn reindrift, og er opptatt av lokale næringstradisjoner. At kommuner er opptatt av at samisk kultur er bredere enn det som finnes i Indre Finnmark er også et funn (Børhaug, Homme, Olsen og Ludvigsen (2020) s136) gjør og de refererer en av de «nyere» forvaltningskommunene der en barnehageeier er ... «opptatt av det lokale, å gå bort fra et 'Kautokeino-opplegg'»

Som påpekt innledningsvis i dette kapitlet er samisk et gjennomgående tema i rammeplanen for barnehagene, og mye gjelder for alle kommunene, ikke bare forvaltningskommunene og samiske barnehager. Flere forvaltningskommuner peker på at det samiske er inkludert i årsplanene til barnehagene gjennom hele året for alle barnehagene. Flere trekker fram at de har fokus på samisk språk (f.eks. språkuke) om høsten og at de har bredere oppmerksomhet på samisk rundt samefolkets dag i februar, og at dette gjelder alle kommunale barnehager. Flere kommuner har også tett samarbeid med private barnehager på dette området, f.eks. med felles planleggingsdager for alle barnehagene og i en av de nyere forvaltningskommunene er en av fem felles planleggingsdager for barnehagene satt av til å planlegge innhold med fokus samisk innhold, og dette gjelder for alle barnehagene i kommunen. Når alle barnehagene etter den nye rammeplanen skal dekke samiske tema, øker også det behovet for kompetanse i samisk språk og kultur.

2.3.1. Ulike rekrutteringstiltak i barnehagene

Flere kommuner forteller at de jobber systematisk for å rekruttere og holde på ansatte som har trippelkompetanse, både i samisk språk og kultur og barnehagefaglig.

Noen kommuner har vanligvis med i sine stillingsannonser varianter om at «søkere med kompetanse i samisk språk blir foretrukket». Det gjelder Deatnu–Tana og Kautokeino. Andre kommuner bruker slike formuleringer ved utvalgte stillinger. Det kan være at de i utgangspunktet mener det er vanskelig å rekruttere til en stilling og dersom kompetanse i samisk også er kvalifikasjonskrav frykter de å ikke få søkere.

Noen kommuner gir tillegg i lønn til personer med kompetanse i samisk språk. F.eks. gir Gáivuotna–Kåfjord tillegg i lønn, med en fast sum til personer med kompetanse i samisk språk. Det er også eksempler på at kommuner gir nyutdannede med trippelkompetanse lønn som om de har ti års ansiennitet, i håp om å få tak i denne viktige kompetansen. Permisjon med lønn for å ta kurs og utdanning i samisk er det flere kommuner som bruker. F.eks. Deatnu–Tana, Hábmer–Hamarøy og Gáivuotna–Kåfjord. Gáivuotna–Kåfjord gir tilbud om tre måneders samiskkurs, via språksenteret, på ulike nivå. I Hábmer–Hamarøy har imidlertid kurstilbudet stanset opp under koronapandemien.

I lulesamiske- og sørsamiske områder er det alt for få personer som har barnehagefaglig kompetanse og språkkompetanse, og det er stor konkurranse om disse folkene. Det er stort behov for å utdanne flere.

Flere kommuner har ulike tiltak for å få dekket språkkompetansen bedre. Det kan være ansettelse av eller engasjement av språkarbeidere som ikke har formell utdanning (Hábmer–Hamarøy,

Dielddanuori–Tjeldsund og Plassje–Røros), eller at kompetansen kommer flere til nytte ved at det er samiskspråklige som dekker flere barnehager (Gáivuotna–Kåfjord).

Barnehagene konkurrerer også med andre om den samme kompetansen. Ofte oppleves skolen som mer attraktiv enn barnehagene, også lønnsmessig. Det er også mange oppgaver innenfor både fagutvikling og utvikling av pedagogisk materiell som leder samiskspråklige barnehagelærere ut av barnehagene.

2.4. Oppsummering

Antallet barn i samiske barnehager i forvaltningsområdet er stabilt og svakt økende og er i stor grad avhengig av tilbudet som gis. Når det åpnes nye samiske barnehagetilbud, øker også antall barn i samiske barnehageavdelinger. En av forvaltningskommunene har ikke samisk barnehagetilbud (Hattfjelldal), de øvrige forvaltningskommunene har samiske avdelinger/barnehager. Kommunene kjenner til hvilken samiskkompetanse de har innen barnehagefeltet, dette er for de aller fleste kommuner uformell kunnskap og ikke systematiske oversikter. Mange har denne oversikten hos sektorlederen, hvis ikke, er den lett tilgjengelig via barnehagene. I flere kommuner gis det samiske barnehagetilbudet gjennom private barnehager, ofte er det bitt drevet fram av aktive samiske miljø. Det gjelder f.eks. både i Hábmer–Hamarøy, ved Árran og i Dielddanuori–Tjeldsund ved Várdobáiki.

Sametinget gir tilskudd til samiske barnehager og samiske avdelinger. Sametinget driver også utviklingsarbeid for å styrke det samiske barnehagetilbudet.

Generelt er det stor mangel på formell trippelkompetanse, med barnehagefaglig utdanning (barnehagelærer eller fagarbeider) og kompetanse i samisk språk og samisk kultur. Det fører til at det i flere forvaltningskommuner er vanskelig å holde en barnehagehverdag på samisk. Noen steder er barnehagen styrket med språkarbeidere som snakker samisk godt. I en kommune er det ekstra samiske ressurser for flere barnehager gjennom språksenteret. Det er noen eksempler på at økt lønn er brukt for å tiltrekke seg samiskkompetanse til barnehagene, men det synes ikke å være brukt i stor skala. Økt lønn hjelper jo også lite dersom det ikke finnes folk med kompetansen som trenges. Det er behov for flere med trippelkompetanse i barnehagene. Særlig i sørsamiske og lulesamiske områder er det stor knapphet på barnehagelærere og fagarbeidere som kan samisk, her er det en prekær situasjon, det haster med å utdanne flere. Mange forsvinner også inn i andre stillinger utenom barnehagene slik at det er behov for å stadig fylle på med flere ressurser/ansatte.

3. Samisk kompetanse i grunnskolen

3.1. Regelverk og formelle føringer for grunnskoleopplæring

Opplæringslovens kapittel 6 har regler for samisk opplæring i grunnskole og videregående skole, i samiske distrikt, det betyr forvaltningsområdet for samisk språklov. I grunnskolealder har alle elever rett til opplæring i og på samisk (§ 6-2), mens i videregående skole har bare samer rett til opplæring i samisk (§6-3). Kommunene i forvaltningsområdet kan bestemme at alle elever i grunnskolen skal ha opplæring i samisk (§6-2 fjerde ledd).

Siste avsnitt av den overordnede delen i Kunnskapsløftet 2020 omhandler samene, først gjentas rettighetene fastlagt i Opplæringsloven, deretter vises det til det samiske læreplanverket, at dette er parallelt og likeverdig og gjelder i kommunene i forvaltningsområdet for samisk språk.¹² Læreplanverket for Kunnskapsløftet-samisk gjelder altså for alle forvaltningskommunene.

Skoleeier (kommunene) får økonomisk støtte til samiskundervisning. Denne statlige ordningen forvaltes av Statsforvalter og baseres på antall elever, nivå og opplæringsform i/på samisk. Skoleeier melder inn data over antall elever som har samisk, gjennom det ordinære statistikkssystemet GSI (Grunnskolens informasjonssystem) som utdanningsdirektoratet (UDIR) drifter, og kommunene får refundert utgiftene.

Undervisning i samisk gis på ulike nivå, tilpasset elevenes språkkunnskap.¹³

- Samisk som førstespråk–samisk 1. Disse elevene har samisk som morsmål, og har egen læreplan i norsk. Disse skal også ha undervisning *på* samisk.
- Samisk som andrespråk
 - samisk 2, starter ofte med samisk i 1.trinn eller tidlig 2.trinn
 - samisk 3, starter samiskopplæringen underveis i grunnskolen, og samler ofte elever fra flere trinn

Læreplanene fastsetter hvor mange timer undervisning elevene skal ha over skoleløpet. Skolene må organisere undervisningen sin slik at elevene får den undervisningen de skal. F.eks. skal elever med samisk førstespråk ha 954 timer samisk på barnetrinnet og 284 timer på ungdomstrinnet. Samisk 2 og samisk 3 har tilsvarende 608 timer samisk fra 1–7 tinn og 228 timer i ungdomstrinnet. Totalt sett gir dette elever med opplæring samisk noen flere undervisningstimer per uke.

Lærere som underviser på samisk, må også ha kvalifikasjoner i fagene det undervises i. For lærere i ungdomsskolen er det krav om 60 studiepoeng som er relevant for fagene norsk, samisk, matematikk og engelsk. For lærere i barneskolen er kravene for å kunne undervise i kjernefagene minst 30 studiepoeng.¹⁴

Sametinget har en viktig rolle med å tilrettelegge for samisk innhold i skolen. Læreplanarbeid er svært viktig for skolen. Det samme er utvikling av læremidler. Også i politikktutvikling og

¹² Kunnskapsløftet 2020, overordnet del, [Om overordnet del \(udir.no\)](#) Lesedato 17.8.2021

¹³ Kilde: [Samisk i skolen \(udir.no\)](#) Lesedato 10.1.2022

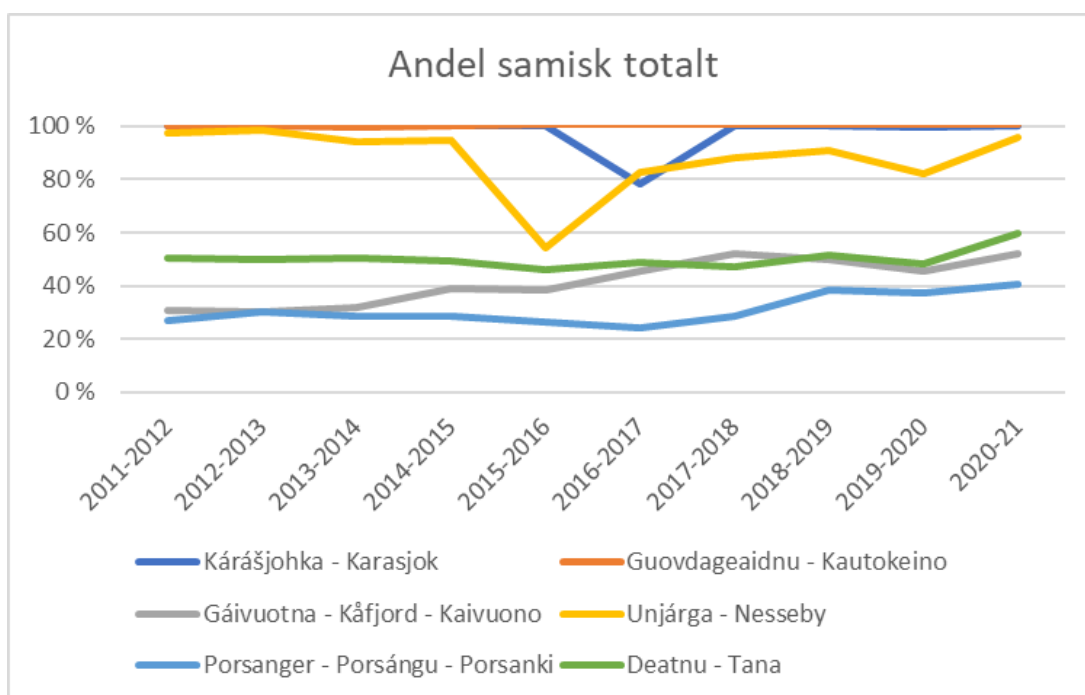
¹⁴ Kilde: [Tilsetting og kompetansekrav \(udir.no\)](#) Lesedato 10.1.2022.

utviklingsarbeid generelt har Sametinget viktige roller for grunnskoleopplæring. Som omtalt i kapittel 1 inngår antall elever i grunnskolen med samisk opplæring som ett av kriteriene for å beregne størrelsen på tospråklighetsmidlene forvaltningskommunene mottar fra Sametinget.

3.2. Oversikt over antall elever med undervisning i samisk

Figurene nedenfor viser en oversikt over hvor stor andel av elevene i forvaltningskommunene som har undervisning i samisk. Først viser vi figurene over andel elever totalt sett med undervisning i samisk, og det omfatter både undervisning i samisk førstespråk og alle former for andre språk.

Figur 3.1. viser at i Guovdageainnu suohkan–Kautokeino kommune og i stor grad i Kárásjohka–Karasjok og nesten alle i Unjárga–Nesseby har undervisning i samisk, vel halvparten har undervisning i samisk i Deatnu–Tana, i Gáivuotna–Kåfjord har en økende andel elever fått undervisning i samisk, og utgjør nå om lag halvparten. I Porsángu–Porsanger har rundt 40 pst av elvene samiskundervisning. Vi mistenker at det er noe galt med registreringen av tallene, for Unjárga–Nesseby var det for skoleåret 2015–2016 ikke registrert elever med samisk førstespråk, og tilsvarende for Kárásjohka–Karasjok i 2016–2017, der var det ikke registrert elever med samisk andrespråk. Derfor gjør vi ingen ytterligere forsøk på å finne andre forklaringer for de to fallene i figuren for disse to kommunene.

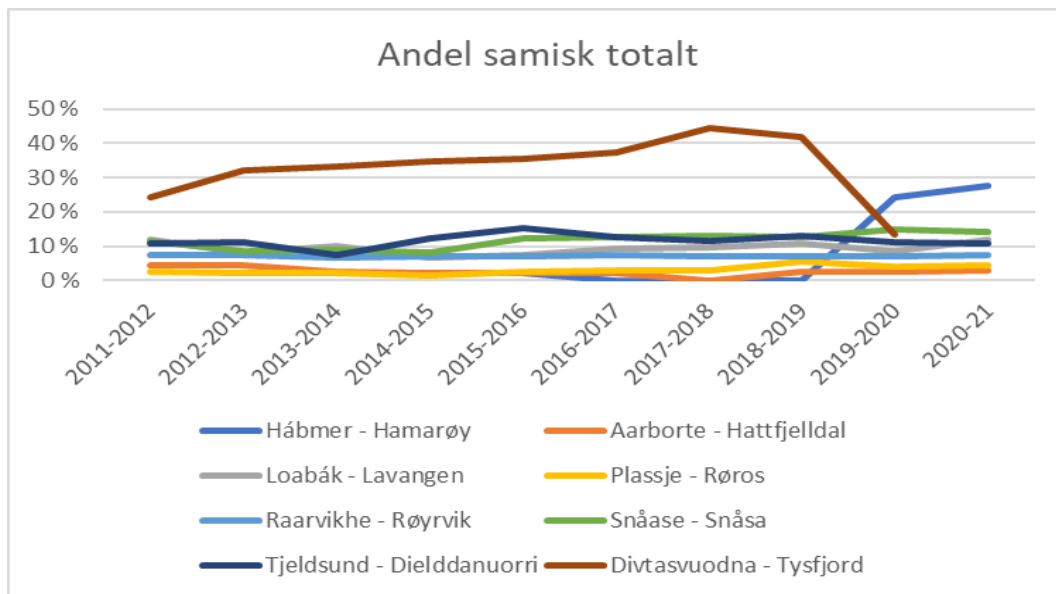

Kilde: Spesialkjøring fra Udir, bearbeidet av NORCE.

Figur 3.1. Andel elever med undervisning i samisk første og andrespråk, i de seks forvaltningskommunene som har vært med fra starten, fra 2011–2020.

Når vi lager en tilsvarende figur for forvaltningskommunene som er kommet til etter hvert viser det en klart svakere språksituasjon. I Divtasvuodna–Tysfjord hadde opp mot 45 prosent av elevene undervisning i samisk, for nye Hábmerra suohkan–Hamarøy kommune nærmer det seg 30 prosent. For Snåasa–Snåsa og Dielddanuori–Tjeldsund har rundt 15 prosent av elevene undervisning i samisk, Loabák–Lavangen ligger om lag på samme andel. I Raarvihke–Røyrvik har sju prosent av

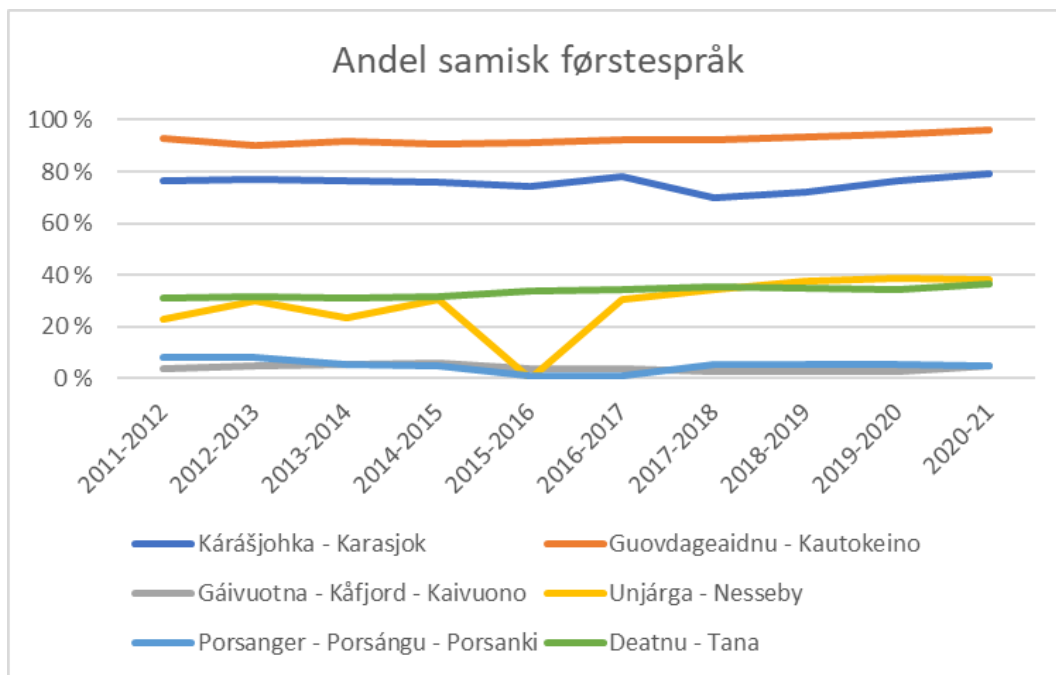
elevene undervisning i samisk og i Aarborten–Hattfjelldal og Plassje–Røros har to til fem prosent av elevene samiskundervisning.

Kilde: Spesialkjøring fra Udir, bearbeidet av NORCE.

Figur 3.2. Andel elever med undervisning i samisk første og andrespråk, i kommunene som er kommet til i forvaltningsområdet, tall fra 2011–2020.

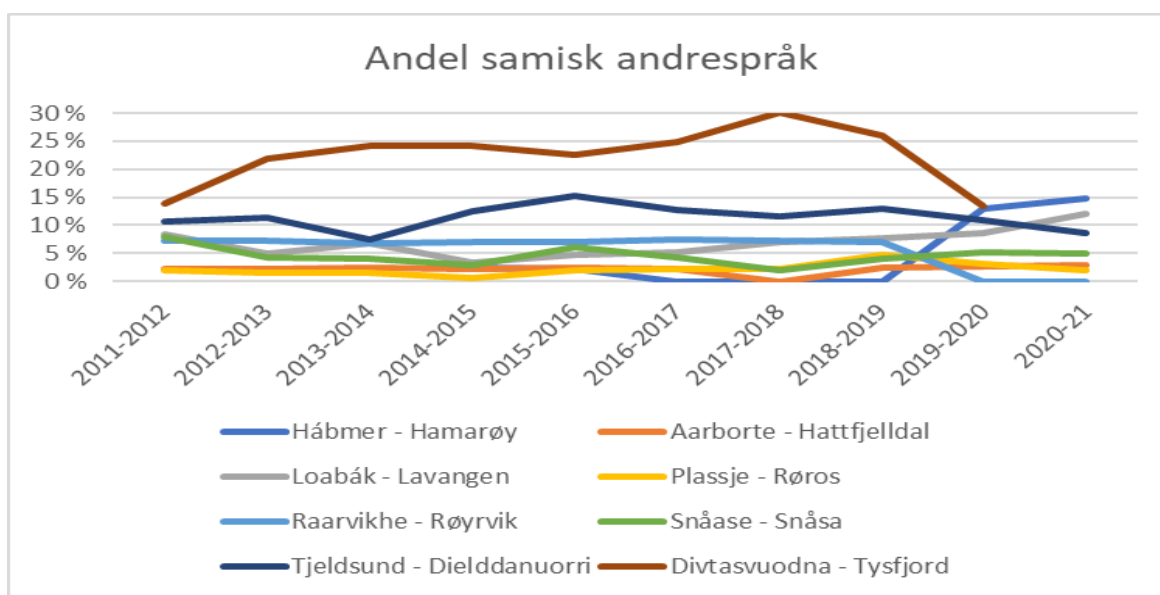
En annen viktig forskjell er at mens en betydelig andel elever i kommunene som først kom med i forvaltningsområdet har samisk førstespråk er det i første rekke samisk som andrespråk som velges i kommunene som er kommet til.

Kilde: Spesialkjøring fra Udir, bearbeidet av NORCE.

Figur 3.3. Andel elver i grunnskolen med undervisning i samisk som førstespråk fra 2011–2020.

Guovdageaidnu–Kautokeino, skiller seg ut, der har over 90 prosent av elevene samisk førstespråk, de siste to skoleårene hhv 95 og 96 pst. Også Kárásjohka–Karasjok ligger høyt der knappe 80 pst. av grunnskoleelevene har samisk førstespråk. Selv etter nesten 30 år som forvaltningskommuner er det bare rundt 5 prosent av elevene i Porsángu–Porsanger og Gáivuotna–Kåfjord som har samisk førstespråk. Unjárga–Nesseby og Deatnu–Tana er i en mellomposisjon der knappe 40 prosent av elevene har samisk førstespråk. I Unjárga–Nesseby har den resterende elevgruppen samisk andrespråk. For Deatnu–Tana har andelen med samisk andrespråk vært rundt 15 prosent, for 2020–21 er denne andelen nesten 25 prosent, og Deanu gielda – Tana kommune har vedtatt obligatorisk samiskundervisning for småtrinnet fra høsten 2021 (se mer nedenfor i kap 3.3.3). Som vi påpekte tidligere tror vi det er feil i registreringen av tallene for Unjárga–Nesseby for skoleåret 20 15–16, ettersom det ikke er registrert elever med samisk førstespråk dette skoleåret.

Kilde: Spesialkjøring fra Udir, bearbeidet av NORCE.

Figur 3.4. Andel elever i grunnskolen med undervisning i samisk andre språk, fra 2011–2020.

For de kommunene som er innlemmet i forvaltningsområdet etter hvert hadde Divtasvuodna–Tysfjord og seinere Hábmer–Hamarøy flest førstespråklige elever, mellom 10–16 prosent de siste ti årene. I Snåasa–Snåsa har siden skoleåret 2016/17 ca 10 prosent av elevene hatt samisk førstespråk. I Raarvikhe–Røyrvik har de siste to årene ca 7 prosent av elevene i grunnskolen hatt samisk førstespråk. For de øvrige kommunene har svært få elever samisk førstespråk. I Aarborten–Hattfjelldal og Loabák–Lavangen er det ingen og i Plassje–Røros og Dielddanuori–Tjeldsund ca 2 prosent.

I disse «nyeste» forvaltningskommunene har flere elever hatt samisk andrespråk, enn samisk førstespråk, dette illustreres i figur 3.4 over. Opp mot 30 prosent av elevene i Divtasvuodna–Tysfjord har hatt samisk andrespråk, for Hábmer–Hamarøy er det rundt 15 prosent. For Loabák–Lavangen og Dielddanuori–Tjeldsund har rundt 10 prosent av elevene samisk andrespråk. I Raarvikhe–Røyrvik har det skjedd en vridning fra samisk andrespråk til samisk førstespråk de to siste årene, samme andel som tidligere fikk undervisning i samisk andrespråk har de to siste årene i tidsserien fått undervisning i samisk førstespråk. I Plassje–Røros og Snåasa–Snåsa får to til fem prosent av elevene undervisning i samisk andrespråk. I Aarborten–Hattfjelldal får to til tre prosent av elevene undervisning i samisk andrespråk, og der er det ingen med samisk førstespråk.

Tabell 3.1. nedenfor viser faktisk antall elever som får undervisning i samisk totalt og i samisk førstespråk. Disse tallene viser det samme bildet, og over halvparten av elevene i forvaltningsområdet som har undervisning i samisk får det i Guovdageaidnu–Kautokeino og Kárásjohka–Karasjok, i disse to kommunene bor også $\frac{3}{4}$ av elevene i forvaltningsområdet som får undervisning i samisk førstespråk. Derfor er disse to kommunene markert med lys grønn farge.

Tabell 3.1. Antall elever (absolutte tall) i forvaltningskommunene med undervisning i samisk.

Kommune	2011–2012		2020–2021	
	Samisk totalt	Samisk førstespråk	Samisk totalt	Samisk førstespråk
Kárásjohka–Karasjok	366	279	263	209
Guovdageaidnu–Kautokeino	339	313	363	346
Gáivuotna–Kåfjord	73	9	77	7
Unjárga–Nesseby	73	17	87	35
Porsanger–Porsángu	123	37	152	19
Deatnu–Tana	155	96	137	84
Opprinnelige forvaltningskommuner	1129	751	1079	700
Divtasvuodna–Tysfjord / Hábmer–Hamarøy	49	21	69	32
Aarborte–Hattfjelldal	:	:	:	0
Loabák–Lavangen	14	:	16	0
Røros	17	:	24	13
Raarvikhe–Røyrvik	:	0	:	:
Snåase–Snåsa	29	9	26	17
Tjeldsund–Dieiddanuorri	15	0	51	10
Nyere forvaltningskommuner	124	30	117	40

Kilde: Spesialkjøring fra Udir

Der det er fem eller færre elever er det markert med: disse er markert med rød farge. Det betyr at det er tre forvaltningskommuner der det er fem eller færre elever som har samisk som førstespråk, og i to av disse, Aarborten–Hattfjelldal og Loabák–Lavangen er det ingen elever som har undervisning i samisk førstespråk. Hábmer–Hamarøy har vel 30 elever som har samisk som førstespråk skoleåret 2020–21, blant de øvrige «nyere» forvaltningskommunene har *alle* færre enn 20 elever undervisning i samisk førstespråk. Dette gjelder hele grunnskolen, fra 1 til 10 trinn. Det er verdt å understreke at i Porsángu–Porsanger og Gáivuotna–Kåfjord, disse har vært forvaltningskommuner i 30 år, og har likevel bare hhv. 19 og 7 elever samisk førstespråk. Dette er også en reduksjon sammenlignet med skoleåret 2011–2012, imidlertid har antallet elever med samisk andrespråk økt i disse to kommunene. Alle kommunene med mellom 5–20 elever med samisk førstespråk eller totalt antall elever med samiskundervisning er markert med lys rosa.

Tilbudene som gis i undervisningen er avhengig av at det er lærere tilgjengelig, og som vi snart skal se er det stor mangel på samiske lærere på alle nivå. Forvaltningskommunene har stort sett stedlig undervisning til sine elever. Det er vanskeligere å rekruttere lærere med kompetanse både i samisk og andre fag, til å gi undervisning på samisk, særlig i ungdomsskolen der det er krav om studiepoeng i flere av fagene det skal undervises i. Det er alt for få lærere i lulesamisk og sørsamisk også til å dekke selve språkundervisningen, langt mindre til å kunne undervise på samisk i alle fag.

3.3. Kompetanse i samisk språk og kultur i grunnskolen

3.3.1. Uformelle oversikter

I skolen er det vanlig å ha oversikt og synliggjøre hva slags formell kompetanse lærerne besitter, og hva lærerne har undervisningskompetanse i. Alle kommunene har god oversikt over hvilke lærere som har samisk språk eller samisk kulturkunnskap i sin fagkrets. I tillegg snakker enkelte samisk språk på ulike nivå, selv om de ikke har formell utdanning i samisk. Alle forvaltningskommunene er jo også småkommuner og gjennomsluttige samfunn slik at skoleledere har vanligvis oversikt over hvem som eventuelt har realkompetanse i samisk, selv om de ikke har formell samiskkompetanse. Ofte har også skolelederne oversikt over realkompetanse i samisk kultur. I flere av forvaltningskommunene har kommunalleder for oppvekst detaljert oversikt over samisklærerne i kommunen, og kunne ramse dem opp. De som ikke har så detaljert kunnskap, kan lett skaffe oversikt fra rektorene. Det er klart mest vanlig å ha uformell oversikt over samisk kompetansen og i liten grad foreligger formelle oversikter eller statistikk. Noen få kommuner peker på at de har gjennomført kompetansekartlegging for skolen (det gjelder Deatnu–Tana og Guovdageaidnu–Kautokeino). Gáivuotna–Kåfjord viser til en ekstern utredning (Visjona 2020) der er det oversikt over hvor mange som får utbetalt lønnskompensasjon fordi de har realkompetanse eller formell kompetanse i samisk. De øvrige kommunene har ikke formaliserte oversikter over samiskkompetansen, men uformelle oversikter. Grunnskolen er trolig det området kommunene har best oversikt over deres kompetanse i samisk språk og kultur, og er det området det ser ut til at kommunene prioriterer høyest. Dette samsvarer godt med at dette feltet er sterkest rettighetsfestet, og forvaltningskommunene er pålagt å gi undervisning i og på samisk.

3.3.2. For få med samisk språk kompetanse

Kommunene har altså oversikt over samiskkompetansen i grunnskolen. Den store utfordringen er at forvaltningskommunene mangler samisklærere og det er vanskelig å rekruttere lærere med kompetanse i samisk språk (det gjelder både for Deatnu–Tana, Gáivuotna–Kåfjord, Plassje–Røros, Hábmer–Hamarøy og Dielddanuori–Tjeldsund). Personer med trippelkompetanse, altså både lærerutdanning og kompetanse i samisk språk og kultur er vanskelig å framskaffe. Det er litt enklere å dekke kompetanse i samisk kultur enn i samisk språk. Mange av forvaltningskommunene peker på at det generelt sett er vanskelig å rekruttere lærere, og at det er vanskeligere for ungdomsskolen der det kreves 60 studiepoeng for å kunne undervise i kjernefagene, enn til små- og mellomtrinnet. Flere kommuner har en aldrende lærerstab der flere blir pensjonister de nærmeste årene og det øker rekrutteringsbehovet ytterligere. Dette gjelder både for lærere generelt og i særdeleshet behov for å rekruttere samisklærere og lærere som kan undervise på samisk i øvrige fag, særlig på ungdomstrinnet. Mangel på lærere har vært et problem over lang tid. Riksrevisjonen påpeker f.eks. i sin undersøkelse av samiske elevers opplæring i og på samisk at knapphet på lærere er et vedvarende problem i både skolen og barnehagene (Riksrevisjonen 2019, s 11), dette er også i tråd med det NOU 2016:18 understreker. Lærersituasjonen er særlig prekær i lule- og sørsamiske områder. Det er få med lulesamisk og sørsamisk språkkompetanse å oppdrive, når det i tillegg er krav om lærerutdanning blir spørsmålet i en del tilfeller hvilke kompetansekrav kan vike? Men også i nordsamiske områder er det problem med å rekruttere lærere med samisk språkkompetanse, men der er tross alt rekrutteringsgrunnlaget større.

Et annet viktig poeng er at mange samisklærere er attraktive for andre stillinger. Skolen konkurrerer med samiske institusjoner slik som Sametinget, Samisk høgskole, samiske medier,

men også kommunal, fylkeskommunal og statlig forvaltning og utviklingsarbeid; for eksempel utvikling av læremidler. Det øker behovet for å rekruttere stadig nye lærere.

Mellomløsninger og lite undervisning på samisk

Flere forvaltningskommuner innrømmer at de ikke har et godt nok undervisningstilbud i og særlig på samisk, slik at de ikke greier å oppfylle kravene som loven setter. Mange forvaltningskommuner greier ikke å gi all undervisning på samisk til de som velger samisk 1. I første rekke skyldes det mangel på lærere, og disse utfordringene blir større for ungdomsskolen der det er strengere krav om fagkompetanse i faget det skal undervises i, samtidig som læreren må kunne undervise på samisk. I noen tilfeller der det er få elever som velger samisk førstespråk kan det i enkelte fag bli så små grupper at skolen mener undervisningen totalt sett blir bedre om disse elevene inngår i større grupper (pedagogiske hensyn), eller at stram økonomi gjør at skolene ikke kan ha så mye oppdeling, og derfor har større grupper (økonomiske hensyn). Dette medfører at undervisningen blir gitt på norsk, f.eks. at kroppsøving og musikk gis på norsk i en større gruppe, eller at det kun er i samisk språk det gis undervisning, og ikke undervisning på samisk i andre fag. Særlig på ungdomsskolen kan det være vanskelig å få gitt undervisning *på* samisk i fag som matematikk og engelsk, fag det kreves særskilt kompetanse i, i tillegg til kompetanse i samisk. Noen av forvaltningskommunene innrømmer at de ikke greier å gi det undervisningstilbudet i og på samisk som de burde, og at de bryter loven. I de kommunene prioriteres undervisning i samisk, om mulig sammen med et eller to av de øvrige kjernefagene. Når det ikke er samisklærere å oppdrive blir gjerne løsningen å sette de samiske elevene sammen med de norskspråklige. Både i lule- og sørsamiske områder er det store utfordringer med å finne samisklærere, men også flere nordsamiske kommuner har betydelige utfordringer. Dette blir mellomløsninger for elevene som velger samisk førstespråk. En av kommunen forteller at de er i dialog med Statsforvalteren om hvordan de kan løse lovbruddene overfor samiske elever.

I Guovdageaidnu–Kautokeino, er situasjonen en helt annen, der har ca 95 prosent av elevene samisk som førstespråk og elevene får undervisning på samisk i alle fag. Lærerne har minst 60 studiepoeng i samisk. Imidlertid har de slitt med å få lærere med kompetanse i både matematikk og samisk for ungdomsskolen. Generelt har kommunen god tilgang på lærere med samisk kompetanse, og det er samarbeid med Samisk høgskole, f.eks. i form av at skolene i kommunen deltar i forskningsprosjekt, er øvingsskoler o.l. Samtidig er det mange lærere som går over i andre stillinger i f.eks. Sametinget, Samisk høgskole og andre samiske institusjoner som det er mange av i kommunen. En utfordring som også Guovdageaidnu–Kautokeino, har er at flere lærere er godt voksne og blir pensjonister i løpet av fem til ti år, så det må gjøres en jobb for å fylle på med nye.

Klager og avviksmeldinger er lite brukt

Ut fra informasjon fra kommunale ledere mottar kommunene i liten grad klager innenfor dette feltet. Noen kommuner har fått klager på at samiskundervisningen ikke har vært god nok, men lederne påpeker at det er sjeldent. Mange organisasjoner har etablert system der det skal/kan meldes fra internt dersom en ansatt oppdager svikt, feil og mangler i egen organisasjon. På denne måten kan organisasjonen selv ha mulighet til å rette opp svakheter og avvik. Ingen av de kommunale lederne vi har intervjuet kjenner til at kommunen har fått interne avviksmeldinger innfor dette feltet.

3.3.3. Organisering av undervisning

Flere av forvaltningskommunene har konsentrert undervisningen i samisk til en skole, særlig undervisning i samisk 1 og undervisning på samisk. Gáivuotna–Kåfjord har samisk førstespråkelevener i Manndalen, i Hábmær–Hamarøy gis undervisning i samisk førstespråk på Drag, i Dielddanuori–Tjeldsund på Skånland. Deatnu–Tana har en egen sameskole der det også gis undervisning på samisk, og en informant mener denne skolen er en styrke for både samisk språk og kultur, og trekker fram dette som en suksess for å styrke samiskundervisningen. Ved denne skolen er de godt dekket med både lærere og fagarbeidere som kan samisk språk og har samisk kulturkunnskap, og opplever ikke de samme rekrutteringsutfordringer for samisk språkkompetanse som ved andre skoler i kommunen. I Plassje–Røros er undervisningsansvaret i grunnskolen for samisk samlet ved Røros skole, etter at det ble flyttet fra Brekken oppvekst- og lokalsenter (se også Nygaard et al. 2019), og lærerne i samisk for grunnskolen er lokalisert i tilknytning til språksenteret Aajege. På denne måten kan det sørsamiske språkmiljøet bli større og sterkere ved at flere funksjoner er lokalisert i samme fysiske miljø.

Noen kommuner organiserer undervisning i samisk slik at samisklærer(e) pendler mellom flere skoler. På denne måten unngår kommunen å bruke fjernundervisning for sine elever, og det kan føre til at samisklærere får større stillingsandeler. Noen informanter pekte på at slik pendling kan være belastende for lærerne, og det kan være mer belastende å måtte forholde seg til flere skoler og flere kollegier.

Den prekære mangelen på lulesamiske lærere har gjort at skolen på Drag har egne språkarbeidere. Dette er personer som ikke har formell utdanning som kreves for å jobbe i skolen, men de snakker lulesamisk godt. Dette er en måte for å få inn flere personer som snakker språket. Det samme grepet er gjort i barnehagene. Slike språkarbeidere eller språkhjelp brukes også av andre kommuner der samisk språk står svakt, slik som i Dielddanuori–Tjeldsund. Slik vi har forstått det har Sametinget finansiert slike språkarbeiderstillinger. Noen av disse er midlertidige stillinger finansiert gjennom prosjekt.

Kommunestyret i Deatnu–Tana besluttet at alle elever skal ha undervisning i samisk (eller finsk/kvensk). Det er besluttet å innføre faget «samisk for alle» på småtrinnet for elevene som startet i grunnskolen i 2021, for de elevene som ikke allerede har samisk (eller finsk/kvensk). Figur 3. 1 viser at 60 prosent av elevene i kommunen allerede har undervisning i samisk, i tillegg kommer de som har undervisning i finsk/kvensk. Det er utarbeidet en egen læreplan for faget samisk for alle, i første omgang for første til fjerde trinn. Læreplanen for samisk andrespråk har vært utgangspunktet når læreplanen for dette nye obligatoriske samisk-faget er utarbeidet, og denne læreplanen er godkjent. I praksis får ingen elever undervisning etter denne lokalt utarbeidede læreplanen, fordi alle har valgt det ordinære «samisk andrespråk».

Deanu gieldda – Tana kommune forteller at de har en gruppe sammensatt av styrere i barnehager, rektorer fra grunnskolene og representanter fra språksenteret for å jobbe med språkmodeller og hvordan de skal tilpasses lokalt.

Fjernundervisning

Forvaltningskommunene har i hovedsak stedlig undervisning i samisk. I enkelte tilfeller gis det fjernundervisning og da er det til elever som ønsker et annet samisk språk enn det som dominerer i kommunen. F.eks. om det er elever som skal ha undervisning i lulesamisk i en nordsamisk kommune. Flere av forvaltningskommunene tilbyr fjernundervisning, og da i første rekke til elever utenfor egen kommune. Dette krever også lærerressurser og spesialkompetanse i fjernundervisningsmetodikk, samtidig som det styrker språkmiljøet og gir tilbyder inntekter.

Guovdageaidnu–Kautokeino, har f.eks. et eget fjernundervisningssenter med åtte lærerstillinger i samisk og gir ca 80 elever utenfor egen kommune undervisning i samisk. Etter at dette ble organisert som en egen enhet, og ikke som en integrert del av skolen, mener en informant at det fungerer langt bedre. F.eks. er det lagt opp til at elevene som får fjernundervisning samles to ganger per år, om høsten og rundt påske. Elevene får da viktig språkkinnlæring gjennom aktiviteter, f.eks. ved å besøke en siida med rein, besøk et fjøs, isfiske og annen tradisjonskunnskap. Det gis undervisning til 1–10. trinn og med alle varianter av samisk språk, samisk 1,2 og 3. Også Deanu gielda – Tana kommune gir fjernundervisning til ca 40 elever rundt omkring i landet.

Statsforvalteren i Troms og Finnmark har koordineringsansvar for nordsamisk fjernundervisning, og Statsforvalteren i Nordland har ansvar for å koordinere lulesamisk og sørsamisk fjernundervisning.

Noen av kommunene peker på at det er konkurranse om samisklærerne også i forhold til fjernundervisning. Disse peker særlig på Åarjelsaemien vierhtiesåafoe – Sørsamisk kunnskapspark (Hattfjelldal), som en sterk konkurrent, det gjelder særlig for undervisning i lule- og sørsamisk. Det som særlig trekkes fram er at lærere kan oppnå bedre lønns- og arbeidsvilkår ved å gi fjernundervisning fra denne statlig finansierte institusjonen, enn det kommuner kan gi ved fysisk undervisning.

Timetall og økonomi

Samlet timetall for elever som har samisk er utvidet sammenlignet med elever som ikke har undervisning i samisk, dette er også omtalt i kapittel 3.1. Praktisk løser det seg lettere i småtrinnet der mange elever også har SFO. Også mellomtrinnet har færre timer enn ungdomstrinnet og ekstra timer til samiskundervisning lar seg tilpasse. For ungdomsskolen er det en større utfordringer med å få timeplanen til å gå i hop når elever med samiskundervisning har flere timer enn de som ikke har det. Det er særlig vanskelig (og kostbart) å tilrettelegge fordi det må tilpasses skoleskys.

Et annet poeng noen kommuner trekker fram er at selv om de får refusjon for merutgifter ved undervisning i samisk så dekkes ikke alle kostnadene kommunene har med samiskundervisning. Kostnadene til samiskundervisning utgjør mer enn lønnskostnadene til lærere. F.eks. ekstra skoleskys for elever med flere timer dekkes ikke. Flere av kommunene har meget stram kommuneøkonomi, noen er på vei mot Robek, det kan gjøre det vanskelig å prioritere ressurser til undervisning i og på samisk.

Sterkere satsing på lulesamisk og sørsamisk

Den utfordrende språksituasjonen grunnskolen i lulesamisk område og i sørsamiske områder har er store. Det er for få lærere tilgjengelig, flere av barna har ikke samisktalende hjemmemiljø slik at skolen får ekstra store oppgaver i å revitalisere samisk språk. Dette er jo også stekt truende språk. Når kommuner sliter med svak kommuneøkonomi, blir det ekstra krevende å skulle prioritere nok ressurser til samiskundervisning. Det er behov for å få tilført mer ressurser for å styrke undervisningen og språkarbeidet. En informant påpekte at det er behov for mer statlige ressurser til skolen, og eksemplifiserte det med at det er statlig finansiert ressurskole i nordsamisk og sørsamisk, men ikke i lulesamisk.

3.3.4. Samisk kultur og eller samisk språk

En av de nyeste forvaltningskommunene understreker at de har ekstremt behov for samisk kompetanse, både språkkompetanse og kulturkompetanse. Denne kommunen legger stor vekt på samisk kultur i skoler og barnehager, og har valgt det de kaller «universelle tiltak» som skal gjelde alle elevene, slik får alle elevene økt kunnskap om samisk kultur og målet er at det skal gi større forståelse. F.eks. har det vært felles opplegg for å fremme samisk kultur for alle førskolebarna. Ulike klassetrinn hatt egne opplegg, der 7.trinn i hele kommunen hadde felles høstarrangement og 9.trinn hadde felles samisk adventssamling, og slik jobber denne kommunen systematisk for å dekke alle trinn.

Flere av forvaltningskommunene har årlige samiske tema felles for alle elevene. Det kan være samisk språkuke hver høst og også større markeringer i februar, rundt Samefolkets dag. Dette er ofte tiltak som gjelder alle elever, ikke bare de som har undervisning i samisk.

Noen informanter har vært opptatt av at det er viktig å legge opp til breddetiltak for alle elevene for på denne måten bidra til økt kunnskap og forståelse for samisk kultur. Imidlertid hadde noen av disse en forståelse av at Sametinget mente det burde satses mer på samisk språk og ikke bredt på samisk kultur. For flere av forvaltningskommunene er det enklere å få tilgang til lærere som har kompetanse i samisk kultur enn lærere med kompetanse i samisk språk.

3.3.5. Rekruttering

Også denne undersøkelsen avdekker stor mangel på lærere og annet personell i skolene med kompetanse i samisk språk og kultur. Det er stort behov for å rekruttere trippelkompetanse, lærere og assistenter som kan samiske språk og har samisk kulturkompetanse. Samtidig må det jobbes systematisk for å holde på de en har med denne viktige kompetansen. Når ny kompetanse skal hentes inn kan det enten gjøres ved å bygge opp kompetansen hos de en allerede har eller det kan rekrutteres nye. Flere påpeker at det er vanskelig å bygge opp samisk språkkompetanse, og ofte er det litt lettere å framskaffe lærere med kompetanse i samisk kultur. Flere kommuner peker på at flere av deres lærere med kompetanse i samisk nærmer seg pensjonsalderen, og det forsterker behovet for nyrekruttering.

Det er ikke vanlig å tilby høyere lønn til lærere og assistenter med trippelkompetanse. Noen informanter peker på at det ikke er lett å benytte økt lønn som virkemiddel for lærere med samisk kompetanse, slik det gjøres innenfor helsesektoren. I noen tilfeller har lærere med kompetanse i samisk fått mindre undervisningstimer fordi de i større grad må utarbeide undervisningsmaterieell selv.

Flere av de samme virkemidlene som brukes for barnehager brukes også for grunnskolen.

Permisjon med lønn for å ta kurs og utdanning i samisk er det flere kommuner som bruker. Mange kommuner tilrettelegger også for kurs på ulike nivå lokalt. F.eks. gjør Deatnu–Tana, Hábmér–Hamarøy, Plassje–Røros og Gáivuotna–Kåfjord det. Gáivuotna–Kåfjord gir alle kommunalt ansatte tilbud om tre måneders samiskkurs på tilpasset nivå, via språksenteret, ansatte får permisjon med lønn for å delta på slike kurs. I Hábmér–Hamarøy ble språkkursene satt på vent da pandemien slo inn.

En kommune tilbyr **økt lønn**, en årlig ekstra sum til alle som har kompetanse i samisk, det omfatter både realkompetanse og formell utdanning i samisk, og satsen er høyest for de med 60 studiepoeng i samisk.

Utdanningsdirektoratet finansierer **studiepermisjoner** for videreutdanning for å styrke læreres kompetanse i samisk språk.¹⁵ Denne ordningen gjelder både for grunnskole og videregående skole. Kommuner (skoleeier) i forvaltningsområdet søker statsforvalteren og kan få tilskudd for å dekke inntil full stilling i et år, og det er mulig med enten kortere permisjon eller lavere stillingsandel. Det er flere kommuner som forteller at de har benyttet denne ordningen og de mener det er liten konkurranse om disse midlene slik at de er lett å få dersom de har kandidater som fyller vilkårene og er interessert. Noen kommuneinformanter peker på at ansatte med realkompetanse i samisk synes det blir for høy terskel å ta høyere utdanning i samisk språk, og kommuneinformanter mener det er behov for å få tilskudd til permisjon også for å få formalisert samiskutdanning på lavere nivå. Fra et statsforvalterembete har vi fått opplyst at det tidvis også gis begynneropplæring i samisk ved Samisk høgskole, UiT og Nord Universitet, og at denne permisjonsordningen også kan benyttes til det. Dersom vi har oppfattet våre informanter riktig kan det være det er behov for å informere bedre om de mulighetene som ligger i denne ordningen og at den er mer fleksibel enn enkelte kommuner har oppfattet.

Noen kommuner har tildelt **stipend** til lokal ungdom som vil studerer samisk språk, med en forhåpning om at dette kan lokke dem tilbake etter endt utdanning.

Det er et skrikende behov for flere lærere med trippelkompetanse, særlig i lulesamisk og sørsamisk. Hábméra suohkan – Hamarøy kommune peker på et særskilt tiltak der studenter får **stipend for** å ta lulesamisk eller sørsamisk **lærerutdanning**, mot at de binder seg for to år i etterkant. Det er tre studenter som er med på denne ordningen og disse har to år igjen av utdanningen. Imidlertid nærmer to av lærerne i lulesamisk seg pensjonsalderen, så det er fortsatt store behov for å rekruttere flere til læreryrket. I Plassje–Røros jobber de direkte med enkeltpersoner de tror kan være interessert i å være lærer i grunnskolen.

Desentraliserte utdanningstilbud lokalt kan være viktig. Dette organiseres i noen tilfeller gjennom språksentrene, i samarbeid med høgskole og universitet. Flere kommuner har tidvis hatt slike tilbud. En kommune har partnerskapsavtale med høgskolen i Innlandet og UiT og forskningsprosjekt i samarbeid med Samisk høgskole. På denne måten er det enklere å skreddersy undervisningsopplegg det er behov for i kommunen.

¹⁵ Kilde: [Tilskudd til videreutdanning i samisk \(udir.no\)](https://www.udir.no) Lesedato 5.1.2022.

Der det er stor mangel på lærere er det eksempler på at det hentes inn lærere fra språksentrene for å få gitt undervisning i samisk i grunnskolen. I noen tilfeller bidrar også språksentrene inn i grunnskole og SFO, da er det gjerne organisert som egne prosjekt f.eks. med søkelys på lokal samisk kultur.

3.4. Oppsummering

Elever i grunnskolen har de sterkeste individuelle rettighetene knyttet til samisk. I forvaltningsområdet har elever rett til undervisning i/på samisk. Grunnskole er det feltet kommunene prioriterer høyest mht. samisk kompetanse. Kommunene mener selv de strekker seg langt for å gi et godt (nok) samisk undervisningstilbud. I hovedsak gis det stedlig undervisning til samiskelever i forvaltningsområdet, fjernundervisning brukes kun unntaksvis.

De aller fleste kommunene mangler undervisningspersonell med trippelkompetanse, det betyr at det ikke er tilstrekkelig med lærere og assistenter som også kan samisk språk og har kompetanse i samisk kultur. Få kommuner er dekket med lærerkrefter til å kunne gi undervisning på samisk i andre fag. Blant casekommunene er det kun Guovdageaidnu–Kautokeino, som gir omfattende undervisning på samisk. Flere kommuner har konsentrert undervisningen i samisk, og i alle fall undervisningen *på* samisk i andre fag, til en skole. Det trenges flere lærere, og dette forsterkes framover da flere blir pensjonister i løpet av de kommende fem til ti år.

Så godt som alle elevene i grunnskolen i Guovdageaidnu–Kautokeino, Kárásjohka–Karasjok og Unjárga–Nesseby har undervisning i samisk, rundt 60 pst i Deatnu–Tana og rundt halvparten i Porsanger–Porsángu og Gáivuotna–Kåfjord og knappe 30 pst i Hábmer–Hamarøy. I Loabák–Lavangen, Snåase–Snåsa og Dielddanuorri–Tjeldsund har mellom 10–15 pst av elevene samisk språk, mens det er 3–7 pst i de øvrige forvaltningskommunene. Når en ser på antall er $\frac{1}{3}$ av elevene som har samisk første språk i Guovdageaidnu–Kautokeino og Kárásjohka–Karasjok. I de «nyeste» forvaltningskommunene er det mest vanlig å ha samisk andrespråk. I Porsanger–Porsángu og Gáivuotna–Kåfjord, og alle de seinere forvaltningskommunene, bortsett fra Hábmer–Hamarøy, har færre enn 20 elever samisk førstespråk, fordelt over 1–10 trinn. Det gjør det utfordrende å ha all undervisning *på* samisk.

Det er prekær lærermangel i sørsamisk og lulesamisk, og her er rekrutteringsgrunnlaget smalt, og mange lærere går over i andre stillinger i forvaltningen, administrasjon og utvikling av læremidler. Hvis disse språkene skal reddes vil det være behov for langt kraftigere tiltak, og disse kan en ikke forvente at kommunene skal stå for og finansiere.

Studiepermisjoner med lønn, stipend til studenter som har samisk språk og redusert undervisningstid er virkemidler som brukes for å tiltrekke seg og holde på samiskspråklige lærere. Det er også eksempler på bruk av økt lønn. Men dette er ikke nok. Det er stor konkurranse om samiskkompetansen lærerne har, de er ettertraktet i forvaltningen, både kommuner, fylkeskommuner, staten og ikke minst Sametinget, og andre samiske institusjoner, slik som media, teater, språksentra o.l. Slik at skolen tappes for lærere og det er behov for stadig påfyll med nye.

4. Samisk kompetanse i fylkeskommunenes videregående opplæring

Dette kapittelet tar for seg kompetanse- og rekrutteringsutfordringer i de tre fylkeskommunene som inngår i språkforvaltningsområdet; Trøndelag, Nordland og Troms og Finnmark, og hvordan fylkeskommunen som skoleeier jobber med å styrke og tilrettelegge for opplæring i samisk språk og kulturkunnskap i videregående skole. Dette kapittelet omhandler samiskopplæring i videregående skole som fylkeskommunene har ansvar for. Informasjonen er basert intervjuer med personer med overordnet koordineringsansvar for samiskopplæringen i fylket, fylkeskommunale planer og strategier, samt noe offentlig statistikk om elevtallsutvikling.

Kapittelet tar for seg tre tema:

- Samisk språkopplæring
- Samiske fag (reindrift og duodji/duedtie)
- Samisk kultur og historie

Hovedfokuset vil være på samisk språkopplæring, mens de to andre temaene vil ha en litt mindre plass.

4.1. Rettigheter og organisering av samiskopplæring i videregående skole

Alle samiske elever i videregående opplæring har rett til opplæring i samisk, jf. opplæringsloven § 6-3. Dette gjelder selv om eleven ikke hadde opplæring i samisk i grunnskolen. Elevene velger hvilket samisk språk de skal ha opplæring i – nordsamisk, lulesamisk eller sørsamisk. Som i grunnskolen kan eleven velge ulike nivå:

- Samisk som førstespråk – Samisk 1
- Samisk som andrespråk – Samisk 2, 3 og 4

Ved de fylkeskommunale skolene er det ingen elever som har rett til opplæring **på** samisk, kun i samisk som språkopplæring. Opplæring på samisk gis kun ved de statlige samiske videregående skolene i Karasjok og Guovdageaidnu–Kautokeino, og her kan samiske elever fra hele landet søke. De statlige videregående skolene inngår ikke i denne studien. De tre fylkeskommunene har ulike måter å organisere samiskopplæringen på, og vi vil derfor først redegjøre for dette.

I **Trøndelag** har elever med samisk bakgrunn rett til samiskopplæring på videregående nivå. Med samiske bakgrunn menes elever som enten selv oppfyller kravene til å kunne skrives inn i valgmanntallet til Sametinget eller som har minst en forelder som oppfyller disse kravene. Trøndelag fylkeskommune har satset på ressurskoler, og Røros videregående skole har sammen med Grong videregående skole ansvaret for koordinering av samisk opplæring på videregående nivå i Trøndelag fylke. Her har det historisk vært en geografisk fordeling der Plassje–Røros har ansvaret for den sørlige delen av fylket (18 fylkeskommunale videregående skoler), som tilsvarer gamle Sør-Trøndelag, mens Grong har ansvaret for den nordlige delen (12 fylkeskommunale videregående skoler), tidligere Nord-Trøndelag fylke. Begge ressurskolene gir opplæring i sørsamisk med stedlige lærere, og sørsamiske elever ved andre videregående skoler i fylket får sin opplæring via fjernundervisning fra ressurskolene. Elever ved videregående skoler i Trøndelag

som ønsker undervisning i lule- eller nordsamisk, får dette som fjernundervisning fra andre tilbydere.

I Nordland har også elever med samisk bakgrunn rett til undervisning i samisk i videregående opplæring. Fylket er det geografiske sentrum hvor de tre samiske språkene møtes. Nord-samisk dominerer i nord i de markasamiske områdene, lulesamisk har sitt sentrum i midten av fylket i Tysfjord/Hamarøy-området, mens sørsamisk brukes i de sørlige delene av fylket. I Nordland fylke har Knut Hamsun videregående skole i Hábmera suohkan – Hamarøy kommune status som ressurskole for lulesamisk språk.

Både Nordland og Trøndelag fylkeskommuner har som mål å på sikt kunne tilby alle elever som ønsker det samiskopplæring, ikke bare «rettighetselever» dvs. de med samisk bakgrunn. Dette er ikke iverksatt og det opplyses heller ikke om en slik mulighet på fylkeskommunenes hjemmeside. Et slikt mål er skrevet inn samarbeidsavtalene de to fylkeskommunene har med Sametinget.

De videregående skole i **Troms og Finnmark** gir tilbud om samisk opplæring til alle elever som ønsker det, ikke bare til elever med samisk bakgrunn som etter loven har en rett til slik opplæring. Tilbudet gis også til elever som ikke har hatt samisk i grunnskolen eller har samisk bakgrunn. Nybegynnerundervisning gis både som samisk som fremmedspråk og som samisk 4. Sammenlignet med Trøndelag og Nordland er altså potensialet for å rekruttere flere elever til samiskopplæring større, og dermed også behovet for flere samisklærere.

Siden Troms og Finnmark fylkeskommune etter sammenslåingen i januar 2020 har fortsatt med to separate utdanningsregioner og videreført organiseringen av samiskundervisningen slik den var før sammenslåingen, er det naturlig å beskrive organiseringen av de to utdanningsregionene separat.

I Finnmark (Utdanningsregion øst) er det 8 fylkeskommunalt eide videregående skoler. I tillegg er det to statlige videregående skoler i Karasjok og Kautokeino, og en privat videregående skole i Båtsfjord. De fleste fylkeskommunale videregående skolene har lang tradisjon for stedlige lærere i nord-samisk. De som ikke har stedlig lærer, eller ikke kan tilby det løpet/nivået eleven ønsker, vil få fjernundervisning fra en annen tilbyderskole. Det er stort sett Samisk videregående skole i Karasjok eller Samisk videregående- og reindriftsskole i Guovdageaidnu–Kautokeino, som skoleeier kjøper fjernundervisning fra. I Finnmark har det ikke vært tradisjon for å ha ressurskoler for samiskopplæring, men i 2020, etter at de to fylkeskommunene ble slått sammen, ble Lakselv videregående skole tildelt rollen som ressurskole for sjøsamisk og kvensk kultur og tradisjon. Foreløpig har ikke denne rollen påvirket organiseringen av språkopplæringen ved skolen.

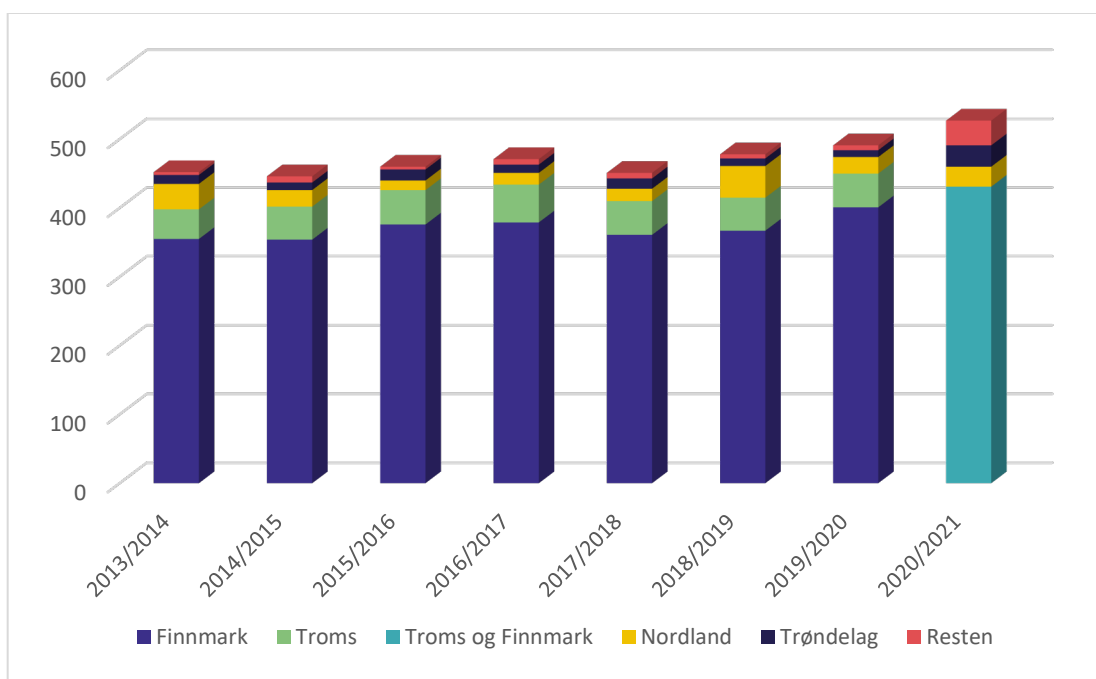
I Troms (Utdanningsregion vest) har det over tid vært satset på et mindre antall ressurskoler som har et spesielt ansvar for samiskopplæring. I 2021 er det Nord-Troms videregående i Nordreisa, Kongsbakken i Tromsø og Heggen i Harstad som har status som samiske ressurskoler på videregående nivå. Det betyr i praksis at de skal ha stedlige samisklærere.

Siden nord-samisk er det vanligste tilbudet blant elevene i Troms og Finnmark er det også innenfor dette språket det er flest stedlige lærere på ressurskolene. Elever som ønsker lulesamiske eller sørsamisk må i større grad være forberedt på at undervisningen skjer som fjernundervisning fra en av ressurskolene utenfor fylket.

4.2. Elevtallsutviklingen – samisk språkopplæring i videregående skole

I skoleåret 2020/2021 var det 527 elever som fikk samiskundervisning (Samisk 1, 2, 3 og 4) på videregående skoles nivå i Norge. Siden dette kapittelet dreier seg om skoleeiers rolle i å utvikle et godt faglig tilbud til «sine» elever, vil vi bruke statistikk som tar utgangspunkt i skoleeiers registrering av egne elever med samiskopplæring. Dette er uavhengig av om fylkeskommunen gir denne opplæringen selv eller kjøper tjenesten hos et annet fylke eller en statlig skole/kunnskapspark. Denne registreringen gjøres ved at skoleeier melder inn antall elever til Utdanningsdirektoratet som tildeler timer som grunnlag for utbetaling av refusjon. Det er verdt å merke seg at samisk som fremmedspråk ikke inngår i denne statistikken da dette faget ikke gir refusjon til skoleeier. Som det kommer frem over, er det bare elever i Troms og Finnmark som i 2021 har et tilbud om samiskopplæring som fremmedspråk.

Figuren under viser at antallet elever med samisk i videregående skole har vært forholdsvis stabilt, og med en positiv utvikling de siste skoleårene. Det kommer tydelig fram at de fleste elevene finnes i Finnmark med i underkant av 400 elever. Dette utgjør fra 77 % til 90 % av totale antall elever med samisk i de ulike skoleårene. Når vi tar i betraktning at ungdomskullene har blitt mindre i denne perioden, er økningen positiv. Det samme gjelder for Troms hvor også ungdomskullene i videregående skolealder er blitt mindre, men antallet elever med Samisk 1–4 har ligget ganske stabilt på rundt 50 elever. I tillegg har et mindre antall elever samisk som fremmedspråk (7 stk. i 2021). Disse vises ikke i figuren. Fra skoleåret 2020/2021 er tallene for Troms og Finnmark slått sammen.

Kilde: Samisk statistikk, 2020 og Samiske tall forteller, 2021, bearbeidet av NORCE

Figur 4.1 Antall elever med samisk 1, 2, 3 og 4 på videregående nivå i forvaltningsområdet for samisk språk, 2013–2021.

Elevtallet i Nordland har variert mye fra år til år (fra 14 til 46), noe som kan tyde på ustabilitet i tilbudet. I Trøndelag har tallet ligget forholdsvis stabilt mellom 10 og 15, men gjorde et positivt

hopp til 31 elever i 2020/2021. Figuren over viser også en betydelig økning i elevtallet med samisk utenfor forvaltningsområdet det siste registreringsåret.

Vedlagt som kompendium bakerst i rapporten finnes tallene i tabells form og med fordelingen av elever som har førstespråk og andrespråk. I Finnmark finner vi den største andelen elever med samisk som førstespråk. Disse utgjør ca. halvparten av elevene i området. I Troms har ca. 1/3 av elevene samisk som førstespråk. I Nordland har tallene variert over tid hvor førstespråkselever var i flertall i 2013/2014, mens disse neste år bare var et par stykker. De siste årene har det ikke vært noen førstespråkselever i Nordland, dvs. at alle elevene har samisk som andrespråk. I Trøndelag er tallene små og varierer over tid, men ca. en tredjedel har samisk som førstespråk. Den store økningen i antall elever i siste skoleår 2020/2021 kom hovedsakelig blant andrespråkselever så deres andel økte dette skoleåret til 80 %.

Når skoleeier melder inn tall over elever med samiskopplæring skiller det ikke mellom de tre samiske språkene. Det er derfor utfordrende å få et korrekt bilde over hvor mange elever som får sin opplæring i nordsamisk, lulesamisk og sørsamisk. Ofte må en gå til tilbyderne av de ulike samiske språkene for å få en slik oversikt, men flere av disse gir et tilbud også utenfor landets grenser, primært til Sverige, men også andre land som kompliserer bildet. I tidligere forsøk på å sammenstille slike tall (Rasmussen, 2018) fremgår det at ca. 90 % av elevene i videregående opplæring har nordsamisk, 4 % lulesamisk og 6 % sørsamisk.

4.3. Rekrutteringsutfordringer og kompetanseheving

Ifølge Opplæringslova må en fast ansatt lærer som underviser i samisk på videregående nivå ha minimum ha 60 studiepoeng. De som har tatt sin utdanning før 2014 er unntatt fra dette kravet, og har dispensasjon fram til 2025 til å skaffe seg formell kompetanse. Kravet gjelder altså for fast ansatte lærere, de som ikke har fast ansettelse omfattes ikke.

Med bakgrunnen i organiseringen av samiskundervisning og elevtallsutviklingen, vet vi litt mer om rammene for fylkeskommunenes arbeid med å rekruttere samisk språkkompetanse og sikre at samisklærerne har den formelle kompetansen som kreves for å undervise. Vi vil nå gå gjennom hver fylkeskommune, og omtaler fortsatt Finnmark og Troms separat.

4.3.1. Trøndelag fylkeskommune

Trøndelag fylkeskommune har et utvidet ansvar for opplæring i sør-samisk språk og kultur på videregående nivå, og har en forholdsvis ny handlingsplan for opplæring i samisk språk og kultur (Trøndelag fylkeskommune, 2019). Planen gir en kort og god oversikt over relevante tema, og omhandler hovedsakelig ressurskolenes ansvar og rolle. Videregående elever i Trøndelag med sørsamisk språkopplæring er få (jfr. figur 4.1), og disse er spredt over store geografiske avstander. Over tid har ressurskolen i Grong hatt flest samiske elever, og disse får undervisning med stedlig lærer. Ved ressurskolen i Røros har elevtallet med samisk vært lavere, og skolen har primært gitt undervisning til elever ved andre skoler gjennom fjernundervisning. Skolen har lang erfaring og var av de aller første til å gi språkopplæring via fjernundervisning. Samisklærerne er samlokalisert med Aajege – samisk språk- og kultursenter, og har også andre oppgaver i tillegg til undervisning på videregående nivå. Dette kan være gjennomføring av ulike kurs for andre grupper, læremiddelproduksjon osv. Alle elevene med sør-samisk språkundervisning har årlige fysiske samlinger som ofte legges til de sør-samiske festivalene Raasten rastah (Plassje–Røros) og Tjaktjen

Tjåanghcoe (Snåasa–Snåsa) som hver arrangeres annet hvert år. Som tidligere nevnt har elevtallet med samisk totalt i fylket vært forholdsvis stabilt, men for siste skoleår 2020/2021 er antallet samiskelever i videregående skole i Trøndelag mer enn fordoblet, til 31. Denne veksten har hovedsakelig kommet i Trondheim by som en følge av økt satsing og fokus på samisk opplæring gjennom hele utdanningsløpet, fra barnehage til videregående skole. Trenden, på videregående nivå, akkurat som i barnehage og grunnskole (Nygaard, Carlsson og Nilsen 2019), er at de aller fleste ønsker nordsamisk opplæring. Dette er et resultat av tilflytting fra nordsamiske områder. Denne utviklingen betyr at fylkeskommunen som tidligere hovedsakelig tilbød sørsamisk opplæring nå i stadig større grad også gir et tilbud i nordsamisk. Opplæring i nordsamisk gis i 2021 som fjernundervisning, og fylkeskommunen kjøper denne tjenesten fra Samisk videregående og reindriftsskole i Kautokeino. Fram til 2020 var det en stedlig lærer ved Røros videregående som underviste i nordsamisk. Vi kjenner ikke til at det har vært etterspørsel etter lulesamisk ved de videregående skolene i fylket.

Å rekruttere samisklærere til sørsamisk opplæring er svært vanskelig fordi det er så få som har kompetanse til å undervise på videregående nivå. I 2021 har Grong videregående 2,5 stilling i sørsamisk språk, og Røros har 3 stillinger. Disse har god kompetanse, men utfordringen er at flere nærmer seg pensjonsalder, og det finnes få yngre som står klar til å overta. Språkkompetansen er også etterspurt på mange andre områder; i utarbeidelse av lærebøker, opplæringsmateriell og andre bokutgivelser, og fagfornyelsen har ytterligere lagt beslag på mange ressurspersoner. Det er så få personer som har denne kompetansen slik at det er en intern konkurranse om sørsamisklærere mellom læresteder. Det blir nevnt at den statlig eide sørsamisk kunnskapspark i Hattfjelldal tilbyr bedre lønnsbetingelser for sine lærere i sørsamisk fjernundervisning, og de konkurrerer også med andre typer stillinger i forvaltningen, både fylkeskommunen, staten og Sametinget.

Det er etablert et sørsamisk fagnettverk for lærere i videregående skole som et samarbeid med Trøndelag og Nordland fylkeskommune, Statsforvalter i Trøndelag og Statsforvalter i Nordland¹⁶. Nettverket er viktig for kvalitetsutvikling i samisk språkopplæring og i faglig samhandling mellom ressurskolene (Trøndelag fylkeskommune, 2019). Fagnettverket arrangerer to årlige samlinger og har i det siste hatt fokus på fagfornyelsen. Samisklærerne har som i de andre fylkene tilgang til å søke studiepermisjon for etter- og videreutdanning hos sin statsforvalter, men det har vært lite trykk på ordningen da det er så få potensielle lærere som kan søke. En utfordring er at det alt for sjelden settes i gang relevante utdanningsløp, f.eks. på masternivå. Noen nytter utdanningstilbud i Sverige. En del av statsforvalters midler er omdisponert til gunstige stipend for å stimulere til sørsamisk og lule-samisk lærerutdanning arrangert av Universitet Nord, men det er svært få studenter på denne ordningen, og de retter seg hovedsakelig mot et framtidig virke i grunnskolen. Det mangler altså ikke midler til etter- og videreutdanning i samisk, men det mangler kandidater og de rette utdanningstilbudene på rett nivå. Det er alt for få som har studiekompetanse i sørsamisk som kan søke opptak på høyere utdanning. Det er interesse blant voksen for å lære seg sørsamisk, og Trøndelag fylkeskommune har prioritert å bruke lærerressurser på voksenopplæring for å bygge kompetanse i språksvake områder, også for at foreldre kan støtte barn med samiskopplæring og slik bidra til å hindre frafall. Flere av kursene som arrangeres av ressurskolene i samarbeid med språksentre har vært fulltegnet. Det er imidlertid en lang vei å gå fra nybegynner til kurs som gir studiekompetanse for opptak på universitets- og høgskolenivå, og

¹⁶ I noen av nettverkets arrangementer er også samisklærere i grunnskolen med.

det tar lang tid å utdanne en samisklærer. Fylkeskommunen og øvrig forvaltning trenger i tillegg sør-samisk språkkompetanse til andre stillinger for å oppfylle sine krav til å besvare henvendelser på samisk, og andre krav til samiskkompetanse.

Trøndelag fylkeskommune har ennå ikke startet arbeidet med å implementere det samiske i de andre undervisningsfagene slik det forutsetter i fagfornyelsen. Samarbeidsforum for DEKOM (desentralisert kompetanseutvikling) i Trøndelag ligger nå under Statsforvalter og i sør-samisk fagnettverk har de diskutert behovet for å jobbe med dette på sikt.

4.3.2. Nordland Fylkeskommune

I Nordland er antallet elever med samisk lite (jfr. figur 4.1). Historisk har det vært flest elever med nord-samisk, men dette har endret seg slik at det i dag er et flertall elever med lulesamisk språk. Noen år tilbake var det en stedlig lærer i lulesamisk ved Bodin videregående i Bodø, og skolen hadde status som lulesamisk ressurskole. Men læreren gikk over i en annen stilling i forvaltningen, og dermed forsvant kompetansen. Dette viser hvor sårbare skolene er. Med et klart lulesamisk sentrum i Tysfjord, og kommunesammenslåingen med Hábmer–Hamarøy 1.1.2020, var det naturlig at skoleeier så mot på Knut Hamsun videregående (Hamarøy) som ressurskole for lulesamisk språk. Tidligere har elever med lulesamisk ved denne skolen fått undervisning fra Árran lulesamisk senter på Drag som fjernundervisning, men skoleeier har ikke vært fornøyd med kvaliteten på opplæringen. Nå ønsket fylkeskommunen å bygge opp kompetansen i egen organisasjon, men det var svært utfordrende å finne kvalifiserte lærere. Først fikk en ansatt en lærer i halv stilling, denne ble utvidet til hel, og i 2021 er det to hele stillinger som samisklærere. Den sist ansatte er riktignok under utdanning, men i dag anses tilbudet å være godt og stabilt. Skoleeier ser at stedlige lærere fører til at flere elever velger lulesamisk språk, og det har gjort det mulig å ha undervisning i grupper på to og to elever. Tilbudet er fortsatt veldig sårbart om en lærer slutter, for det er svært vanskelig å finne noen som kan undervise i lulesamisk på videregående nivå. Alle ressurser brukes på å faktisk få lærere på plass, og de er innvilget redusert undervisningsplikt. Det finnes samiske studiehjemler hos Statsforvalter for etter- og videreutdanning, men svært få er kvalifisert til å søke disse for videregående nivå. Informanter mener at Statsforvalteren i Nordland er en god samarbeidspart som har tatt mye ansvar for fokus på de små samiske språkene og bidratt med midler og prosjekter for å løfte statusen til språkene. Fylkeskommunen har ikke egne strategier eller handlingsplaner som tar for seg samiskopplæring.

Nordland fylkeskommune har vært pådriver og har bidratt med midler inn i satsingen på sør- og lulesamisk lærerutdanning arrangert av Nord universitet (tiltaket er omtalt under Trøndelag), men det er få studenter og de fleste retter seg mot grunnskolen. Det er derfor usikkert om tiltaket vil bidra til flere lærere i lulesamisk på videregående nivå.

Når det gjelder nordsamisk har det tidligere vært stedlig lærer ved noen enkeltskoler, men i dag er det ikke det, og nordsamisk fjernundervisning kjøpes fra Nord-Troms videregående som fylkeskommunen har en avtale med. Tidligere har enkelte skoler kjøpt denne tjenesten fra de statlige videregående skolene i Karasjok og Kautokeino, men fylkeskommunen anmoder nå om å bruke Nord-Troms videregående.

Det finnes også et par elever som har opplæring i sørsamisk, og denne tjenesten kjøper Nordland fra Sørsamisk kunnskapspark i Hattfjelldal som fjernundervisning. Skoleeier er fornøyd med kvaliteten og opplegget som gis herfra.

Knut Hamsun videregående har etter at de ble ressurskole satset mye på å synliggjøre og styrke det lulesamiske ved skolen. Da skolen stod i fare for å bli nedlagt var statusen som lulesamisk ressurskole, og den eneste i det lulesamiske kjerneområdet på videregående nivå, i den eneste lulesamiske språkforvaltningskommunen, et viktig argument for å videreføre tilbudet i Hábmer–Hamarøy. Skoleeier har fått på plass en permanent ordning der Knut Hamsun videregående skole arrangerer årlige samlinger for alle elevene med lulesamisk. Dette er viktig for å knytte elevene med fjernundervisning sammen med de som har stedlig lærer. Informantene fra fylkeskommunen mener at Knut Hamsun videregående har det beste utgangspunktet for å få det samiske perspektivet inn i andre fag, og det jobbes strategisk med dette. Skoleeier har ikke satt i gang noen tiltak for å øke kunnskapen om det samiske i andre fag ved andre videregående skoler slik fagfornyelsen etterspør. Fylket samarbeider med NORD universitet om desentralisert kompetanseutvikling, men foreløpig har det bare vært kursing i de overordnede målene ved læreplanen.

4.3.3. Troms og Finnmark fylkeskommune

I 2017 utarbeidet Troms fylkeskommunen en egen fylkestingsmelding om samisk i den videregående opplæringen. Denne inneholder mye interessant informasjon og tydeliggjør skoleeiers mål om at alle elever med samiskopplæring skal få dette med stedlig lærer. Der dette ikke er mulig vil opplæringen gis som fjernundervisning.

De tre ressurskolene i Troms skal formidle og arbeide med å styrke og utvikle kompetanse om tospråklighet i den videregående opplæringen. De skal også gi opplæring som bidrar til å bevare og utvikle samisk språk og kultur. Skolene skal bistå andre videregående skoler og fylkesutdanningsjefen med dette. Ut over dette har de tre ressurskolene noe ulikt mandat og strukturelle opplæringspremisser. Nord-Troms videregående i Nordreisa har lang tradisjon for samiskopplæring og har i 2021 sju samisklærere ansatt. Disse underviser bare i samisk, og har i tillegg til undervisning av egne elever ved skolen et spesielt ansvar for fjernundervisning i nordsamisk for videregående elever i hele Troms. Ressurskolen har spesialisert seg på fjernundervisningsdidaktikk, og har en 50 % stillingsressurs for koordinering av samiskundervisning på fylkesnivå. Samisklærerne er rekruttert fra sterke språkmiljøer, blant annet fra Gáivuotna–Kåfjord og Guovdageaidnu–Kautokeino, og har lang fartstid i skoleverket. De har også hatt mulighet til å formalisere sin kompetanse gjennom etter- og videreutdanning, og har benyttet de mulighetene som ligger i fylkeskommunens egen studiehjemler og de som koordineres av Statsforvalter. Samisklærerne er stabile og har god kompetanse. utfordringen framover blir at flere av lærerne nærmer seg pensjonsalderen og nye krefter må ta over. Skoleeier har vedtatt at alle elever med samisk i videregående opplæring i Troms skal få tilbud om å delta på årlig språkbad der elevene samles fysisk, og denne samlingen koordineres av Nord-Troms videregående sammen med fylkesutdanningsjefen. Det er opprettet et fagnettverk av samisklærere og også dette nettverket koordineres av Nord-Troms videregående.

Kongsbakken videregående er ressurskole for all samiskopplæring på videregående nivå i Tromsø by. Det betyr for egne elever og de som ønsker samiskopplæring ved Breivang, Ishavsbyen, Kvaløya, og Tromsdalen videregående. På slutten av 2021 er det tre samisklærere ansatt på Kongsbakken, og de reiser rundt til de andre skolene slik at elevene får samiskopplæring på egen skole. Denne ambulerende løsningen tilsvarer den ordningen samisklærere ved Prestvannet skole har for grunnopplæringen i Tromsø kommune. Tidligere ordninger med ansettelse med små timeressurser ved hver skole fungerte dårlig, og førte til mange klager. Denne nye løsningen kom

som en oppfølging av fylkestingsmeldingen fra 2017. Informanter i fylkeskommunen er godt fornøyd, og det har ført til mer stabilitet i undervisningen. I dag er det lite problemer med å rekruttere godt kvalifiserte samisklærere i fulle stillinger da byen tiltrekker seg slik kompetanse. Samisklærerne er organisert i en egen seksjon som har ansvaret for flerspråklig perspektiv og samordner opplæringen i norsk og samisk med norsklærerne. Med et slikt grep sikres det at det samiske perspektivet kommer sterkere fram i norskfaget.

Ressursskolen Heggen i Harstad har et helt annet mandat med en broket forhistorie. Skånland videregående skole hadde historisk en viktig rolle i å styrke samisk språk og identitet i Sør-Troms og Nordre Nordland, i de markasamiske områdene, da denne skolen rekrutterte elever fra Skånland, Tjeldsund og Evenes. Da skolen ble nedlagt rundt 2010, ble samiskundervisningen overført til Heggen i Harstad, utenfor det markasamiske kjerneområdet. Dessverre ført dette til at samiskmiljøet forvitret og etter hvert forsvant både elever og lærere. Noe måtte gjøres, og Troms fylkeskommune bestilte en situasjonsanalyse fra Várdobáiki samisk senter (Troms fylkeskommune, 2019) hvor et av tiltakene var å sette i gang et utviklingsprosjekt for å bygge skolen opp igjen som en samisk ressurskole og bevilget en 50 % stillingsressurs som samisk språklærer. På slutten av 2021 står stillingen ubesatt, og de få samiskelevnene som er igjen får opplæringen via fjernundervisning. I motsetning til Nord-Troms og Kongsbakken har det vært svært vanskelig å rekruttere samisklærere til denne ressurskolen.

Foruten de tre ressurskolene som her er nevnt er det én videregående skole, Nordkjosbotn, som over tid har hatt en stabil gruppe med elever med samiskopplæring. Elever fra de samiske områdene i Lyngen og Storfjord sogner til denne skolen.

Generelt kan det sies at skoleeier i skoleåret 2018/19 lyste ut betydelige egne midler til skoler med samisklærere som ikke hadde de nødvendige 60 studiepoengene, og at lærerne med dette tiltaket fikk formalisert sin kompetanse. I tillegg til fylkeskommunens egne midler har skolene hatt tilgang til å søke på Statsforvaltersens studiehjemler i samisk. Dette er midler som søkes direkte fra skolene og fylkeskommunen blir kun orientert.

Det er sjelden elever fra Troms ønsker opplæring i lule- eller sørsamisk, men om slike forespørsler kommer vil denne tjeneste kjøpes som fjernundervisning av kompetente eksterne aktører utenfor fylket. Skoleeier har derfor ikke noe ansvar for rekruttering/kompetanse.

I arbeidet med å implementere samisk perspektiv i de andre fagene, slik fagfornyelsen forutsetter, har lærerne ved skolene i Troms foreløpig fått kompetanseheving i den overordnede delen av læreplanen. Ved ressurskolene jobber samisklærerne tett med andre lærere for å synliggjøre og gjøre det samiske perspektivet relevant. Det er ingen konkrete planer om å igangsette egne opplegg for de andre skolene for å styrke den generelle kunnskapen om samisk kultur.

Ved de fylkeskommunale videregående skolene i Finnmark er det som tidligere nevnt satset på å ha stedlige samisklærere på de fleste skolene, og undervisningen har ikke vært knyttet til ressurskoler. Dette betyr at skolene har lang erfaring med å tilby samiskundervisning, og har til sammenligning med de andre fylkene hatt bedre tilgang på samisklærere i sitt nærmiljø. Det betyr også at fylkeskommunen ikke har hatt en sterk rolle i å koordinere samiskopplæringen eller rekruttering av samisklærere. At Lakselv videregående skole nylig har fått status som sjøsamisk og kvensk ressurskole har foreløpig ikke påvirket organiseringen av språkopplæringen ved denne

eller andre videregående skoler. Vi kjenner heller ikke til at fylkeskommunen (før den ble sammenslått med Troms), har hatt overordnede planer eller strategier for samiskopplæringen.

Selv om ungdomskullene har blitt mindre de siste årene, har tallet på elever med samiskopplæring vært stabilt, det har til og med vært en liten økning (se figur 4.1). Av de rundt 400 elevene med samiskopplæring i Finnmark utgjør de to statlige skolene Guovdageaidnu–Kautokeino, videregående og reindriftsskole og Kárásjohka–Karasjok videregående en betydelig andel. Her har alle elever, ca. 170, samiskopplæring og de følger samisk læreplan. Dette betyr at ca. 230 elever har samiskopplæring på en av de fylkeskommunale skolene. Flest elever finner vi på de større skolene i Alta, Kirkenes og Vadsø, og disse har alle 2–3 fast ansatte samisklærere, mens Lakselv og Deatnu–Tana har én hver. Informanter mener at det er et forholdsvis godt rekrutteringsgrunnlag av samisklærere i regionen med relevant utdanning både i Guovdageaidnu–Kautokeino/Samisk høgskole og Alta/Tromsø/UiT, men det er enklere å rekruttere til de større skolene med flere samisklærere og et større elevgrunnlag. Det er for tiden ikke fast samisklærer ved skolene i Hammerfest, Nordkapp og Vardø hvor etterspørselen etter samiskopplæring kan være mer sporadisk. Skolene kjøper da denne tjenesten som fjernundervisning fra en av de statlige videregående skolene i Kárásjohka–Karasjok eller Guovdageaidnu–Kautokeino, eller fra Nord-Troms videregående. Det er ukjent om fjernundervisningselevne får tilbud om samlinger (hospitering/språkbad) fra de skolene som gir fjernundervisning, men det finnes ingen tradisjon for årlige samlinger med samiskelever fra ulike skoler med stedlige lærere slik det er i Troms, Nordland og Trøndelag..

Siden skoleeier på fylkesnivå ikke har oversikten over antallet elever som har samisk som fremmedspråk, har det ikke vært mulig å få en oversikt over hvor mange det dreier seg om, og som ikke vises i statistikken over elever med samisk fra UDir (se figur 4.1). Vi vet bare om Kirkenes videregående som høsten 2021 har 36 elever med samisk fremmedspråk. Vi har også kunnskap om at de større skolene nå hovedsakelig tilbyr Samisk4 som begynneropplæring, men har ikke kunnskap om dette gjelder alle de andre skolene i Finnmark. Antallet elever med samisk som fremmedspråk er derfor usikkert.

Også samisklærere ved videregående skoler i Finnmark har mulighet til å søke Statsforvalteren om stipend/tilskudd til studiepermisjon for videreutdanning i samisk. De siste to årene har det ikke vært noen søknader fra samisklærere på videregående nivå, men det var én i 2019. Dette viser at det er liten etterspørsel etter midlene, og fylkeskommunen har heller ikke avsatt egne midler som brukes til dette formålet (slik Troms tidligere har gjort). Skoleeier har ingen oversikt over lærernes kompetansenivå i samisk og om de oppfyller kravet om 60 studiepoeng, men forutsetter at skolene ansetter lærere som tilfredsstillt kravene.

Heller ikke i Finnmark har skoleeier tatt initiativ til tiltak for å styrke det samiske perspektivet i de andre fagene, slik fagfornyelsen krever.

4.4. De samiske fagene

To studieretninger går under betegnelsen «de samiske fagene». Reindriftsfag, som fra vg2 bygger videre på naturbruk i vg1, og vg 3 er opplæring i bedrift. Det andre faget duodji/duedtie, samisk håndverk, bygger fra vg2 videre på utdanningsprogram håndverk, design og produktutvikling i vg1. Også her er det opplæring i bedrift fra vg3. Av de fylkeskommunale skoleeierne er det bare Trøndelag fylke som har et eget tilbud i de samiske fagene, og i skoleåret 2021/22 er det tre elever

på reindriftsfag ved Grong videregående skole. Lærereftene på dette programmet anses som stabile med lang erfaring, men det er vanskelig å gi elevene en kvalitativ god opplæring i bedrift da det er få tilbydere som er kvalifiserte til å ta imot lærlinger. En utfordring som løftes av fylkeskommunen er at enkelte elever velger å ta vg1 og vg2 på svensk side, men får utfordringer med opplæring i bedrift på norsk side da den svenske opplæringen ikke godkjennes i den norske videregående skolen. Det har tidligere være opplæring i duedtie-fag på Røros videregående, men det er flere år siden det har vært elever som har ønsket dette tilbudet. Det er imidlertid lærere med kompetanse, så tilbudet kan reaktiveres hvis det oppstår behov. Både innenfor reindriftsfag og duedtie har Nordland fylkeskommune en avtale om at elever fra de sørsamiske områdene kan få denne utdannelsen i Trøndelag, og i så tilfelle kjøper Nordland fylkeskommune denne tjenesten. Hverken Nordland eller Troms og Finnmark fylkeskommune har noe eget tilbud i reindriftsfag og duodji/duedtie, men kjøper studieplasser ved de statlige videregående skolene i Guovdageaidnu–Kautokeino, og Kárásjohka–Karasjok ved behov.

4.5. Oppsummering

Rekruttering av samisklærere i videregående opplæring er utfordrende i hele området, men er særlig kritisk for sørsamisk og lulesamisk. I de nordsamiske områdene er rekrutteringen generelt tilfredsstillende, men enkelte plasser er det vanskelig å få fast ansatte lærere med den påkrevde formelle kompetansen, særlig hvis skolen ligger utenfor de sterke språkområdene eller attraktive by-samiske områder.

Både i deler av det nordsamiske området og hele det sørsamiske, står den samiske lærerstanden foran et generasjonsskifte, og det er stor usikkerhet rundt hvem som skal ta over når disse går over i pensjonistenes rekke. I det lulesamiske området er rekrutteringsutfordringene prekære og ikke knyttet til alder, men generelt en stor mangel på lærere. Etter- og videreutdanning i sør- og lulesamisk er utfordrende da det sjelden arrangeres kurs og studier på det nivået som lærerne trenger. Etter- og videreutdanningstilbudet er adskillig bedre for lærere i nordsamisk med jevnlig tilbud ved UiT – både i Tromsø og Alta, og ved Samisk høgskole i Guovdageaidnu–Kautokeino, samt desentraliserte ordninger.

Kapittelet viser at elevtallsutviklingen med samisk i de fylkeskommunale videregående skole er stabil, og i noen områder økende. Stadig flere elever ønsker samiskopplæring i byene, både innenfor og utenfor språkforvaltningsområdet. Flere skoleeiere trekker fram at stedlige lærere fører til mer stabilitet i undervisningen og økning i elevtallet. Organiseringen av opplæringen er derfor viktig, og må tilpasses de behovene og erfaringene som finnes i regionen. Ressursskoler trekkes frem som en løsning skoleeier er fornøyd med. Med dette bakteppe er det klart at etterspørselen etter samisklærere vil øke i årene som kommer, både for å erstatte de som går av med pensjon, og for å gi et stadig større antall elever et godt opplæringstilbud.

5. Samisk kompetanse innen helse- og omsorgstjenester

5.1. Lovverket innen helse og omsorg

Kommunene i språkforvaltningsområdet skal sørge for at samiske pasienters og brukeres behov for tilrettelagte tjenester blir vektlagt ved utformingen av tjenesten, etter Helse- og omsorgsloven § 3-10. I tillegg gjelder den enkeltes rett til bruk av samisk språk etter samelovens regler. Regionale helseforetak skal også sørge for den enkeltes pasients rett til bruk av samisk språk i spesialisthelsetjenesten (helseforetaksloven § 35).

Samer får helse- og omsorgstjenester fra bostedskommunen og spesialisthelsetjenesten på lik linje med øvrig befolkning og i Norge er det i liten grad utviklet helse- og omsorgstjenester spesifikt for den samiske befolkningen. Målsetningen har vært å gi et kulturelt tilrettelagt tilbud til den samiske befolkningen innenfor de etablerte tjenestene.

I NOU 1995: 6, *Plan for helse- og sosialtjenester til den samiske befolkning i Norge*, tas det til orde for å utvikle likeverdige helsetjenester tilpasset innbyggere med bakgrunn i samisk språk og kultur. En evaluering gjennomført i 2003 slo fast at planen hadde skapt økt bevissthet om at samiske brukere kan ha andre behov innen helsesektoren, men at det gjenstod en del for å oppnå målet om likeverdige helse og sosialtjenester for den samiske befolkningen (Abelsen, Hauglin, Henriksen, & Josefsen 2003).

I «Kartlegging av samisk perspektiv i kommunesektoren» (Angell et al 2012) pekes det på at det er vanskeligere å kartlegge hvordan samiske brukere av helse og omsorgstjenester ivaretas. Et funn var at praksisen i kommunene ble framstilt ulikt mellom kommunenes informanter og informanter fra «brukersiden». Kommunene mente de la til rette ved at personell med samisk kompetanse betjener samiske brukere, mens brukersiden ikke opplevde det på samme måte. Manglende personell med samisk kompetanse er en utfordring for de fleste kommunene, også i forvaltningsområdet. Dette feltet har vært underlagt større grad av skjønn og behovsretting, noe som kan gi svakere oppfølging av rettigheter enn rett til undervisning i og på samisk. Angell et. al (2012) påpekte at det heller ikke var «øremerkede midler» innenfor dette feltet, på samme måte som innen undervisning og barnehager. NOU 2016:18 drøfter bruk av samisk språk innen helse og omsorgssektoren, og utvalget kommer med flere konkrete forslag om å styrke samiske pasienters rett til å bruke samisk i møte med helsevesenet, både spesialisthelsetjenesten som Helseforetakene gir og primærhelsetjenesten som kommunene gir.

Det foreligger nå en ny nasjonal handlingsplan for spesialisthelsetjenester for den samiske befolkningen.¹⁷ Helse Nord har (i august 2020) sluttet seg til strategidokumentet som er utarbeidet «Spesialisthelsetjenester til den samiske befolkningen» (juni 2020). Her er strategi for økt kvalitet og kompetanse i spesialisthelsetjenesten prioritert i første fase, som et av tre områder. Dette er nærmere konkretisert til i) kompetanse om samisk språk og kultur i spesialisttjenesten, ii) styrke og utvikle Sami klinikk og SANKS, iii) samisk tolketjeneste, iv) samiske fag- og brukernettsverk, v) samiske helseteam. Helseforetakene, Helse Nord RHF og Helse Midt-Norge RHF dekker kommunene i forvaltningsområdet. Helse Nord RHF har et overordnet

¹⁷ [Ny nasjonal handlingsplan for samiske helsetjenester - Helse Nord RHF \(helse-nord.no\)](https://www.helse-nord.no/ny-nasjonal-handlingsplan-for-samiske-helsetjenester) Lesedato 18.8.2021

ansvar for å videreutvikle spesialisthelsetjenestetilbudet til samiske pasienter, og flere tilbud ligger under Finnmarkssykehuset. Det er opprettet en egen enhet, Sámi Klinihkka i Kárásjohka–Karasjok, for å tydeliggjøre dette ansvaret (s 28), og der gis tilbud innen somatikk, rus og psykisk helse. SANKS, (Samisk nasjonal kompetansetjeneste – psykisk helsevern og rus), har også et nasjonalt team som har kontor i forvaltningskommunene Snåasa–Snåsa, Plassje–Røros og Hábmer–Hamarøy.

5.2. Primærhelsetjenesten i forvaltningskommunene

Denne rapporten skal belyse hvordan offentlige myndigheter jobber for å innfri samers lovfestede rettigheter knyttet til samisk språk, og hvilke kompetansebehov myndighetene har for å kunne yte tjenester i tråd med sine forpliktelser innenfor forvaltningskommunene. Innenfor offentlige helsetjenester er det da naturlig å spørre om 1) hvordan det jobbes for å ivareta samiske innbyggers rett til likeverdige helsetjenester, tilpasset samiske pasienters språklige og kulturelle bakgrunn, og 2) hvilke kompetansebehov har myndighetene for å ivareta disse rettighetene?

Første ledd i arbeidet for å sikre likeverdige helsetjenester er å ha et bilde på hva slags språk og kulturkompetanse man allerede besitter, hvilken øvrig kompetanse man har behov for, i nær og litt mindre nær fremtid, og å iverksette tiltak for å sikre den kompetansen man trenger.

Forvaltningskommunene for samisk språk er alle distriktskommuner, med et unntak har alle færre enn 5 000 innbyggere, mange med et begrenset offentlig tilbud, og lang reisevei til nærmeste by. I alle forvaltningskommunene er det en stor utfordring å skaffe kvalifisert fagpersonell til helsesektoren. Å finne fagpersonell som også har samisk språk og kulturkompetanse er en enda større utfordring.

Språksituasjonen varierer stort mellom de ulike forvaltningskommunene – det gjør også tilgangen på helsepersonell med samisk språk og kulturkompetanse. I de eldste forvaltningskommunene i indre Finnmark, spesielt Guovdageaidnu–Kautokeino, og Kárásjohka–Karasjok, er samisk ett levende hverdagsspråk som beherskes av et flertall av innbyggerne. Her har man en stor andel språkbærere, og mange ansatte i kommunale tjenester som besitter både samisk språk og kulturkompetanse, og fagkompetansen som kreves innen sektorene de jobber i. Å sikre tilstrekkelig helsepersonell med samisk språkkompetanse er likevel en utfordring også i disse kommunene. Flere av de første forvaltningskommuner er i en mellomposisjon, som Deatnu–Tana, hvor man har en del ansatte som besitter samisk språk- og kulturkompetanse på et visst nivå, men ikke nok til å dekke behovet for denne kompetansen innen helsetjenestene, eller i skoleverket. Så har man flere kommuner, i utkanten av det nordsamiske området, i lulesamisk og i sørsamisk område, hvor man har et fåtall aktive språkbrukere, og en del yngre folk med noe kjennskap til språket, men hvor man ofte mangler sosiale arenaer hvor de kan få brukt språket. Under slike forhold blir det svært krevende å imøtekomme samers lovfestede rett til likeverdige helsetjenester, og å bygge opp eller skaffe den språkkompetansen man trenger for å ivareta brukere med samisk språk og kulturbakgrunn på en god måte. Et første ledd er å ha en oversikt over lokalt tilgjengelig kompetanse på samisk språk og kultur.

5.2.1. Oversikt over samisk kompetanse

I Hábmera suohkan – Hamarøy kommune har det blitt foretatt en kartlegging til intern bruk, av samisk språk og kulturkompetanse blant de ansatte i helsesektoren, og Gáivuotna–Kåfjord har en

oversikt fra 2020 (Visjona 2020). I de øvrige utvalgskommunene har man ingen formell oversikt over samisk kompetanse blant de ansatte. Dette er små kommuner hvor ledelsen innen hver enkelt sektor mener å ha en uformell oversikt over hvem som besitter hvilken kompetanse. Dette gjelder også innen helsesektoren. I de ulike kommunene er det enten kommunalsjef for helse og omsorg, eller leder for den enkelte helse eller omsorgsinstitusjon/avdeling, som skal ha en slik oversikt. Dette aktualiseres i arbeidshverdagen, og i noen kommuner tas det også opp i lønnsforhandlinger for den enkelte medarbeider. Den enkelte kommune kunne likevel ha nytte av å foreta en formell kartlegging av samisk kompetanse i sine ulike avdelinger. En slik kartlegging kan gi et oversiktsbilde av hva slags kompetanse man besitter, hva man kan trenge mer av, og evt. om det er kompetanse innen en institusjon som i spesielle situasjoner kan nyttiggjøres andre steder. Dette har også betydning for hvilke virkemidler som er egnet for å styrke intern kompetanse, og rekruttere nye ansatte som har den kompetansen man trenger.

I Guovdageainnu suohkan–Kautokeino kommune rapporteres det at nesten samtlige av de ansatte innen primærhelsetjenesten besitter samisk språk og kulturkompetanse – de kjenner kulturen innenfra, de behersker språket, og de bruker det i sin daglige kontakt med pasienter. Samtidig blir det mer krevende – også her – å rekruttere nye arbeidstakere som har både helsefaglig kompetanse og samisk språkkompetanse. Mange av deres egne helsearbeidere nærmer seg pensjonsalder, og må erstattes av yngre arbeidstakere.

Kommunene Guovdageainnu–Kautokeino, Deatnu–Tana, Gáivuotna–Kåfjord og Plassje–Røros har en eller flere leger som besitter samisk språkkompetanse, og er i stand til å kommunisere med samiske pasienter på deres morsmål. Hábmer–Hamarøy og Dielddanuori suohkan – Tjeldsund kommune har ikke det per i dag. Det å ha tilgang til en lege som selv behersker samisk løftes frem som viktig for opplevelsen av likeverdige helsetjenester, spesielt i kommuner hvor de samiske miljøene ikke er veldig store. Det å kunne gå til en fastlege med samisk bakgrunn betyr mye for den enkelte. Da slipper de å forklare hvem de er, og formidle sin egen bakgrunn, de kan gå rett på det som er problemet.

Også ved helsestasjoner tillegges det stor vekt å ha ansatte med samisk språkkompetanse. For familier som bruker samisk som hjemme-språk kan dette ha stor betydning, spesielt i forbindelse med helsekontroll og språktest ved fireårs-kontroll.

Alle casekommunene har noen ansatte på sykehjem eller i hjemmetjenesten, som behersker noe samisk og kan bruke språket i møte med eldre brukere. I noen kommuner er dette langt ifra nok til å dekke behovet for språkkompetanse i eldreomsorgen. I en av de nye forvaltningskommunene har man ingen samisk-talende blant de ansatte ved det kommunale sykehjemmet. Dette er godt kjent, og ifølge ansatte i helsesektoren bidrar det til at eldre samisk-talende i kommunen, som har behov for langtids-pleie lar være å søke sykehjemsplass. Det innebærer at en stadig tyngre omsorgsbyrde isteden faller på deres nærmeste familie.

5.2.2. Demens – en egen utfordring i samisk eldreomsorg

Demens er en sentral del av sykdomsbildet innen eldreomsorgen, og blant samiske eldre kan demens by på helt egne omsorgsutfordringer. Samer i ulike deler av landet har blitt rammet av fornorskningspolitikken i ulik grad, på ulike måter, og til ulike tider. I flere kommuner tilhører dagens eldre samer generasjoner som tilbragte barneår med samisk som hjemmespråk, men som seinere har gått vekk fra å bruke samisk språk, og i noen grad har mistet språket. Når samer med

denne erfaringen blir dement, er det flere som mister det norske språket, og etter hvert sitter igjen kun med bruddstykker av det samiske språket. Dette er et fenomen som nevnes av kommunale helsesjefer i flere av casekommunene, og som byr på store utfordringer på den enkelte institusjon, dersom ingen ansatte har samisk språkkompetanse. Under slike forhold, som beskrives i flere studier og rapporter om samer i eldreomsorgen (Dankertsen, 2007, Pedersen, 2008) kan fraværet av personell med samisk språkkompetanse oppleves som ganske akutt.

5.2.3. Tiltak for å styrke samisk kompetanse

Arbeidet med å sikre nødvendig samisk kompetanse innen kommunale helsetjenester krever at man jobber på tre fronter. For det første må man holde på ansatte man har fra før, blant annet ved å tilby tilstrekkelig gode arbeids- og lønnsvilkår. For det andre må man styrke, og nyttiggjøre samisk språk og kulturkompetanse blant de arbeidstakerne man har, og for det tredje må man rekruttere arbeidstakere med den riktige kompetansen utenfra.

Bemanning er en utfordring innen helsesektoren i hele landet, og behovet for leger, sykepleiere og hjelpepleiere blir større for hvert år (Hjemås m.fl. 2019). Samtlige av våre utvalgte kommuner opplever en viss gjennomtrekk innen helsesektoren, i form av at folk slutter pga. høyt arbeidspress eller andre forhold, eller at de flytter til andre steder. Også i Guovdageaidnu–Kautokeino, der det samiske språket står sterkest, er det en generell utfordring å holde på kvalifiserte helsearbeidere, uavhengig av språklig kompetanse. For å sikre et godt og stabilt arbeidsmiljø, og holde på egne ansatte jobber de derfor målrettet for å ha et godt arbeidsmiljø, og en helhetskultur, hvor folk kan jobbe heltid, med en sunn turnus, og hvor brukere i eldreomsorgen ikke må forholde seg til veldig mange ulike ansatte. Som en del av dette arbeidet skal de prøve ut en ny turnus-ordning i eldreomsorgen med 12-timers vakter, hvor de setter opp turnus for opptil et år om gangen heller enn bare seks uker av gangen. En slik ordning skal etter planen gi 80 arbeidsdager mindre, med friperioder på 3–9 dager mellom arbeidsøkter. Her planlegger man å utvikle ordningen i tett dialog med de ansatte, slik at deres behov blir ivarettatt på en god måte. Håpet er at dette styrker de ansattes trivsel i jobben, og gir økt tilfredshet med balanse mellom jobb og privatliv. Lignende ordninger har vært prøvd i andre kommuner, med blandet resultat. Dette er grep som handler om å gjøre kommunens helsetjenester attraktive nok til å holde på de helsearbeiderne de allerede har, en utfordring man finner igjen innen helsesektoren i alle landets kommuner.

Andre grep som anvendes, for å holde på egne ansatte, og tiltrekke nye arbeidstakere, er å belønne arbeidstakere med samisk språkkompetanse. Her er det ulik praksis innen helse og omsorgssektoren i de ulike kommunene. I Guovdageaidnu–Kautokeino, gir man et lønnspåslag på 50 000 i året til leger, og 30 000 til sykepleiere som besitter realkompetanse i samisk språk. Guovdageaidnu–Kautokeino, Gáivuotna–Kåfjord og Dielddanuori–Tjeldsund har slike ordninger, mens noen kommuner har prioritert kompetanse i samisk språk i lønnsforhandlingene. Dette har også vært et klart fagforeningskrav ved lokale forhandlinger i flere av kommunene. I en av kommunene opplyses det at de har vært nødt til å strekke seg langt, og godta betydelige lønnstillegg, i tillegg til andre goder, for å holde på helsepersonell med samisk kompetanse. Kommunene i det nordsamiske området må forholde seg til ett arbeidsmarked hvor helsepersonell med nordsamisk språkkompetanse er svært ettertraktet, og kommunene må konkurrere om helsearbeidere med hverandre, og med andre sektorer hvor samisk språkkompetanse kan gi tilgang på andre attraktive jobbmuligheter. I sør- og lulesamisk områder er utfordringen at det per i dag finnes få arbeidstakere som har både helsefaglig kompetanse og sør- eller lulesamisk

språkkompetanse. Det er heller ikke gitt at slike arbeidstakere velger å jobbe i sør og lulesamisk områder, dersom de tilbys bedre lønn og arbeidsvilkår andre steder.

Når det gjelder styrking av samisk kompetanse blant helsepersonell i forvaltningskommunene kan man skille mellom to hovedstrategier: 1) å legge til rette for et egne helsearbeidere får styrket sin samiske språkkompetanse, og 2) å tilby desentralisert helsefaglig utdanning for lokale, samisk-språklige innbyggere.

5.2.4. Kortere kurs i samisk språk og kultur

Det å styrke den språklige kompetansen blant egne ansatte kan gjøres på ulike måter, avhengig av arbeidstakernes språklige forkunnskaper. I mange forvaltningskommuner er det et begrenset antall samisktalende brukere, og de fleste helsearbeiderne har liten eller ingen kjennskap til samisk språk. I en slik situasjon kan det være aktuelt med ett kortere språklig introduksjonskurs, som gjør helsearbeidere kjent med noen hverdagsnyttige ord og fraser, og i stand til veldig enkel småprat på samisk. Dette kan gjerne kombineres med introduksjon til kjerneelementer i en lokal samisk kultur, som også kan ha stor nytte i helse og omsorgs-arbeideres omgang med brukere av samisk opphav. Alle forvaltningskommunene har ulike former for samiske språksentre, som besitter kompetanse på samisk språk og lokal kultur. Mange av disse sentrene tilbyr både språkkurs og kortere kurs i samisk kulturforståelse rettet mot offentlig ansatte i bl.a. kommunal og regional forvaltning, helsevesen, barnehager og skoleverk.

I Gáivuona suohkan – Kåfjord kommune har ansatte i helsesektor, skoler og forvaltning blitt tilbudt tre måneders kurs i samisk språk og kultur, kombinert med lønnet permisjon fra jobb slik det er beskrevet for barnehage og grunnskole, og dette gjelder også ansatte i helsesektoren. Andre steder har ansatte i helsesektoren blitt tilbudt samlingsbaserte kurs som strekker seg over tid, som kan gjennomføres i arbeidstiden. I samarbeid med de samiske språk- og kompetansesentrene har de fleste forvaltningskommunene tilbudt, og oppmuntret egne ansatte til å ta kurs som gjør dem kjent med samisk språk og kultur. På språkfeltet meldes det i flere kommuner at dette kan ha begrenset utbytte. Mange offentlig ansatte som tar grunnleggende språkkurs føler at de lærer for lite til å kunne bruke det, og i mange tilfeller får de sjelden anledning til å bruke det de lærer, og det blir fort glemt. Imidlertid peker noen kommuner på at innen eldreomsorg (og i barnehage og småtrinn) kan enkeltfraser og selv enkel grunnleggende språkkunnskap komme til nytte i møter med enkeltbrukere. Kurs i samisk kulturforståelse er det derimot mange som skryter av og rapporterer å ha hatt nytte av.

5.2.5. Viktigheten av samisk kulturforståelse

Kommunale ledere i de ulike forvaltningskommunene løfter frem samisk kulturforståelse som svært viktig, spesielt i eldreomsorgen. Flere påpeker at det er noen forskjeller mellom samisk og norsk kultur som kan skape misforståelser, og forhindre god kommunikasjon mellom helsearbeidere og brukere med samisk bakgrunn. Møllersen (2009) skriver om betydningen av kulturforståelse i møter mellom helsepersonell og samiske pasienter. Hun skriver blant annet om taushet, som i samisk kultur ofte er et uttrykk for at man ikke samtykker, eller er ubekvem med hva som skjer i en situasjon, mens taushet i norsk sammenheng ofte blir tolket som bifall eller samtykke. Kommunale ledere med ansvar for helsefeltet vektlegger også betydningen av taushet, og viktigheten av å forstå hva det betyr i hver enkelt situasjon. Flere pekte på at spesielt blant samiske eldre kan taushet være et uttrykk for ubehag, for misnøye, for at man føler seg ille til

mote med noe av det som skjer. Tidligere studier vektlegger også at kulturell kunnskap blant helsepersonell, og vilje til å aktualisere samisk kultur kan ha mye å si for livskvaliteten blant eldre samer som rammes av demens (Hanssen, 2013).

Samisk kultur handler ikke bare om væremåte, og ulike måter å uttrykke følelser på. Ved sykehjem der man har mange samiske brukere har man også prøvd å vektlegge samisk kultur, bl.a. knyttet til matserving, høsting av naturens ressurser, og det å gi rom for at storfamilien kan spille en viktig rolle i den enkeltes liv, også i eldreomsorgen. I flere kommuner legger de vekt på å servere samiske matretter en eller to ganger i uka i eldreomsorgen, og å legge til rette for at brukerne får oppleve naturen, i de ulike årstidene. I flere av forvaltningskommunene legger de spesielt vekt på et nært forhold til, og aktivt bruk av naturen, med høsting av lokale naturressurser som en viktig del av en lokal samisk kultur. Det tas derfor i bruk ulike grep for å la eldre samer i eldreomsorgen få være nær naturen, og på ulike måter aktualisere de ulike årstidene. Dette løftes frem som viktige grep blant annet i Guovdageaidnu–Kautokeino, og i Gáivuotna–Kåfjord.

Gáivuotna–Kåfjord startet i 2020 et prosjekt med mål om å likestille og integrere helsetjenester til den samiske befolkningen i kommunen. Prosjektet er et samarbeid med Utviklingscenter for sykehjem og hjemmetjenester (USHT) Troms og USHT Sapmi. Som en del av prosjektet har det vært organisert en fagsamling med ansatte, hospiteringer på Vardobaiki i Dielddanuori–Tjeldsund, og hos Sanks i Kárásjohka–Karassjok. Dette har blitt finansiert med omdisponerte tospråksmidler fra Sametinget. Sammen med Senter for Nordlige Folk har kommunen organisert en historiedag – med fokus på lokal sjøsamisk historie, og sansetur til Skardalen for å se på samiske hus og kulturminner. Det har også blitt etablert et lite samisk bibliotek på Helsetunet, og et eget duodjiorom. Disse aktivitetene har vært gjennomført som del av et treårig prosjekt, som nå er inne i sitt andre år. I mange kommuner har lignende aktiviteter blitt satt på vent eller prioritert bort som følge av knapp bemanning, trange økonomiske kår, og de siste årene pga. pandemien.

5.2.6. Språklig realkompetanse vs. formell kompetanse

I flere av casekommunene, og spesielt i de ferskeste forvaltningskommunene er det et svært begrenset antall helsearbeidere med samisk språkkompetanse. I noen kommuner skilles det mellom ansatte som besitter en uformell språkkompetanse, som kan nyttiggjøres i samhandling med brukere, og en formell kompetanse, som krever eksamenspapirer. Innen helsesektoren beskrives dette skillet som mindre viktig. Det viktigste her er om helsearbeidere har anvendbar realkompetanse: om de kan kommunisere med samiske brukere på deres eget språk.

Hvordan man forholder seg til skillet mellom real og formell språkkompetanse kan også ha betydning for rekruttering. I 2020 ble det opprettet en desentralisert samisk sykepleierutdanning hvor undervisningen foregår på nordsamisk. Ett av opptakskravene var formell språkkompetanse i samisk tilsvarende Samisk 2 på videregående skole. Studiet fikk 62 søkere, men kunne bare ta opp 12 studenter fordi mange søkere falt ut pga. manglende formell språkkompetanse. En informant påpeker at hvis det skal gjøres nytt opptak bør det legges mer vekt på realkompetanse framfor formelle kompetansekrav i samisk språk. Dette reflekterer en erkjennelse om at det per i dag er svært krevende å finne unge språkbærere som både besitter formell språkkompetanse, og vil tilbringe et arbeidsliv i helsesektoren, og at det man primært trenger er flere helsearbeidere som har en språklig realkompetanse, som kan bruke språket i sin daglige kontakt med samiske brukere.

5.2.7. Å utdanne folk ut av kommunen.

De fleste forvaltningskommunene er også distrikts-kommuner som opplever utfordringer med å holde på unge folk, og spesielt folk med høyere utdanning. I flere kommuner gir de uttrykk for å ha brent seg på å investere i unge arbeidstakeren, legge til rette for en styrking av deres språklige kompetanse i samisk – for så å se dem forsvinne til godt betalte, mer attraktive jobber andre steder. Dette er et vedvarende dilemma innen alle sektorer.

Innen helse og omsorg erfarer flere kommuner at det gir bedre utbytte å investere kommunens ressurser i arbeidstakere som har lokale røtter, og som har en tung sosial forankring i kommunen. Det har blitt prøvd ut ulike strategier for å rette ressurser inn mot denne gruppen. I Finnmark har det også vært gjennomført desentralisert, samlingsbasert utdanning av hjelpepleiere. Det har gitt samisk-språklige folk i det samiske kjerneområdet en mulighet til å gjennomføre en basisutdanning i helse og sosialfag, uten at de flytter fra sine hjemkommuner. Dette er en modell det uttrykkes tro på i flere av casekommunene.

Bemannings situasjonen innen helsesektoren er ofte krevende, og i flere av casekommunene mangle man langsiktige strategier for å rekruttere nye ansatte, og sikre den kompetansen man trenger i samisk språk og kultur. Isteden ser man en noe tilfeldig bruk av virkemidler, i form av lønnskompensasjon til noen ansatte, og rekruttering av nye ansatte uten aktive grep for å tiltrekke seg helsearbeidere med samisk språkkompetanse.

Samtidig som det trengs helhetlige, langsiktige strategier for å ivareta og styrke samisk kompetanse er det viktig å få nyttiggjort best mulig de ressursene man har i kommunene, og å utveksle erfaringer mellom forvaltningskommunene omkring helsetjenester og pasientbehandling i samiske miljøer. Her er samspillet mellom primær og spesialisthelsetjenestene viktig.

5.3. Spesialisthelsetjenester for den samiske befolkningen

Helsedepartementet har gitt Helse Nord RHF et særlig ansvar for å sørge for likeverdige spesialisthelsetjenester til den samiske befolkningen i hele landet. Helse Nord RHF har derfor, i nært samarbeid med Sametinget, opprettet et nasjonalt prosjekt, *Strategisk videreutvikling av spesialisthelsetjenester til den samiske befolkningen*. Formålet med prosjektet er å utarbeide en strategisk og overordnet plan med tiltak som fremmer likeverdige spesialisthelsetjenester til den samiske befolkningen uavhengig av hvor de bor. Likeverdige helse- og omsorgstjenester innebærer ikke at tjenestene er helt like, men at de er tilpasset et kulturelt mangfold, og i områder med noe samisk bosetning innebærer dette at tjenestene er tilrettelagt for samiske pasienters språklige og kulturelle bakgrunn. Et helsetilbud med samer som særlig målgruppe – Sámi Klinihkka, ble opprettet i 2020 med hovedbase i Karasjok. Klinikken består av Samisk nasjonal kompetansetjeneste – psykisk helsevern og rus (SANKS), spesialistlegesenteret, samisk tolketjeneste og samisk lærings- og mestringssenter (LMS). I denne sammenhengen er det spesielt relevant å nevne SANKS som helsefaglig enhet, og samiske helseteam, som en modell for koordinering av samisk kompetanse i helsevesenet.

5.3.1. SANKS

Samisk nasjonal kompetansetjeneste for psykisk helsevern og rus (SANKS) tilbyr utredning og behandling for barn, unge og voksne av samisk bakgrunn innenfor psykisk helse og avhengighet.

SANKS har som mål å bidra til at den samiske befolkningen får et likeverdig tilbud innen psykisk helse og avhengighet. SANKS nasjonale team gir bistand til personer som ønsker en terapeut med kompetanse på samisk kultur og samfunnsforhold og har et spesielt fokus på samer bosatt utenfor Finnmark. Nasjonalt team har kontorsteder i Snåasa–Snåsa, Plassje–Røros, Hábmer–Hamarøy og Oslo, hvor de er representert med fagpersonell som besitter samisk språkkompetanse på sørsamisk, lulesamisk og nordsamisk. Ved å ha kontorsted på hovedsteder for samisk bosetning utenfor de samiske kjerneområdene, har disse fagpersonene mulighet til å ha tett og jevnlig kontakt med lokale primærhelsetjenester, og bli en synlig del av helsetjenestene rettet mot personer av samisk bakgrunn. I Hábmer–Hamarøy blir SANKS beskrevet som en viktig del av det lokale helsetilbudet rettet mot den lulesamiske befolkningen, og på Plassje–Røros inngår SANKS i samisk helseteam rettet å hjelpe den sørsamiske befolkningen.

5.3.2. Samiske Helseteam

Sørsamisk helsenettverk har laget en modell, kalt samisk helseteam, for hvordan helsetjenestene til den samiske befolkningen kan innpasses i alle områder hvor det er samisk befolkning, slik som i sør- og lulesamisk område, og i byer som Tromsø, Alta, Bodø og Oslo. I sørsamisk område består samisk helseteam av et team av samiske helsearbeidere i primærhelsetjenesten i Plassje–Røros og ved spesialisthelsetjenesten ved St. Olavs hospital i Trondheim. Teamet omfatter fastlege, sykepleier, kreftsykepleier, helsesykepleier, fysioterapeut og prest. Disse er ansatt i ordinære stillinger i kommunen, SANKS og St. Olavs hospital HF. Gjennom dette prosjektet har de vært tilknyttet samisk helseteam som en del av sin ordinære stilling, i 20–40 prosent (Meld. St. 7, (2019–2020)).

Samisk helseteam har blitt etablert på initiativ fra en liten gruppe ildsjeler i sørsamisk helsenettverk, med hovedbase i Plassje–Røros. Helseteamet ble etablert i 2020, basert på en modell fra Alaska hvor urfolk hjelper urfolk, og er bygd rundt helsepersonell med sørsamisk bakgrunn. Her vektlegges kultur mer enn språk, og man har hyppig treffetid for teamet ved helseinstitusjoner i Plassje–Røros. De øremerkede stillingsandelene tilknyttet helseteamet finansieres gjennom et prosjekt, som er samfinansiert av Sametinget, Helse Midt, Plassje–Røros kommune, og Sørsamisk helsenettverk. Imidlertid har helsepersonell måtte omprioritere oppgaver nå under covid-19 pandemien, men modellen er etablert.

Denne modellen ønsker man også å prøve ut i lulesamisk område, med Hábmer–Hamarøy som base. Her vil målet være å ha noe helsepersonell i Hábmer–Hamarøy, og ved Nordlandsykehuset i Bodø i øremerkede deltidsstillinger med ansvar for samisk pasientkontakt. Hábmer–Hamarøy har vært i tett kontakt med Plassje–Røros omkring deres erfaringer med organisering av helsetjenester for samisk bruker, inkludert etableringen av samisk helseteam.

Også i Dielddanuori suohkan – Tjeldsund kommune er det stor interesse i å etablere ett samisk helseteam, hvor de starter med en koordinatorstilling etter modell fra Hábmer–Hamarøy og Plassje–Røros. Denne kontakten mellom ulike forvaltningskommuner er etablert gjennom Samisk utviklingsnettverk, i regi av KS og Sametinget (se omtale tidligere i kapittel 1.4.3), og har gitt kommunene en arena for å utveksle erfaringer seg imellom. I de ferskeste forvaltningskommunene, som forvalter de mest sårbare språkene, eller ligger utenfor det nordsamiske kjerneområdet, har de mange av de samme utfordringene, og de uttrykker stor tro på verdien av å utveksle erfaringer, og lære av hverandre om hvordan de best kan nyttiggjøre det de har av samisk kompetanse innen ulike felt. I de nye forvaltningskommunene, i nord-, lule- og sørsamiske områder, ble det uttrykt

spesielt stor tro på samarbeid og gjensidig utveksling av erfaringer knyttet til nyttiggjøring av samisk kompetanse og ivaretagelse av språklige rettigheter. Dette ble begrunnet med at alle kommunene forholder seg til en svært sårbar språksituasjon, med et begrenset antall mulige ansatte med nødvendig kompetanse, uten at de konkurrerer om den samme arbeidskraften, siden de snakker ulike språk. Fra Helse Nord, som har ansvaret med å koordinere spesialisthelsetjenesten anses helseteam-modellen som godt egnet for å styrke helsetjenester for den samiske befolkningen også i de samiske kjerneområdene hvor språket står sterkere.

5.4. Oppsummering

I mange forvaltningskommuner er det et stort sprik mellom en forpliktelse om å tilby likeverdige helsetjenester tilpasset brukere med samisk bakgrunn, og hvilken kompetanse og økonomiske ressurser den enkelt kommune har tilgang på. Alle våre casekommuner har noe helsepersonell som besitter samisk språkkompetanse, og alle utenom to har i hvert fall en lege som besitter denne kompetansen. Fravær av samisk kompetanse ved helsestasjoner løfter frem som ett problem i noen kommuner, bl.a. i forbindelse med språktester, og i eldreomsorgen kan fraværet av samisk språkkompetanse være et alvorlig problem, spesielt knyttet til demens. I den kommunale eldreomsorgen legges det flere steder ressurser i å tilby noe mat i tråd med samiske tradisjoner, og på andre måter løfte frem en lokal samisk kultur. Samtidig blir slike tiltak lett prioritert bort som følge av knapp bemanning og økonomiske ressurser. Dette har i høy grad vært tilfelle under pandemien.

Forvaltningskommunene er alle små distriktskommuner, hvor bemanning er en generell utfordring innen helsesektoren. Å skaffe helsepersonell som i tillegg har samisk språk og kulturkompetanse er en ekstra stor utfordring. Språkkompetansen anses som viktigst, og er mest ressurskrevende å bygge opp. Samtidig er også forståelse av samisk kultur viktig i møte med samiske brukere, og tillegges stor vekt, spesielt i forvaltningskommuner hvor språket ikke står veldig sterkt. Stillingsutlysninger til jobber i helsevesenet inneholder formuleringer om kandidater med samisk kompetanse vil foretrekkes ved ellers like kvalifikasjoner. Utover det kan kommunene benytte ulike virkemidler for å sikre seg helsepersonell med samisk språk og kulturkompetanse. Disse inkluderer 1) Å tilby helsepersonell med trippelkompetanse ekstra lønn, 2) å tilby helsepersonell kortere kurs i samisk språk og kultur som en del jobben, og 3) å tilby samisk-talende innbyggere med lokal forankring stipender eller lønnet permisjon for å gjennomføre helsefaglig utdanning som kommunene trenger.

Disse tiltakene krever i ulik grad tilføring av økonomisk ressurser som må komme utenfra kommunene. I tillegg bør de inngå i en helhetlig strategi for å ivareta og styrke samisk kompetanse innen helsesektoren. I våre casekommuner finner vi i stor grad at arbeidet for å sikre samisk kompetanse, består av tilfeldige enkelt-tiltak, bl.a i form av lønns-kompensasjon til noen ansatte med samisk kompetanse. Hvilke kompetansetiltak som vil fungere best i den enkelte kommune kommer også an på språksituasjonen, som er svært forskjellig i ulike forvaltningskommuner. Her er det også viktig å skille mellom de nordsamiske kommunene, som forvalter ett mer robust språk, og de sør og lulesamiske kommunene, hvor tilgangen på arbeidskraft med relevant språkkompetanse er svært begrenset.

Tilrettelegging av likeverdige helsetjenester handler ikke bare om å styrke samisk kompetanse, men også om å samordne og nyttiggjøre den kompetansen man har tilgjengelig. I sør-samisk område har man etablert et samiske helseteam, bestående av helsearbeidere med samisk

kompetanse, som kan stille opp for samiske pasienter, og tilby veiledning for andre helsearbeidere som jobber med samiske pasienter. Et lignende team er under oppbygging også i lulesamisk område, med base i Hábméra suohkan – Hamarøy kommune. Slike helseteam vil ha en klar funksjon også i nordsamiske kommuner hvor den samiske språkkompetansen er noe knapp. Per i dag er samisk helseteam i sørsamisk område finansiert gjennom et to-årig prosjekt i samarbeid mellom ulike institusjoner. Får å sikre en stabil samordning av, og fokus på helsetjenester for samiske brukere, bør man få på plass en langsiktig finansiering av samiske helseteam.

6. Samisk kompetanse i barnevern

6.1. Kommunalt barnevern og Bufetat

Regionalt samisk kompetansesenter (RESAK) ble opprettet i 2011 for å styrke og utvikle et likeverdig behandlingstilbud til den samiske befolkningen innen det statlige barne- og familievernet i Bufetat, region nord. Kompetansesenteret er tilknyttet indre Finnmark familievernkontor, og har base i Kárásjohka–Karasjok. En utredning om barnevern bl.a. for samiske barn slo i 2018 fast at det er behov for økt kompetanse om samisk språk og kultur, og anbefalte en styrking av RESAK som faglig koordinator og veileder for statlig og kommunalt barnevern rettet mot samiske barn (Saus, Salamonsen, Douglas, Hansen & Thode 2018). Det ble samtidig advart mot at vektlegging av samisk språkkompetanse kan ha en ekskluderende effekt ovenfor samiske barn som er forankret i samisk kultur, men som ikke behersker språket (Ibid: 112). RESAK fikk i 2021 status som Nasjonalt kompetansesenter, og senterets nye kortnavn er NASAK. I arbeid med samiske barn kan av og til rettighetsperspektivet bli satt opp som kontrast til behovsperspektivet. Dette innebærer at et barns rett til å eksponeres for samisk språk og kultur, settes opp mot et barns behov for tiltak i barnevernet regi, med utgangspunkt i somatiske og psykiske forhold (Saus 2003, Myrvang 2016). I 2018 ble det utarbeidet en utredning om barnevern for den samiske befolkningen (Saus m. fl. 2018). Foruten en sterk vektlegging av språk, ble det lagt vekt på viktigheten av kulturell kompetanse, i møte med samiske barn og familier som står i en vanskelig situasjon. Samtidig påpekes det at «samisk kultur», i barnevernstjenesten, som i andre tjenester kan bli noe ullent, som man mangler gode faglige begreper for å beskrive. Blant folk som jobber i barnevernstjenesten rettet mot samiske miljøer legges det vekt på det å inneha et kontekstuellt perspektiv: å sette seg inn i den lokale konteksten familien og dens medlemmer lever i, for å forstå dynamikk og omsorgssituasjonen i en familie. Ifølge Saus m.fl. mangler det et fagspråk for erfaringer og behov for barnevernsarbeiderne som jobber med samiske familier, og dette viser at tematikken er faglig underutviklet. Utredningen avdekket også et kunnskapshull på psykisk helse blant samiske barn og unge, og tok til orde for at dette må studeres i relasjon til barnevernstjenesten i samiske områder (Saus m.fl. 2018: 103).

Kommuner innen det samiske forvaltningsområdet har en høyere andel barn med barnevernstiltak enn andre kommuner, og de siste årene har barnevernstjenester i samiske kommuner rapportert at det er krevende å få ivare tatt samiske barns rettigheter på alle nivå. Våren 2021 bevilget Sametingsrådet 450 000 kroner til Guovdageainnu suohkan – Kautokeino kommune for å etablere et fagnettverk for samisk barnevern og etablering av samiske krisetjenester.¹⁸ Å tiltrekke seg arbeidskraft som har samisk språk og kulturkompetanse og i tillegg besitter relevant barnevern- og sosialfaglig kompetanse har vist seg å være en krevende utfordring, selv i de kommunene der språket står sterkest.

6.2. Organisering av kommunale barnevernstjenester

Hvordan barnevern er organisert varierer sterkt mellom casekommunene. To av kommunene har en egen barneverntjeneste. To kommuner har barnevern underlagt helse og omsorgsavdelingen, og to kommuner har barneverntjeneste i samarbeid med en eller flere andre kommuner. En av de

¹⁸ <https://sametinget.no/aktuelt/samisk-sprak-og-kulturforsaelse-er-viktig-i-krisesituasjoner.14907.aspx>

«ferske» forvaltningskommunene har en egen barnevernstjeneste med seks ansatte, og det er relativt stor bemanning utfra kommunens størrelse. Lederen for barnevernstjenesten her behersker nordsamisk flytende, og kjenner den samiske kulturen. Som barnevernsansatt i en kommune hvor det samiske språket ikke er veldig utbredt, er det relativt sjelden hun får brukt sin samiske kompetanse i jobbsammenheng, men de gangene tjenesten har å gjøre med samiske familier opplever hun at hennes kulturelle kompetanse er svært viktig å ha med. Med sin bakgrunn og kompetanse kan hun oppnå en tillit hos samiske familier som vil være vanskelig for folk uten samme bakgrunn, og hun kan oppklare misforståelser og feiltolkninger barnevernsansatte uten samisk bakgrunn kan begå i møte med samiske familier. Hvilken rolle den utvidede familien kan spille i oppdragelsen av barn, hvilken grad av frihet det er vanlig å gi barna på et tidlig tidspunkt, og betydningen av taushet i samiske miljøer, er forhold hun mener er viktig å ha med seg i barnevernets møte med samiske familier, og som barnevernets ansatte bør være kjent med. I denne kommunen gis det lønnskompensasjon for samisk språkkompetanse innen barnevernstjenesten. Det gjelder også innen helse og omsorg, og i forvaltningen.

I en annen kommune er barnevernstjenesten delt med en nabokommune, med ansatte fordelt mellom begge kommunene. Dette er kommuner hvor en stor andel av befolkningen har samisk bakgrunn, men hvor beherskelsen av språket varierer stort mellom aldersgrupper og mellom ulike tettsteder. Her er de ansatte trygge på sin kjennskap til samisk kultur i møte med familier og barn som kan trenge hjelp. Flere av de ansatte har også noe kjennskap til språket, og bruker det i privat sammenheng, men ingen av dem behersker språket godt nok til å ville bruke språket i jobbsammenheng. I møte med familier som har samisk som hovedspråk i hjemmet spør de alltid om de ønsker at samtalen skal gå på samisk. Da henter de inn tolk for anledningen. Samtidig opplever de at bruk av tolk heller ikke er optimalt for kontakten mellom barnevernets ansatte og den enkelte familie. Det er mye som kan gå tapt i kommunikasjonen ved bruk av tolk.

I disse kommunene søkes det aktivt etter noen med samisk språkkompetanse når de utlyser nye stillinger. Avdelingen hadde frem til 2020 en ansatt med samisk språkkompetanse, som søkte om midler fra Sametinget til videreutdanning som PMTO-terapeut, for videre arbeid i avdelingen. Søknaden ble avvist, og den ansatte fikk etter hvert jobb i en annen kommune. I denne kommunen tilbys det ikke lønnstillegg for ansatte med samisk språkkompetanse. Dette mener lederen for avdelingen er en ulempe. Det er svært krevende å få tak i ansatte som innehar trippelkompetansen, med inngående kjennskap til både samisk kultur og språk, i tillegg til relevant fagkompetanse. Lønnstillegg er et opplagt verktøy for å tiltrekke seg slik kompetanse, og å oppmuntre til at ansatte tilegner seg, eller styrker slik kompetanse mens de jobber i kommunen. Per i dag er trolig Guovdageaidnu–Kautokeino, den eneste av forvaltningskommunene hvor barnevernstjenesten har vært godt dekket med samisk språkkompetanse, men når en person går ut i en lengre permisjon, strever kommunen med å finne erstatter. Det illustrerer en sårbarhet på samiskspråklig bemanning også her.

I de sør- og lulesamiske områdene har man noen tilleggsutfordringer knyttet til rekruttering. Barnevernets arbeid er sosialt sensitivt, og kan sette barnevernets ansatte i svært konfliktfylte situasjoner, som blant annet omfatter omsorgsovertakelse og omplassering av barn i fosterhjem. For barnevernets ansatte kan dette arbeidet være en personlig belastning. Å arbeide med barnevernssaker i sitt eget hjemmemiljø vil være en sosial tilleggsbelastning de færreste er villig til å ta. I en rekke distriktskommuner er derfor barnevernet organisert gjennom interkommunalt samarbeid, slik at barnevernets ansatte kan jobbe med saker i nabokommuner, heller enn sine

egne hjemkommuner. Dette gjelder også flere forvaltningskommuner som tilhører det nordsamiske området.

I noen forvaltningskommuner, spesielt i den sørligste delen av det nordsamiske området, og i sør- og lulesamiske områder, er de samisk-språklige miljøene svært små og gjennomslittige. Barnevernsarbeidere som besitter sør- og lulesamisk språkkompetanse vil nødvendigvis være en del av disse miljøene, og det meldes at de i liten grad er villige til å jobbe opp mot disse. Dette representerer en naturlig rekrutteringsutfordring for barnevernet spesielt i sør- og lulesamiske områder. Ved barnevernskontorene som dekker disse områdene rapporterer man å ha god kjennskap til lokal samisk kultur blant sine ansatte, og at samiskspråklig kompetanse ikke har blitt etterspurt i deres kontakt med samiske familier. Det er derfor vanskelig å si om fraværet av samisk språkkompetanse ved disse kontorene utgjør et reelt problem. Når bemanningen er sårbar blir det vanskelig for offentlige tjenester – også barnevernet – å oppfylle sine lovpålagte forpliktelser som forvaltningskommuner. De ulike kommunene er bl.a. pålagt å ha døgnåpen barnevernsvakt – en telefonsjenerstevne hvor alle kan henvende seg. Når kommunens barnevernstjeneste ikke har ansatte med samiskspråklig kompetanse, kan de heller ikke besvare henvendelser til barnevernsvakta på samisk.

En informant viser til et grep som ble gjort i en barnehage i en kommune. Der la de til rette for at flere samiskspråklige ansatte fikk tatt førskolelærer-utdanning, og dermed kunne jobbe som pedagogiske ledere i barnehagen. Det har visst seg å være en investering som betalte seg. De det gjelder jobber fortsatt i barnehagen i kommunen, mange år senere. Dette mente informanten kunne fungerer godt også for barnevernstjenesten i samiske områder. Informanten mente videre at lønnsstillegg, desentralisert utdanning, og utdanning under lønnet permisjon er virkemidler som er egnet for å holde på, og styrke samisk kompetanse blant annet i barnevernet. Per i dag har ingen av disse virkemidlene blitt brukt i noen særlig grad. I to av case-kommunene gis det lønnskompensasjon for samisk kompetanse i barnevernstjenesten. I en av dem har man prøvd å legge til rette for utdanning under lønnet permisjon, men ikke greid å finansiere dette. I flere kommuner har ansatte i barnevernet blitt tilbudt, og gjennomført kurs i samisk kultur og historie, gjerne organisert gjennom lokale språk og kultur-sentre.

6.3. Utfordring ved omplassering av barn

Foruten begrenset kompetanse innen selve barnevernet er begrenset språkkompetanse i samfunnet ellers et problem i møte med barn som har behov for beskyttelse. I riktig alvorlige saker, kan barnevernet finne det nødvendig å plassere barn i fosterhjem. Det å finne fosterhjem hvor samiskspråklige barn kan få ivaretatt sitt førstespråk kan være svært vanskelig. Når man isteden er nødt til å plassere barn i rene norsk-språklige familier, så innebærer det en krenkelse av barnets rett til å få ivaretatt sitt eget språk og sin kulturarv. Sametinget har mottatt mange beretninger om barns tap av samisk identitet etter fosterhjemsopphold, noe som har gjort det vanskelig for den enkelte å vende tilbake til den samiske kulturen. (Meld. St. 17 (2016–2017)). Når barn likevel ikke kan plasseres i fosterfamilier som selv har kjennskap til samisk språk, innebærer det at barnevernet ikke har funnet et slikt hjem. I slike situasjoner gjøres en vurdering om at barnevernsfaglige hensyn til barnets sikkerhet og velferd må gå foran barnets rett til ivaretagelse av sitt eget språk i hjemmet. I slike situasjoner skal det foretas en vurdering av fosterfamiliers evne og mulighet til å hjelpe barnet til å holde kontakten med sin egen kulturarv. Slike vurderinger stiller høye krav til kulturell kompetanse blant dem som jobber med plassering av barn i

fosterhjem (Meld. St. 17 (2016–2017)). Ved barnevernskontorer i flere forvaltningskommuner er dette et ansvarsområde ansatte med samisk språk og kulturkompetanse jobber med.

6.4. Oppsummering

Barneverntjenester i de samiske kommunene har rapportert at det er utfordringer med å ivareta samiske barns rettigheter på alle nivå, blant annet med å rekruttere samiske fosterhjem, og sikre tilstrekkelig språk- og kulturkompetanse blant ansatte.¹⁹ Blant våre casekommuner er det en kommune hvor samtlige av barnevernets ansatte er samisk-talende, to hvor man har en ansatt som er samisk-talende, og i tre kommuner innehar noen av de ansatte god kjennskap til lokal samisk kultur, men ikke samisk språkkompetanse. I disse kommunene skal man ha tilgang til samisk tolk ved behov, og i møte med samiske familier spørres det om de ønsker å kommunisere på samisk.

I kommunene hvor man ikke har ansatte med samisk språkkompetanse, har virkemidler som lønnsplåslag, og tilrettelegging for lokal kompetansestyking i liten grad blitt brukt. I kommuner hvor språkmiljøene er små, spesielt i sør- og lulesamiske områder er det vanskelig å rekruttere ansatte med samisk-språklig kompetanse, ettersom ingen ønsker å jobbe i sitt eget miljø. I flere forvaltningskommuner har det isteden vært et langt sterkere fokus på å styrke forståelsen av lokal samisk kultur i den kommunale barnevernstjenesten. Også dette har stor betydning for arbeidet med å ivareta samiske barns behov og rettigheter i møte med barnevernet.

Ett område hvor det er svært krevende å ivareta samiske barns rettigheter er knyttet til fosterhjem. Samiske barn har rett til å få ivaretatt sitt språk og sin kultur, også dette er en rettighet det er svært krevende å overholde ved plassering av samiske barn i fosterfamilier. I fraværet av samisk-språklige fosterhjem jobbes det for å plassere barn i familier, og i et miljø og en familie hvor de skal ha gode forutsetninger for å ivareta et samisk språk og kulturarv. Dette er svært krevende prosesser, og det knyttes ofte stor misnøye til plassering av samiske barn i ikke-samiske fosterfamilier.

I 2021 ble det besluttet å gjøre RESAK til et Nasjonalt Samisk Kompetansesenter (NASAK) for barnevern, familievern og krisesenter. Senteret er under etablering med base i Kárásjohka–Karasjok, og det er en ambisjon om at NASAK skal bidra til å styrke barnevernets arbeid ovenfor samiske barn og familier over hele landet.

¹⁹ Radio Nordkapp, 09.05.2021: <https://www.radionordkapp.no/nyheter/16156/fagnettverk-innen-samisk-barnevern/>

7. Samisk kompetanse i rettsvesen og politi

Dette kapitlet tar for seg kompetanse- og rekrutteringsutfordringer i statsetatene rettsvesen og politi med utgangspunkt i et lagdømme og to politidistrikter som inngår i språkforvaltningsområdet

Alle offentlige organer, deriblant statlige, som har en tjenestekrets som omfatter en kommune eller del av en kommune i forvaltningsområdet for samisk språk er etter samelovens § 3-1 i utgangspunktet underlagt språkreglene i sameloven. Etter lovens §3-2 er det krav til oversetting av lover og regler, kunngjøringer og skjema på både samisk og norsk. Etter lovens § 3-3 har den som henvender seg på samisk til et lokalt offentlig organ rett til svar på samisk og for regionale offentlig organer rett til svar på samisk ved skriftlige henvendelser. Tilsatte i lokale eller regionale organer i forvaltningsområdet har etter § 3-7 rett til permisjon med lønn for å skaffe seg kunnskap i samisk når organet har behov for slik kunnskap. For rettsvesenet, politi og påtalemyndighet gjelder utvidet rett til bruk av samisk etter § 3-4 (Skogvang, 2017).

7.1. Rettsvesenet

Alle domstoler er regionale organer etter sameloven. I praksis betyr dette at de som henvender seg har rett til svar på samisk kun ved skriftlige henvendelser.

7.1.1. Språkreglene

Den utvidede rett til bruk av samisk i rettsvesenet etter lovens §3-4 har seks punkter som gjelder (1) prosess-skriv på samisk og oversettelse til norsk, (2) muntlig henvendelse, (3) tale samisk i rettsmøte og tolking, (4) samisk som forhandlingsspråk, (5) rettsbok på samisk og oversettelse til norsk og (6) oversettelse av rettsbok ført på norsk til samisk. Begrunnelsen for denne utvidede retten er at rettsvesenet har et større innslag av muntlig saksbehandling enn ved de fleste andre offentlige organer. I tillegg er folks kontakt med rettsvesenet:

«i mange sammenhenger av en mer unntaksvis og ekstraordinær karakter enn kontakten med de fleste andre offentlige myndigheter. De avgjørelsene som treffes innen rettsvesenet har ofte et mer høytidelig preg og er ikke sjelden av mer vidtrekkende betydning for de berørte enn andre myndighetsvedtak» (Selfors m.fl. 2011: 16).

Språkreglene omfatter alle domstolene som berøres av forvaltningsområdet, men hvordan de praktiseres varierer betydelig med språksituasjonen lokalt og regionalt og hvordan mulighetene til å bygge opp kompetansen har vært.

Når det gjelder språkreglene vil et første ledd være å sørge for at reglene er kjent blant de som møter problemstillingene. I intervjuene kommer det fram at det i Hålogaland lagmannsrett er høy bevissthet på dette, mens i Trøndelag tingrett er bevisstheten om dette økende. Det siste kan blant annet være en følge av at man også har andre minoriteter der det må tas spesielle hensyn til språk og kultur. Antallet samiske saker i denne domstolen er lite, anslagsvis et par saker i året.

7.1.2. Tolking og oversetting

Ved Hålogaland lagmannsrett sies det i intervju at man ikke er kjent med at man har fått inn dokumenter som er kun på samisk slik at oversettelse og svar på samisk blir nødvendig. I tilfelle,

ville man måttet engasjere en oversetter da de ikke har ansatt egen samisk språkkompetanse, men informantene mener de har gode rutiner for innhenting av tolk med best mulig kompetanse når det er folk som ønsker å snakke samisk i retten. Problemet er at det er veldig få tolker som er registrert i tolkeportalen, og disse er nordsamiske tolker, slik at det er meget krevende å finne gode tolker for lulesamisk. Behovet for lulesamisk framkommer ikke så ofte, men det kom fram i flere tilfeller i overgrepssakene fra Tysfjord. Domstolen har etter hvert flere gode tolker på nordsamisk, men som påpekt av politimester i Finnmark Ellen Katrine Hætta i et jubileumsseminar om samerett,²⁰ så er utviklingen av tolketjenesten begrenset av at tolkene gjennomgående er free lancere (Ruud 2017a). For Hålogaland lagmannsrett er det nå i Tromsø gode anlegg for simultantolkning med egne tolkerom og utstyr som kan betjene tilhørere. Det forutsetter man også å få ved nytt rettssted i Finnmark. Domstolen har gode rutiner på tolkebruk.

Tolkerollen er krevende, og aktørene i retten kan ifølge tolk Nancy Porsanger Anti også ha et uriktig bilde av tolkens rolle (Ruud 2017b): Anti erfarer at rettens aktører ofte har forventning om at hun skal forklare hva vitnet eller parten egentlig mener, og ikke bare hva vedkommende faktisk sier. – Dette blir galt, forteller hun. – Rolledefinisjonen vår er at «tolken tolker det som blir sagt slik det blir sagt, og kan ikke utelate, legge til eller endre noe av innholdet» (Ruud 2017b:26).

En annen side ved dette belyses av Politimester Hætta:

«Norsk er ikke veldig rikt på ord. Samisk derimot er et rikere språk, noe som medfører at det er vanskeligere å tolke. Det er små nyanser og det er svært viktig når man behandler saker. Derfor er også tolkene svært viktige for rettsikkerheten. Jeg mener at deres status må heves, at vi som aktører ser det viktige arbeidet tolkene gjør, og at vi anerkjenner dette (Ruud 2017a).

Lagdommer i Hålogaland lagmannsrett og leder av Utmarksdomstolen for Finnmark Nils Asbjørn Engstad fremholder generelt at det er behov for flere kompetente rettstolker, det bør komme en autorisasjonsordning for tolker og både kvalitet og kapasitet på tolkeutstyr i norske rettsaler bør heves. Dette er forutsetninger for å heve rettsikkerheten (Ruud 2017c). Politimester Hætta er også opptatt av forholdet mellom språk og juss:

«Tolkens rolle i samiske saker – Vi har mange dyktige tolker, men de har ikke den juridiske kompetansen. Det juridiske språket er så spesielt fordi det er klart og presist, men man må forstå innholdet For å få til dette mener jeg man må ha den juridiske terminologien i språket sitt, hvis ikke kan det fort blir feil. Derfor er både god språkkompetanse og god juridisk kompetanse viktig. Derfor er det viktig at vi gir tolkene rom for å utvikle språket» (Ruud 2017a).

Et annet temafelt som er utfordrende for tolkene er saker om:

«utmark, reindrift, fiske, fangst og natur. Her er det samiske språket svært rikt, og norsk terminologi blir veldig mangelfull. Samisktalende bruker begrep som inneholder mye informasjon, og meningen forsvinner om ikke tolken greier å gjengi innholdet fullt og helt. ... Innenfor reindrift har man en helt egen terminologi som selv ikke fastboende samer kjenner. Man har og kulturelle former for å vise uenighet. Det er ikke lett å oppfatte for andre.» (Ruud 2017b:26–27).

²⁰ Ved 100-årsjubileet for det første samiske landsmøtet, Tråante 2017 i Trondheim avholdt Domstoladministrasjonen og Forum for den samiske dimensjonen i rettsvesenet et felles seminar. Aktualitetsmagasinet Rett på sak refererte fra dette seminaret i flere utgaver dette året.

Konsekvensen av dette mener tolk Nancy Porsanger Anti er at det i mye større grad enn i dag burde oppnevnes sakkyndige i alvorlige saker, og for å fange opp både kulturelt betingede faktorer og rettsoppfatninger i den samiske kulturen.

«Som reindriftsutøver og erfaren tolk i reindriftssaker mener jeg det er viktig for rettsikkerheten at tolken har solid kunnskap om reindriftsterminologi ... og at tolkene som blir benyttet bør ha kunnskap i begge språk, reindriftskompetanse, god kjennskap til reindriffts terminologi og reindriftssamisk rettsoppfatning, for i det hele tatt å kunne forstå nok til å tolke slike forklaringer» (Ruud 2017b:27).

Den optimale kommentaren å få høre for en tolk er «vi glemte nesten at du var til stede» og språkbruken flyter lett og naturlig (op.cit.).

7.1.3. Språk og kultur

Politimester Ellen Katrine Hætta påpeker at det er viktig å være oppmerksom på at samisk og norsk er kulturelt forskjellige. For eksempel har en på norsk ordtaket «den som tier samtykker», mens det er motsatt i samisk kultur. «Det er heller slik at man tier når man er veldig uenig. Også det bibelske språket er sterkt i det samiske. Dermed føles det ikke alltid rett å gi en tilståelse til en advokat eller en dommer» (Ruud 2017a). Tolk Nancy Porsanger Anti framholder at «saker som angår helse, seksualitet, psykiske lidelser og følelser» (op. cit.) er spesielt krevende med abstrakt språk og ofte få begrep. «Mange samer er ikke kulturelt vant til å snakke om slike ting, og kan ha vanskeligheter med å ordlegge seg» (Ruud 2017b:26).

7.1.4. Kultur og sedvaner

Politimester Hætta fremholder også at aktørene i retten må ha kunnskap om at språket og kulturen hører sterkt sammen slik at det samiske språket blir dermed ikke bare et språk, men også en rettskilde, (Ruud 2017a:22). Samisk kultur og samiske sedvaner skal ivaretas utover språket, det gjelder både kultur og rettsforståelse. Her er det store utfordringer. Lagdommer Susann F. Skogvang sier det slik:

«En hovedutfordring hva gjelder samerett og samiske rettigheter er at kunnskapsnivået i samfunnet om samenes status som urfolk og betydningen av dette er for lavt. Dette forplanter seg også i rettssystemet. Det er behov for en styrking av kompetansen om samenes rettslige vern av språk og kultur i medhold av Grunnloven og de internasjonale menneskerettighetene Norge er forpliktet av. Det positive er at alle nye dommere i Norge nå får opplæring i menneskerettigheter, inkludert samerett, på introduksjonskurset for nye dommere» (Ruud 2017c:12).

Lagdommer Nils Asbjørn Engstad framholder at hovedutfordringen «er å få høynet kunnskapsnivået i domstolene. Det gjelder kunnskap om samerett som rettsområde og kunnskap om samisk kultur og språk, samiske sedvaner og tradisjonell samisk naturbruk» (op.cit.). Han betoner at det

«er behov for å øke kunnskapsnivået om anvendelsen av menneskerettsinstrumentene på samerettens område og om de forpliktelser vi har til å gjøre det ut fra Grunnloven og menneskerettskonvensjoner Norge er bundet av. Det handler også om at vi som dommere møter disse sakene med respekt, uten fordommer og med vilje til å rydde vei i et juridisk landskap som fremdeles er under utvikling» (op.cit.)

Leder for Advokatforeningen Jens Johan Hjort fremholder at advokater som arbeider i samiske områder bør være forpliktet til å tilegne seg grunnleggende kunnskap om det samiske utfra god

advokatskikk. «Nødvendig kompetanse» innbefatter mer enn det rent juridiske» (Ruud 2017d). Det kommer fram i intervjuene at det er en del advokater som har spesialisert seg på rettsfeltet og behersker det godt. Det samme gjelder skjønnsaker hvor det også er advokater som har spesialisert seg og har kompetanse til å belyse de spørsmålene domstolen skal ta stilling til på en god måte.

7.1.5. Samisk som rettspråk

Politimester Hætta anskueliggjør betydningen av samisk som rettspråk ved ett konkret eksempel:

«Jeg var aktor i en sak, der gutten som var tiltalt kom bort og gav meg en hjertelig velkomst. Slik velkomst er det ikke alle som får. Jeg er jo aktor. Han hadde dette på hjertet; – Dersom jeg blir dømt i denne saken er jeg i alle fall sikker på at du forstår. – Det var altså ikke selve saken som var ille for ham. Det verste for ham var å ikke bli forstått. Det var jeg som aktor, påtalemakten, som ble den trygge havna. Han hadde så stor tillit til domstolen, at dersom han bare ble forstått, skulle det ordne seg. Jeg opplevde dette som svært rørende, men samtidig veldig bekymringsfullt. Hans bekymring for ikke å bli forstått i retten var sterk. Slik kan vi ikke ha det» (Ruud 2017a).

Politimesteren uttaler også at Indre Finnmark tingrett skaper tillit og at denne domstolen har gjort svært mye for å løfte det samiske språket. Politimesteren fremhever at denne domstolen har bidratt til at særlig det samiske samfunnet har fått mer tillitt til rettsvesenet (op.cit.).

Denne domstolen er sammenslått²¹og heter nå Indre og Østre Finnmark tingrett. Rettsstedet Deatnu–Tana er samlokalisert med Finnmarkskommisjonen og har samisk som arbeidsspråk. I intervju kommer det fram at man ved disse to institusjonene legger vekt på å utvikle samisk som rettspråk ved å snakke om rettslige spørsmål på samisk ikke bare profesjonelt, men også populært for å kunne føre slik samtale med vanlige mennesker.

Politimester Ellen Katrine Hætta føler seg også forpliktet til å bidra i språkarbeid for egen del, bl.a. i prosjekt under Sametinget, «på grunn av utdanning, kunnskap og på grunn av idealisme ... fordi jeg føler sterkt for det samiske språket og samfunnet» (Ruud 2017a). Hætta etterlyser generelt mer profesjonalitet i språkarbeidet og understreker at man må «finne balansegangen mellom det juridiske og det folkelige i språket, og denne balansegangen er viktig» (op. cit.).

7.1.6. Den samiske dimensjon

De rettslige forpliktelsene domstolene har overfor samene i Norge er basert på Grunnloven og internasjonale konvensjoner. Den første helhetlige vurderingen av samenes forhold til rettsvesenet ble gjennomført av Domstolkommisjonen (NOU 1999:19) og Strukturutvalget (NOU 1999:22) som vurderte bl.a. kompetanse, språkbruk, samiske sedvaner og rettsoppfatninger, samt rekruttering av dommere og benevnte det som *den samiske dimensjon*. Bl.a. ledet dette til etableringen av Indre Finnmark tingrett i 2004 med Deatnu–Tana som kontorsted. Denne domstolen er over tid bygd opp som en domstol som benytter samisk som rettspråk. I 2011 var det en dommer, en aktor og tre advokater som praktiserer samisk under rettsmøter i denne domstolen (Selfors mfl. 2011).

En arbeidsgruppe nedsatt av Domstoladministrasjonen utredet en rekke problemstillinger knyttet til den samiske dimensjonen i rettsvesenet (Selfors m.fl. 2011). Et funn i denne rapporten var at

²¹ Se senere

norske domstoler har lavere legitimitet blant samer enn i befolkningen ellers, og at dommerne i liten grad har samisk kulturkompetanse og har for dårlig kjennskap til rettsreglene for Norges urfolk. Arbeidsgruppen foreslo blant annet at det ble etablert et eget forum for den samiske dimensjonen i rettsvesenet. Dette ble etablert i 2015 som Samisk Forum; et nettverksforum innen rettsvesenet sammensatt med ei styringsgruppe på sju personer. Det kommer fram i intervju at forumet har holdt flere seminarer og har også planlagt et seminar i Høyesteretts lokaler, som måtte utsettes pga. den pågående pandemien.

Da den nye domstolkommisjonen ble opprettet i 2017 kom den samiske dimensjonen med i mandatet. I den første utredningen sies det bl.a.:

«Med den samiske dimensjonen i domstolene menes både forhold relatert til domstolstilgang for samer og domstolenes ansvar som statsmakt for ivaretagelsen av samisk språk, kultur og samfunnsnivå. I Domstolkommisjonens mandat fremheves det særskilt at også den samiske befolkningen skal ha god tilgang på tvisteløsning av høy kvalitet» (NOU 2019:17, 99).

Som sentrale hensyn angir kommisjonen at «domstolstrukturen må som et utgangspunkt vurderes ut fra hensynet til innbyggernes rettssikkerhet, tilliten til domstolene og behovet for kvalitetsmessig gode avgjørelser innen rammene for en forsvarlig ressursbruk» og at dette også angår samer både individuelt og kollektivt og gjelder rettsinstanser over hele landet. Kommisjonen anfører at det må tas sikte på at saker med samiske interesser behandles av dommere og domstoler som oppfyller de samme høye krav til kvalitet som i andre saker og understreker at det stiller krav til kunnskap om same- og urfolksrett i domstolene og kjennskap til de samiske språk, samisk kultur og de samiske samfunn. Kommisjonen anfører også at retten til reell likebehandling mellom samer og nordmenn i domstolene var en viktig begrunnelse for opprettelsen av Sis-Finnmárkku diggegoddi/Indre Finnmark tingrett med Deatnu–Tana som rettssted i 2004. Siden samme rett gjelder for alle samer i Norge poengterer kommisjonen at flere tiltak på overordnet nivå må iverksettes for å imøtekomme likebehandlingshensynet (NOU 2019:17).

Kommisjonen delte sin behandling av den samiske dimensjon på sine to delutredninger. Den første delutredningen tar opp bl.a. *vernetingsreglene*, dvs. reglene om hvilken domstol en sak skal kunne behandles for. Kommisjonen foreslår justering av reglene slik at det i større grad åpnes for å flytte saker f.eks. til Sis-Finnmárkku diggegoddi /Indre Finnmark tingrett, men anser samtidig at alle domstoler må være beredt og kompetent til å behandle saker som angår samiske forhold (NOU 2019:17).

Siden det ikke finnes dommere som kan føre saker på samisk utenfor rettssted Deatnu–Tana er det stort behov for tolketjenester. I tillegg til å styrke tilgangen på tolker peker kommisjonen også på behovet for oppgradering av teknisk tolkeutstyr. Kommisjonen foreslår også at Sis-Finnmárkku diggegoddi/Indre Finnmark tingrett utvikles videre som ressursdomstol som både driver videre kompetanseoppbygging og kan fungere som et kompetansesenter for andre domstoler på feltet samisk språk og kultur (NOU 2019:17). I sin andre innstilling tar kommisjonen opp rekruttering:

«For den samisktalende delen av befolkningen har det stor verdi at domstoler som ligger innenfor det samiske bosettingsområdet, har dommere og saksbehandlere med gode språkkunnskaper i samisk. Det bør derfor være et generelt mål å øke rekrutteringen av samiskspråklige dommere og medarbeidere i domstolene» (NOU 2020:11, 124).

Kommisjonen anser at ansvaret for dette tilligger innstillingsrådet og nevner at

«stillingsannonser til stillinger i aktuelle domstoler kan fremheve at kompetanse innen samisk språk og kultur er ønskelig. Dette kan og bør formuleres slik at det generelle rekrutteringsgrunnlaget ikke svekkes. Å fremheve et ønske om kompetanse på området vil, i tillegg til å gi et signal til potensielle søkere til den aktuelle stillingen, gi tydelige signaler om at kunnskaper om samisk språk og samisk kultur verdsettes og etterspørres i domstolene» (NOU 2020:11, 124).

Kommisjonen forslår også at det bør lovfestes i domstolsloven at ved Sis-Finnmárkku diggegoddi/Indre Finnmark tingrett må minst en dommer beherske nordsamisk skriftlig og muntlig (NOU 2020:11).

Som et generelt tiltak for å sikre at domstolene behandler samiske saker med samme grundighet og høye kvalitet som øvrige saker er det etablert en veileder for dommerne (Samisk forum 2019). Samisk Forum ga i sin høringsuttalelse til kommisjonens andre utredning både støtte til utredningen og ga også noen tilleggsforslag, bl.a. lovendringer for å sikre samisk representasjon i styret for domstoladministrasjonen, innstillingsråd, overføring av saker til omtalt ressursdomstol og Hålogaland lagmannsrett for ankedomstoler. Forumet konkretiserte også tiltak for å sikre spesialisering og kompetanseheving og hadde også forslag til ytterligere oppgaver for rettssted Deatnu–Tana.

Som et ledd i domstolsreformen ble Sis-Finnmárkku diggegoddi/Indre Finnmark tingrett i 2021 slått sammen med Øst-Finnmark tingrett til Indre og Østre Finnmark tingrett med to rettssteder, Deatnu–Tana og Vadsø.

En av grunnene til at man i domstolsreformen slo sammen domstoler var å styrke fagmiljøer og legge til rette for det man har kalt *moderat spesialisering*. Ifølge intervju praktiseres dette allerede ved Hålogaland lagmannsrett. Konkret betyr det at en av de to samiske dommerne tildeles relativt flere saker med samisk tema enn andre. Det vurderes også gjennomført for Indre og Østre Finnmark tingrett.

Justering av vernetingsreglene er til vurdering i departementet. Identifisering av samiske saker er ifølge intervjuene også utfordrende når man går utover de åpenbare som gjelder reindrift eller skal gjennomføres på samisk språk. Det er eksempler på at dette er identifisert for seint bl.a. i barnevernsaker. Naturbrukssaker er også viktige, eksempelvis blir ofte motorferdselsaker for bygdefolk/utmarksbrukere behandlet som motorferdsel for allmennheten.

Det kommer også fram i intervjuene at spesielt i Nord-Norge er det mange yngre jurister og dommere som har hatt samerett på pensum ved Universitetet i Tromsø. Dette gjør rettsområdet mer kjent for mange jurister. Samerett lærer man også ved å arbeide med det over tid.

Når det gjelder generalistdommeres muligheter til å behandle samiske saker understreker en domstolsleder at det er avhengig av at det samiske perspektivet kommer fram og at dommerne får mulighet til å sette seg inn i saken og fokus blir rett, så kan slike saker bli behandlet på en god måte. Det kan Fosensaken²² ses som et godt eksempel på. Høyesterett sier selv at i sivile saker er

²² [Vedtak om konsesjon til vindkraftutbygging på Fosen kjent ugyldig fordi utbyggingen krenker reindriftssamenes rett til kulturutøvelse | Norges Domstoler](#)

de veldig bundet av det advokatene gjør. Rent allment gjelder det dersom advokatene ikke er tilstrekkelig årvåkne i forhold til det samiske aspektet, så har dommerne i sivile saker en viss mulighet til å gi en viss *materiell prosessledning*. Det kan bety at dommerne, helst forholdsvis tidlig i saken, kan gripe inn og si at dette må utredes bedre, f.eks. ved å oppnevne nye sakkyndige og styre det, uten å ta stilling, og sørge for at advokaten gjør jobben sin. Det stiller krav til dommernes kunnskap. I straffesaker har dommeren en plikt til å påse at alle relevante forhold er tatt i betraktning. Hvis ikke, er det en saksbehandlingsfeil.

I NOU 2016:18 ble det diskutert hvorvidt ansvar for samisk språk burde institusjonaliseres slik at fagenheter burde samles f.eks. for det sørsamiske området eller om tilbudene burde være nært til hvor folk bor. Dette er også en problemstilling for domstolene. Hvor realistisk er det å gjennomføre samiske saker overalt? Her kommer teknologien inn og åpner for gjennomføring av fjernmøter. Dette blir jo spørsmål om vektlegging og avveining. En ytterlighet ville være et eget samisk rettssystem (Somy 2018), men det er neppe et utbredt synspunkt.

7.2. Politiet

Etter sameloven §3-4 annet ledd har enhver rett til å bruke samisk i avhør og ved muntlig anmeldelse og rettsmiddeklæring.

7.2.1. Tilstedeværende politi

Politireformen av 2016 ble presentert som *nærpolitireformen* og forutsatte å skulle gi et mer tilstedeværende, synlig og tilgjengelig politi samtidig som man etablerte en ny struktur med færre politidistrikter og redusert antall tjenestesteder.²³ Forskere ved Politihøgskolen har analysert reformen og oppsummerer at «[s]om politiforskere ser vi et forandret politi. Det som tidligere var politioppgaver utføres nå av andre etater, sikkerhetselskaper eller gjøres ikke i det hele tatt. Rent faktisk har politiet blitt alt annet enn nært ...» (Sørli og Larsson 2018:1). Forholdet til kommunene beskriver de slik:

«Det som har skjedd er at kommunene har fått politikontakter, ofte som erstatning for lensmannskontorene som er nedlagt. En politikontakt er en politibetjent som har en kontordag i uka møter og snakker med ansatte i kommunene. Politidistriktene skal også bygge videre på politirådene som finnes rundt om i landet, en møtearena mellom politi og kommune» (Sørli og Larsson 2018:1).

Sørli og Larsson (2018) forklarer det videre slik; «politiet har fått en mengde nye krevende oppgaver og ressursene brukt til omorganisering tas fra de tidligere prioriterte oppgavene som ikke var så synlige på måleparametrene; service, bistand og nettopp forebygging» (op.cit.). Det samme har skjedd i andre land, bl.a. Sverige og Danmark og «[f]orskning derfra har klart dokumentert det folk flest ser også her; politiet sentraliseres og folk ser oftere enn før kun politiet i en patruljebil på vei til eller fra en hendelse. Avstanden mellom politi og borgerne de skal tjene har blitt større» (op.cit.). Forskerne karakteriserer reformen slik:

«Dagens reform ligger i spagaten mellom politisk og byråkratisk ønsketenkning. Skal man i det hele tatt lykkes med å skape noe som med en viss grad av verdighet kan

²³ www.regjeringen.no/contentassets/c41e176a6d564304b01eaf09a79f8758/faktaark_politireform.pdf

kalles nærpolti, må det ansettes langt flere i politiet. To politifolk per 1000 innbyggere er i europeisk sammenheng få, og ikke nok til at politiet skal kunne levere» (op.cit.).

Mot dette bakteppet har vi intervjuet politi på flere nivå, innenfor forvaltningsområdet, for å få et bilde av hvordan dette samspiller med forutsetningene for å ivareta samisk språk og kultur.

Forholdet mellom kommunene og politiet reguleres av tjenestetilbudsavtaler. I sitt tilsvarende utkast til slik avtale stilte Snåsen tjielte/Snåsa kommune (2021) krav om at politikontakten skulle være til stede 5 dager hver uke samt møte i kommunens beredskapsråd, kriseteam og oppvekstforum. Kravet ble ikke imøtekommet. Politikontakten har kontorsted på Snåasa–Snåsa 1½ dag per uke. Dette peker mot at vektlegging av forebyggende arbeid ikke imøtekommes og er klart i samsvar med funnene til Sørli og Larsson (2018), referert over. Guovdageainnu suohkan – Kautokeino kommune har ifølge ordfører Hans Isak Olsen gjennom flere år ikke lyktes med å få i stand en skriftlig samarbeidsavtale (Heitmann 2021a). Politimester Hætta mener på sin side at politiet har god dialog med kommunestyret i Guovdageaidnu–Kautokeino, (Heitmann 2021b).

7.2.2. Samisk språk og kultur

Politiets utfordringer i forhold til samisk språk og kultur ble satt på spissen i etterforskningen av de omfattende overgrepssakene i Tysfjord. I politidistriktets egen rapport heter det innledningsvis om tillit:

«Manglende tillit til storsamfunnet er en kjent problemstilling i samiske miljøer, også i det lulesamiske miljøet i Tysfjord. Tilliten til offentlige myndigheter – både kommunale og statlige – er begrenset. Deres relasjon til politi, kommune og andre offentlige tjenester er farget av fornorskningstiden og mange år med undertrykkende og diskriminerende politikk. Dette har påvirket politiets arbeid i Tysfjordsakene. Vi har vært nødt til å jobbe annerledes enn vi normalt ville gjort for å skape tillit i lokalsamfunnet. Det gjelder både i forhold til innhenting av informasjon, forebyggende politiarbeid og etterforskning av straffesaker» (Vangen 2017:6–7).

Samme rapportinnledning problematiserer også forholdet til samisk språk og kultur:

«Nødvendig kunnskap om samisk språk og kultur – spesielt den lulesamiske kulturen – har vært en utfordring for politiet. Vi så tidlig at samisk språk og kulturkompetanse var nødvendig for å skape tillit og forståelse i møte med involverte med samisk bakgrunn. Vi så også at politiet hadde alt for dårlig kompetanse på dette fagfeltet» (op.cit: 7).

Politiets valgte å kontakte samiske kompetansemiljøer både for å øke sin kompetanse og få råd og veiledning i håndtering av sensitive og tabubelagte temaer med tilknytning til kulturen (Vangen 2017).

Mer allment er «Hjertespråkutvalget» opptatt av samiske språk og samisk kultur i forhold til politireformen: «[h]vordan den nye politireformen skal ivareta hensynet til samiske språk og samisk kultur, er etter det utvalget kan se, ikke drøftet. På bakgrunn av dette foreslår utvalget at enkelte politidistrikt skal ha særskilte forpliktelser» (NOU 2016:18, 181). Utvalget foreslår følgende ansvarsområder når det gjelder samisk språk og kulturkompetanse:

- Finnmark politidistrikt: nordsamisk
- Nordland politidistrikt: lulesamisk
- Trøndelag politidistrikt: sørsamisk

Utvalget sier bl.a. dette om forpliktelsene:

«Politidistrikt med særlig ansvar for samiske språk vil etter utvalgets syn kunne bidra til å bygge opp samiske språk- og samisk kulturkompetanse i politiet, samt bidra til et likeverdig tjenestetilbud for den samiske befolkningen. Ved å samle de samiske språkområdene innenfor tre politidistrikt, vil dessuten flere samiskrelaterte problemstillinger kunne søkes løst innenfor disse politidistriktene. Utvalget mener videre at departementet bør få ansvaret for at de nevnte politidistrikt har de nødvendige ressursene og den nødvendige kompetansen for å ivareta samiske språk og samisk kulturkunnskap i politiet» (NOU 2016:18, 181).

Vi har ikke undersøkt oppfølgingen av dette forslaget.

Familien spiller en sentral rolle i samiske samfunn, spesielt i reindrifta (Nordin 2007). Dette viser seg bl.a. i en omfattende slektskapsterminologi (Solem 1970, Kappfjell 1998). I Guovdageaidnu–Kautokeino, er slektstilhørighet så viktig at for en kommunal arealplanlegger er slektsboka for Guovdageaidnu–Kautokeino, ei aktuell faktabok på linje med fagbøker i planlegging og offentlig forvaltning (Skålnes 2003). Dette gir tette samfunn, og kan innebære både inhabilitet og lojalitetskonflikter for samiske politifolk.

I intervjuene kom det fram at politiet i Finnmark har seks samisktalende av i alt ca. 220 ansatte. Av de samisktalende som har tatt Politihøyskolen arbeider i dag to i Karasjok og en i Tana, men ellers så vidt vites ingen i Kautokeino, Porsanger, Deatnu–Tana eller Nesseby. Utfordringene med å være samisk politi innenfor samiske lokalsamfunn illustreres av flere konkrete eksempler på politifolk som opplevde at de aldri fikk være privatmennesker, men ble oppfatta som politi hele tida, og for noen også lenge etter de var sluttet i politiet, eller på den andre sida at politiets inngrep i opplagte lovbrudd blir tolket som resultat av motsetninger mellom familier. Tillit/mistillit til politiet kunne også være avhengig av tillit/mistillit til familien til vedkommende politibetjent. Dette kan gjøre det vanskelig å ta politiutdanning for så å komme tilbake til hjembygden.

Samisk kultur er mindre synlig i sør enn i nord. Av intervjuene kommer det fram at det samiske kan gå under radaren i Trøndelag. Politifolk på flere nivå er klare på at de ikke blir utfordret i forhold til sine forpliktelser når det gjelder samisk språk. Politiet i Trøndelag har en samisk polititjenestemann som er brukt i ei ressursgruppe i forhold til samiske saker, men ledelsen er klar på at denne kompetanse nok brukes i liten grad. Noe av forklaringen på dette kom fram i en konflikt om reinmerking og påstått reintyveri, der måtte det innhentes merkekyndige fra Finnmark til Trøndelag (Humstad 2020). Utfordringen for politiet er slik sett også å få benyttet den kompetansen de har på en optimal måte.

I dagens situasjon som forvaltningskommune er Snåasa–Snåsa spesielt opptatt av tilbudet til den samiske befolkningen og stilte krav om opplæring ved rekruttering av politifolk lokalt:

«Snåasen Tjielte/Snåsa Kommune ble innlemmet i forvaltningsområde for sørsamisk språk og kultur fra 1.januar 2008. Det gjør at Snåasen tjielte/Snåsa kommune har et spesielt ansvar for å ivareta, fremme og videreutvikle tilbud til den samiske befolkningen. Kommunen ønsker å sikre at den samiske befolkningen i kommunen får et tjenestetilbud som tar hensyn til deres kultur, etnisitet og språk og sikrer likeverdighet i tilgjengelighet til alle tjenester. For å oppnå dette er det nødvendig med økt kunnskap om samisk språk og kultur blant tjenesteyterne i alle samarbeidende organer. Ved arbeid i et forvaltningsområde for sørsamisk språk og kultur, er det viktig å rekruttere inn personer som har, eller kan tilegne seg kompetanse på sørsamisk språk og kultur» (Snåasen tjielte/Snåsa kommune 2021:2)

Det kom fram i intervju at det første tidligere lensmann hadde gjort da kommunen gikk inn i forvaltningsområdet, var å sørge for at det ble oppsatt skilt på sørsamisk på lensmannskontoret. Utover dette fikk ikke inngangen noen formelle følger for lensmannskontorets virksomhet. Det kom også fram i intervju at både tidligere lensmann og nåværende politikontakt har lagt stor vekt på å ha kontakt med samene, spesielt innenfor reindrifta, både individuelt, som familier og reinbeitedistrikter. I tillegg har de også lagt vekt på samarbeidet med andre som har oppsynsoppgaver i utmarka som Fjellstyret og Statens Naturoppsyn (SNO). Kapasiteten til dette er betraktelig redusert som følge av redusert kontortid på Snåasa–Snåsa.

Sørsamisk språk har etter det informantene kjenner til aldri vært benyttet i kontakt mellom politiet og samene på Snåasa–Snåsa. Deres vurdering er at politiet har hatt så nær kontakt med samene over lang tid at de har opparbeidet tilstrekkelig kulturell forståelse. Politiet i Trøndelag erkjenner at dette er personavhengig og at det vil ta tid å bygge opp nytt personell med tilsvarende lokal forankring. Dette aktualiserer kommunens krav om opplæring ved nyttilsetting. Det er ingen oversikt over hvor mange sørsamer som evt. har gjennomgått politihøgskolen og hvor stort rekrutteringsgrunnlaget kan være, men ledelsen er åpen for å legge vekt på samisk språk og kultur ved stillingsutlysninger. Guovdageaidnu–Kautokeino, er en fullt ut samiskspråklig kommune, men har ikke samisktalende politi lenger. Sågat presenterer utviklingen slik:

«Da lensmann Klemet Klemetsen forlot politistasjonen i Guovdageaidnu–Kautokeino, i april i år, etter å ha oppnådd politiets tidligpensjonsalder, var det som den siste samisktalende politi i bygda. På 80-tallet hadde kontoret lensmann og tre politibetjenter, der tre av dem snakket samisk. Etter det har det gått skrått nedover med politikontoret» (Heitmann 2021c).

I perioden 2017–2019 ble det gjennomført et eget oppfølgingsprosjekt i kjølvannet av flere overgrepssaker i Tysfjord. Prosjektet fikk navnet Jaaska/Trygg, og målet har vært å følge opp de berørte og iverksette forebyggende tiltak for å hindre overgrep i fremtiden. Et viktig tiltak har vært å kurse kommunalt og andre offentlig ansatte som har kontakt med barn og unge for å oppdage mulige overgrep og forebygge at det skal skje igjen gjennom avdekkings- og handlingskompetanse. Det er bredere enn politiet. Kursingen har blant annet hatt fokus på samisk kulturforståelse og religionsutøvelse da deler av sakene, men slett ikke alle, var knyttet til læstadianske og samiskspråklige miljø.²⁴

Nødsentraler

«Hjertespråkutvalget» bekymrer seg for fatale konsekvenser som følge av kommunikasjonsproblemer mellom innringer og operasjonssentralen og mener alle sentraler bør få gode løsninger for samisktalende innringere:

«Utvalget vil fremheve at det per i dag ikke er et krav om at alarmsentralene skal være bemannet med folk som har kunnskaper i samiske språk eller med særskilte kunnskaper om samiske stedsnavn. Utvalget ser på denne bakgrunn et særlig behov for å fokusere på språkkompetanse i nødmeldetjenesten og i meldingsmottaket for hendelser og nye saker.

Utvalget ser også at det vil være mulig å utnytte samisk kompetanse på tvers av etatene ved samlokalisering av nødmeldetjenesten. Utvalget mener dette vil gi bedre tjenester til de

²⁴ Kilde: <https://www.statsforvalteren.no/nordland/folk-og-samfunn/tysfjord-prosjektet/> Lesedato 15.1.2022

samiskspråklige brukerne og være en god arena for læring og deling av kunnskap» (NOU 2016:18, 181).

Politimester Ellen Katrine Hætta mener først og fremst etaten må bli bedre rustet på nødsentralene:

«Vi har etter hvert klart å rekruttere samisk språklige til vår nødsentral, men vi har ikke god nok kompetanse når det gjelder samisk språk. Heller ikke innenfor for eksempel helse og brann. Dette burde vi jobbet mer med. ... Det er og mulig vi får til en felles nødsentral i Kirkenes. I så fall kan vi få til en sambruksmodell på viktige samiske ressurser. Utfordringene er ikke bare å håndtere henvendelser om hva som har skjedd, men også hvor det har skjedd. Stedsangivelse er svært viktig. Vi må være helt sikre på stedsnavn når det meldes om en ulykke. Da er det viktig å ha samisktalende medarbeidere, og det er viktig at disse kommer i tillegg til de vi har i dag. Dersom nødetaten samles, kan vi få et samiskspråklig miljø. Dette vil være en stor styrke for politietaten» (Ruud 2017a).

7.2.3. Rekruttering

«Hjertespråkutvalget» slo fast at «det er særdeles viktig for rettssikkerheten at det er nok samisktalende tjenestepersoner i det samiske språkområdet, og at disse behersker språket både muntlig og skriftlig» (NOU 2016:18, 181).

Vi har vært inne på mangelen av samiske politifolk i forrige avsnitt.

Politimester Ellen Katrine Hætta har i en kronikk om politiutdanningen pekt på faktorer som gjør rekruttering til politiyrket i utkantene krevende:

«Jeg tror det er særlig to ting som er uheldig for oss i grisgrendte strøk. Det ene er at studentene under utdanning kan danne seg et bilde av politijobben som ikke helt passer til hvordan den faktisk er ute i distriktene. Det andre er at de sosialiseres til et privatliv i byen som kan gjøre det vanskelig senere å gå inn i rollen som "Politiet" på et mindre sted.

Tenk deg følgende: Ta en ungdom fra en liten bygd eller liten by i Finnmark, og sett vedkommende inn på Majorstuen eller i Bodø. Hva skjer med rolleforståelsen? Jeg tror det skjer to ting med politistudenten: 1) Hun sosialiseres til et yrke i uniform, og 2) hun sosialiseres til en anonym tilværelse når uniformen ikke er på.

Som politi er du ikke lenger anonym om du vender hjem eller flytter til et mindre sted, som for eksempel Alta med sine 20 000 innbyggere. Jeg tror ikke det er så lett å resosialisere seg til småsamfunnet som nyutdannet politi. Det å være samfunnets maktapparat har en spesiell og utsatt posisjon. Det gjelder særlig i Finnmark, hvor tilliten til staten er lavere enn ellers» (Hætta 2019:1).

Det vi har nevnt om familieband og tette samiske samfunn i avsnittet over kommer i tillegg til dette.

«Hjertespråkutvalget» mener det bør settes i verk tiltak for å rekruttere samisk ungdom til politiyrket og foreslår derfor at det opprettes en samisk kvote ved opptak til Politi- og Høgskolen (NOU 2016:18). Politimester Hætta mener at politiutdanningen må være dristigere i å prøve ut desentraliserte løsninger, f.eks. med å benytte fjernundervisning på deler av utdanningen. Samisk Høgskole har gode forhold for å kunne ta deler av undervisningen eller ha fjernundervisning (Hætta 2019). Hjertespråkutvalget peker på at den samiske dimensjonen i

grunntdanningen/etterutdanning, ikke er godt nok ivaretatt, verken ved Politihøgskolen eller i fengselsutdanningen og foreslår derfor at Politihøgskolen og Kriminalomsorgens utdanningscenter oppretter et samarbeid med Samisk høgskole for å ivareta dette (NOU 2016:18).

Selv om disse tiltakene gjennomføres, vil rekruttering av samiske politifolk til samiske områder åpenbart være både en krevende og langsiktig oppgave, slik at man derfor må regne med i stor grad å basere seg på at man får inn politifolk som mangler tilknytning til det samiske og også kan bli i relativt kort tid.

7.3. Oppsummering

Opprettelsen av Sis-Finnmárku diggegoddi/Indre Finnmark tingrett i 2004 har bidratt til rekruttering av nordsamisktalende jurister til domstolene. Kjernekompetansen i nord-samisk som rettspråk finnes fortsatt ved Indre og Østre Finnmark tingrett rettssted Deatnu–Tana. For dette rettsstedet finnes det både dommere, aktor og advokater som kan gjennomføre rettssaker på nordsamisk. Likevel begrenses muligheten til dette av manglende hjemmel til å forbigå meddommere som ikke behersker samisk. Hjertespråkutvalget (NOU 2016:18) har foreslått lovendring for å bøte på dette. Samlokalisering med Finnmarkkommisjonen gjør også at man har en juridisk arbeidsplass med nordsamisk som arbeidsspråk. Ifølge sorenskriver benytter man dette som grunnlag både til å utvikle nordsamisk som rettspråk og å utvikle nordsamisk dagligtale om rettslige spørsmål i kontakt med allmenheten. Domstolkommisjonen la til grunn at Indre Finnmark tingrett skal utvikles som ressursdomstol for saker som berører samiske interesser slik at saker kan overføres dit ved behov (NOU 2019:17). For å sikre et minimum av samisk språkkompetanse ved domstolen foreslo også samme kommisjon en lovendring som stiller krav om at minst én dommer der skal beherske nordsamisk skriftlig og muntlig (NOU 2020:11). I tråd med forslag fra Domstolkommisjonen praktiserer Hålogaland lagmannsrett allerede moderat spesialisering for saker med definert samisk innhold.

Både Arbeidsgruppen for den samiske dimensjon (Selfors m.fl. 2011) og Hjertespråkutvalget (NOU 2016:18) mener det derfor bør gjøres et systematisk og langsiktig arbeid for å øke rekrutteringen av medarbeidere til domstolene, og at det særlig legges vekt på å ansette dommere/dommerfullmektiger og andre ansatte i domstolene med sør- og lulesamisk språkkompetanse, samt at det også vil være viktig å få utdannet flere samisktalende jurister, slik at man får et bedre rekrutteringsgrunnlag. De refererte utredningene understreker at rekrutteringen er et langsiktig arbeid.

I øvrige domstoler er man avhengig av tolking når behov for bruk av samisk meldes eller oppstår. Det er også behov for mer bruk av sakkyndige slik at tolken kan konsentrere seg om det språklige, ikke det kulturelle.

Tolketilgangen er relativt god i nordsamisk område og tilgangen på teknisk tolkeutstyr er også under forbedring i nord. Det har vært, og er fortsatt meget vanskelig å finne rettstolk i lulesamisk språk

Språkreglene synes å være godt kjent og praktisert i rettsvesenet i nordsamisk område. I sørsamisk område har saksmengden av saker med definert samisk tema (Skogvang 2017) vært og er liten. Domstolene har ikke registrert behov for bruk av sørsamisk språk. Forskningen om politireformen av 2016 slår fast at denne reformen innebærer en sentralisering av politiet som reduserer lokal

tilstedeværelse og forebyggende arbeid. I intervjumaterialet kommer det også fram at mangelen på tilstedeværende politi er en utfordring. Det er få politifolk i forvaltningsområdet som har kompetanse i samisk språk. I tette lokalsamfunn kan det være utfordrende å være politi, bla. fordi det gjerne ikke er mulig å skille mellom arbeidstid og fritid, og i samiske samfunn der storfamilien har så stor betydning og familiebindinger kan påvirke arbeidet. Dette er også en utfordring i Finnmark. Selv om polititjenesten her er organisert slik at den følger samme geografiske struktur som reindrifta, kommer det fram i intervjumaterialet at det både er utfordrende å sikre stabilitet i bemanningen og å ivareta opplæring i samisk språk og kultur. Dette innebærer også at politiet i Finnmark i stor grad er avhengig av å bruke tolk.

Guovdageainnu suohkan–Kautokeino kommune og politiledelsen i Finnmark har ulikt syn på dialogen om tjenestetilbudet. Med hensyn til rekruttering har Hjertespråkutvalget foreslått samisk kvote til politiutdanningen mens politimesteren i Finnmark har foreslått at deler av politiutdanningen kan legges til Finnmark.

Hjertespråkutvalget (NOU 2016:18) har foreslått at Finnmark politidistrikt skal være et ressursdistrikt for nordsamisk språk- og kulturkompetanse. Nordland politidistrikt skal være et ressursdistrikt for lulesamisk språk- og kulturkompetanse mens Trøndelag politidistrikt skal være et ressursdistrikt for sørsamisk språk- og kulturkompetanse. For lulesamisk område har politiet i Nordland oppsummert at manglende tillit til politiet vanskeliggjorde arbeidet med de store overgrepssakene i Tysfjord og ble nødt til å søke ekstern hjelp og har hatt behov for omfattende kursvirksomhet. I sørsamisk område erkjenner politiledelsen at sørsamisk språk og kultur har hatt liten oppmerksomhet og også at det er vanskelig å benytte den samisk kulturelle kompetansen man har. Lokalt i sørsamisk område har politiet tillit, men dette er personavhengig og utfordres av begrenset tilstedeværelse som også er utfordrende for kommunene.

8. Oppsummering og konklusjoner

Avslutningsvis tar vi utgangspunkt i de problemstillingene som ble skissert i innledningen. Lovverket gir innbyggere i de 13 kommunene i forvaltningsområdet for samisk språklov utvidede rettigheter til å bruke og bli møtt på samisk av offentlige myndigheter som betjener de geografiske områdene der disse kommunene ligger. De 13 forvaltningskommunene er jo der samisk språk og kultur står sterkest.

8.1. Kompetansebehov

Forvaltningskommunene har god oversikt over kompetansen i samisk som ansatte besitter. Det omfatter i første rekke hvem som har formell samisk kompetanse, både kompetanse i samisk språk og kompetanse i samisk kultur. Disse kommunene har også bra oversikt over hvem som har realkompetanse i samisk språk og hvem som har bakgrunn, tilknytning og kunnskap om samisk kultur. Som oftest er denne oversikten uformell og ikke i form av statistikk eller skrevne oversikter. Ofte har både kommunalleder og virksomhetsleder denne oversikten, gjerne også de som følger opp personalspørsmål. Noen få kommuner har gjennomført kompetansekartlegging, for enkeltsektorer, f.eks. i skolen eller helsesektoren, som også innbefatter kartlegging av kompetanse i samisk. En kommune har andre skrevne oversikter.

Hovedutfordringen for offentlige tjenesteytere og myndigheter som dekker forvaltningsområdet er at de *mangler kompetanse i samisk språk og kultur*. Kompetanseutfordringen er gjennomgående. Slik sett bekrefter også denne kartleggingen det mange andre har sagt tidligere. Blant casekommunene er det kun Guovdageaidnu–Kautokeino, som sier de er godt dekket med kompetanse i samisk språk og kultur, og der er det mer i spesialstillinger de har utfordringer med å dekke samisk språk, f.eks. samiskspråklig psykolog og lærer i matematikk i ungdomsskolen. Jevnt over mangler kommunene samisk språkkompetanse innen barnehager, grunnskole, helsesektoren, barnevern og i administrasjonen, og dette vet de og strever med å fylle stillinger. På *alle* sektorområdene er det enda større mangel på personer med kompetanse i lulesamisk- og sørsamisk språk enn i nordsamisk språk. Det finnes for få personer med slik språkkompetanse, og det må utdannes flere for å fylle behovene. Men også nordsamiske forvaltningskommuner har store vansker med å rekruttere samisk kompetanse, og det gjelder både blant de første forvaltningskommunene og blant de nyere forvaltningskommunene. I nordsamisk er det imidlertid litt større rekrutteringsgrunnlag sammenlignet med lule- og sørsamisk.

Blant de fylkeskommunale videregående skolene gis det undervisning i samisk språk, det gis ikke undervisning på samisk i andre fag. Det er dermed språklærere som må på plass. Generelt er det knapphet på lærere som kan undervise i samisk i videregående skole, men skoleeier har jobbet mer systematisk for å få på plass et organisatorisk system for å gi samiskundervisning med tilstrekkelig kvalitet. Der det ikke er stedlige lærere gis det fjernundervisning i samisk. I Troms, Nordland og Trøndelag er samiskundervisningen konsentrert til enkelte såkalte ressurskoler som har stedlige lærere, ved øvrige skoler i disse fylkene gis det fjernundervisning. I Finnmark er det i hovedsak stedlige lærere som underviser i samisk, og der er det liten fylkeskommunal koordinering av samiskundervisningen. Flere av samisklærerne nærmer seg pensjonsalder og det er behov for å rekruttere flere.

Innen spesialisthelsefeltet er de godt i gang med overordnede planer og videre handlingsplaner for hvordan de skal følge opp tiltak for å styrke samiske pasienter. Sámi Klinihkka og SANKS har samlet viktige tjenester, og det er tolketjeneste på nordsamisk, den er imidlertid lite brukt. Gjennom en egen satsing i Helse Nord, som også er skalert opp til de øvrige helseforetakene, arbeides det med å få implementert en erkjennelse av at samiske pasienter kan trenge å bli møtt med særlig kompetanse, både i forhold til språk og kultur. Så spør det hvor kjent dette tilbudet er og kan bli, først da kan det komme samiske pasienter til gode. Spesialisthelsetjenestenes karakter er jo også slik at innenfor enkelte tjenester er kunnskap i samisk språk og kultur viktigere enn i andre deler, dette kan illustreres med at samisk kompetanse er enda viktigere innen rus og psykiatri enn innen kirurgi.

Politimesteren i Finnmark har kompetanse i samisk språk og kultur, imidlertid er det begrenset med samiskkompetanse blant politiet ellers som dekker de samiske forvaltningskommunene. Forskingen om nærpolitireformen viser klart at oppgaver, bl.a. forebygging, som krever betydelig tilstedeværelse, er nedprioritert. Det er nettopp slike oppgaver kommunene ønsker skal prioriteres. Det har f.eks. vært en debatt i media mellom Guovdageainnu suohkan – Kautokeino kommune og politiet om politiets begrensede tilstedeværelse, og de er ikke blitt enig om samarbeidsavtale. I sørsamiske områder har det vært stabil bemanning som har tilegnet seg kompetanse om samisk kultur, utover det innrømmer politiets ledere at det samiske har «gått under radaren». Der har de ikke vært opptatt av å bygge kompetanse i samisk språk og kultur. Snåasaan tjjelte – Snåsa kommune har f.eks. stilt krav til politiet om både permanent tilstedeværelse og samiskkompetanse ved nyrekruttering, og det er ikke imøtekommet.

Innen domstolene er i Indre og Østre Finnmark tingrett, rettssted Deatnu–Tana, samlokalisert med Finnmarkskommisjonen. Denne domstolen har siden den ble etablert utviklet omfattende kompetanse i samisk og benytter det både som rettspråk og daglig arbeidsspråk. Informanter peker på at denne domstolen har bidratt til å styrke kompetansen i samisk i rettssystemet og ikke minst bidratt til begrepsutvikling av det juridiske språket på samisk. Den fungerer dermed som en ressursdomstol for hele den samiske dimensjonen i rettsvesenet. Ettersom samiskkompetansen er så begrenset i rettssystemet er tolketjenesten svært viktig, men det er i første rekke tolker på nordsamisk som er tilgjengelig. Det finnes knapt rettstolker i lulesamisk og sørsamisk.

8.2. Rekrutteringsstrategier

Når så mange mangler kompetanse i samisk er det viktig å se på hvordan ulike organer jobber med kompetansebygging og rekruttering. Dette omfatter både strategier for å beholde eksisterende kompetanse, øke kompetansen blant ansatte en allerede har og å rekruttere nye.

Et kjennetegn er at offentlig sektor har behov for personell som både har fagkompetanse og kompetanse i samisk språk og kultur, det er altså behov for dobbelkompetanse eller trippelkompetanse, som vi har brukt som begrep her. Det er bruk for helsefagarbeidere, ungdomsarbeidere, leger, sykepleiere, barnehagelærere, norsklærere osv. som også har kompetanse i både samisk språk og samisk kultur. En erfaring flere kommuner har gjort er at det gir mer langsiktig og stabil arbeidskraft å stimulere ansatte som allerede har kompetanse i samisk språk til å skaffe seg en fagkompetanse som trenges, f.eks. lærer, sykepleier og fagarbeider, enn å gi incentiver til de som allerede har fagkompetansen til å lære samisk. Flere kommuner har gitt stipend eller permisjon med lønn for at ansatte kan ta fagutdanninger, både på videregående nivå og høyskolenivå.

Flere kommuner tilbyr alle ansatte permisjon med lønn for å lære seg samisk. Det gjelder både kurs på ulike nivå og formell samisk utdanning. Alle forvaltningskommunene har språksentre og disse gir tilbud om ulike samiskkurs. I enkelte stillinger f.eks. i barnehage og småtrinn i grunnskolen er selv grunnleggende språkkunnskaper til stor hjelp i kommunikasjon med barn. Også innen eldreomsorg kan litt språkkunnskap komme godt med. Administrativt språk er mer formelt og komplisert og er mer krevende å tilegne seg og fordrer mer enn grunnleggende språkkunnskap. Noen kommuner peker på at selv med språkkurs over mange år har de i liten grad lyktes med å få opp nivået i samisk språk blant kommunens tilsatte.

Udir, gjennom Statsforvalteren finansierer permisjon med lønn til lærere i grunnskolen og videregående skole som tar samisk utdanning på universitet- og høgskolenivå. Vanligvis er det liten konkurranse om disse, slik at skolene/kommunene/fylkeskommunene opplever disse lett tilgjengelig, dersom de har aktuelle kandidater. Det må klargjøres og informeres tydelig om disse studiepermisjonene kan brukes til begynnerkurs ved høgskoler og universitet eller om det i første rekke gjelder studier på høyere nivå. Noen kommuner påpeker at det er behov for språkopplæring i «mellomsjiktet» for å sikre god nok fagbakgrunn for å ta samisk ved høgskole/universitet, og ønsker at Udir sin permisjonsordning også kunne brukes på lavere nivå. Noen fylkeskommuner har også brukt egne midler til å finansiere vikar når samisklærer i videregående får permisjon med lønn for å formalisere eller styrke sin samiskkompetanse, for å tilfredsstille de faglige kravene til undervisningskompetanse. Innen den kommunale helsesektoren har det vært mer fokus på å sikre at man har ansatte med realkompetanse heller enn formalkompetanse i samisk språk. Her har kommunene i først rekke prioritert kortere kurs i samisk språk, og i svært liten grad gitt permisjon for språkstudier på høyskolenivå.

Et lignende virkemiddel er stipend til studenter som tar utdanning i samisk eller annen prioritert fagutdanning, med bindingstid. F.eks. får tre lærerstudenter med lulesamisk språk stipend under utdanningen, med krav om bindingstid etterpå, dette for å øke tilgangen på lærere i lulesamisk.

Økt lønn brukes også for å rekruttere og holde på samisk kompetanse. Dette er et virkemiddel som i første rekke brukes i helsesektoren for å tiltrekke seg nye eller for å holde på nøkkelkompetanse. Eksempler som er trukket fram er at nyutdannede med samiskkompetanse får lønn som tilsvarer full ansiennitet, at personer med samiskkompetanse får en engangssum når de tiltrer, og ofte er kommunene villig til å gi søkere ekstra goder som de stiller krav om, for å få tak i denne kompetansen. Dette viser at samiskkompetanse også premieres med økt lønn. Ut fra de dataene vi har samlet virker det som at det i første rekke er helsesektoren som bruker økt lønn, og at lønn i mindre grad brukes i barnehager, grunnskolen og videregående skole. I skolen er gjerne redusert undervisningskrav tiltak som brukes. Flere samisklærere utvikler egne læremidler og undervisningsopplegg og bruker dermed mye tid til forberedelser. Reduserte undervisningskrav brukes som virkemiddel både i grunnskolen og videregående skole.

Etableringen av samerett ved Universitetet i Tromsø har over tid ført til at økt kompetanse i samerett blant jurister, også samiske jurister og jurister som behersker samisk som rettspråk. Indre - og Østre Finnmark tingrett, rettssted Deatnu–Tana, utgjør sammen med Finnmarkskommisjonen et rekrutteringssted for samiske jurister og dommere, bl.a. har det vært flere dommerfullmektiger. Det er foreslått å ta inn at samisk kompetanse er ønskelig ved utlysning av dommerstillinger.

Vi har ikke kjennskap til at politiet har særskilte tiltak for å rekruttere samisk kompetanse til sin organisasjon. Det er imidlertid foreslått samisk kvote til Politihøgskolen (NOU 2016:18) og delvis desentralisering av politiutdanningen, knyttet til Samisk Høgskole for å bidra til bedre rekruttering blant samisktalende. Når vi har gjort intervju på mellomledernivå ser man rekrutteringsproblemer i sammenheng med utfordringene med å være politi i små tette og oversiktlige lokalsamfunn og de særlige utfordringene i samiske samfunn der bl.a. storfamilien har så sterk posisjon, og at dette gir større personlige belastninger for den enkelte politibetjent.

Når en organisasjon først har rekruttert personer med kompetanse i samisk vil det være viktig å holde på disse folkene. En kommune gir alle med dokumentert kompetanse i samisk lønnstillegg, etter graden av samiskkompetanse, (fra 5000 kroner for realkompetanse til 20 000 kroner for 60 studiepoeng). En annen kommune prioriterte ansatte i helsesektoren med samiskkompetanse som hadde brukerkontakt ved siste lønnsoppgjør.

Det er stor konkurranse om personell med fagkunnskap og samisk kompetanse. De operative stillingene, slik som barnehagelærere, lærere i skolen og helsepersonell konkurrerer med stillinger i forvaltningen, både i kommuner, fylkeskommuner, staten, helseforetak og Sametinget, samt media, universitet- og høgskolesystemet, øvrige samiske institusjoner osv. Det er viktig å ha incentiver slik at samiskkompetansen sikres i språkbyggerjobbene og at det er attraktivt å være barnehagelærer, lærer i grunnskolen og videregående skole, være fagarbeider, sykepleier i eldreomsorg og helsestasjoner m.v. Her er det en vei å gå. Per i dag ser man at ansatte i skoler og barnehager med samisk språkkompetanse ofte forsvinner til forvaltning, medier o. a, mens samisktalende helsearbeidere løftes bort fra direkte bruker-kontakt, og over i administrasjon og ledelse, hvor de i langt mindre grad har en språk-byggende og bærende funksjon. Det trengs en styrking av lønns og arbeidsvilkår i alle sektorer som bidrar til å gjøre det mer attraktivt å oppsøke, og bli værende i jobber hvor de faktisk bruker språket direkte overfor samiske språkbrukere. Det er behov for et langsiktig og systematisk arbeid for å bygge kompetanse i samisk språk. For flere institusjoner vil det være enklere å bygge kompetanse i samisk kultur, det kan avhjelpe noe, men det er langt fra tilstrekkelig til å følge opp regelverket som sikrer at samisk kan brukes på lik linje som norsk i forvaltningsområdet. Situasjonen er som tidligere påpekt særlig prekær i lule- og sørsamiske områder.

Det virker imidlertid for at kommunene liten grad ser sine samlede behov for å rekruttere samisk kompetanse, på tvers av sektorene og at det ikke er rekrutteringsstrategier på tvers av sektorene for hvordan de kan jobbe for å holde på og skaffe seg den samiske språk- og kulturkompetansen de har bruk for.

8.3. Organisering

Språksituasjonen er forskjellig mellom kommunene, selv i forvaltningsområdet. Det bør også legges til grunn når det skal jobbes med organisering. Blant casekommunene står Guovdageainnu suohkan – Kautokeino kommune i en særstilling. Der er samisk et bærende språk, og majoriteten av befolkningen snakker og forstår samisk. Det er mer i spesialstillinger de mangler kompetanse i samisk språk, i alle fall muntlig. Alle elever har undervisning i og de alle fleste også på samisk, i barnehagene brukes samisk, helse- og omsorgstjenesten er godt dekket med samiskspråklige tilsette osv.

De øvrige casekommunene har konsentrert tilbudet i samisk språk til enkelte skoler og barnehager/avdelinger, for å forsøke å vedlikeholde eller skape et samiske miljø der det blir enklere å bruke samisk for barn og voksne. Likevel er det i flere kommuner vanskelig å sikre nok personell som snakker samisk, også samiskkunnskapen blant barna varierer, slik at i flere kommuner er det vanskelig å ha en samisk språkhverdag, selv i samiske klasser og samiske barnehageavdelinger. Det skyldes begrensede språkkunnskap både blant barna og blant de voksne.

For å styrke samisk språk har noen av kommunene egne språkarbeidere i barnehage og skole, det er ressurspersoner med kompetanse i samisk språk, gjerne realkompetanse. En utfordring er at disse språkarbeiderne ikke innehar de formelle kvalifikasjonene som kreves for å få fast ansettelse i skole eller barnehage, slik at det ofte blir midlertidige stillinger, enten som vikariat eller prosjekt. Det gjør at disse ressurspersonene blir mindre permanent, og barnehagen eller skolen får mindre stabil stab enn det de ønsker. I en kommune deler flere barnehager en språkressurs (som også er barnehagelærer) fra språksenteret.

I noen kommuner pendler samisklærere mellom flere skoler, slik sikres stedlig undervisning i samisk, elevene unngår fjernundervisning, og lærerne kan få større stillinger ettersom det er flere barn de underviser. I Plassje–Røros er samisklærerne samlet og lokalisert i tilknytning til språk og kultursenteret Aajege. Bakgrunnen er ønsket om å styrke det sørsamiske språkmiljøet i kommunen. Det må utforskes nærmere hvordan ulike modeller fungerer. En modell der lærere er knyttet til andre samiske språkmiljø kan være positivt for å styrke samiskkompetansen, men det kan gjøre at samisk språk og kultur blir en mindre integrert del av skolen. En modell der en lærer pendler mellom flere skoler kan også være belastende for lærerne og gjøre samisk språk mer løst fra øvrig undervisning.

De siste årene har det vært mer oppmerksomhet rundt å bygge en langsiktig og helhetlig språkopplæring, fra barnehage, videre til grunnskole og videregående skole og deretter til høyere utdanning. Det har vært oppmerksomhet på overgangene mellom de ulike fasene, for å hindre frafall, slik at barna som går i samisk barnehage sikres god samiskundervisning i grunnskolen osv. Det er stort behov for å sikre samisk språkkompetanse på alle samfunnsområder, hvis det skal lykkes er det nødvendig å forbygge frafall eller lekkasje fra samisk underveis i utdanningsløpet.

Innen videregående opplæring har Troms, Nordland og Trøndelag etablert «ressursskoler» som har ansvar for undervisning i samisk, med stedlige lærere. En slik modell gjør det lettere å rekruttere samisklærere da det er et miljø av en viss størrelse, og læreren er ikke alene. Elever ved andre skoler får fjernundervisning, enten fra ressurskolene eller fra andre skoler. Fylkeskommunene har tatt en overordnet koordinerende rolle. I Finnmark har det over lang tid vært undervisning i samisk med stedlige lærere ved de fleste videregående skolene. Der virker det for at fylkeskommunen har en svakere koordinerende rolle. I de fylkeskommunale videregående skolene gis det undervisning i samisk språk, øvrig undervisning foregår ikke på samisk.

Flere av forvaltningskommunene tilbyr fjernundervisning i samisk til elever i andre kommuner. Blant casekommunene er det ingen som gir fjernundervisning i samisk til egne elever, bortsett fra der elever har samiskundervisning i et annet samisk språk, f.eks. en elev i sørsamisk område som skal ha undervisning i nordsamisk. Guovdageaidnu–Kautokeino, har bygd opp en egen enhet for fjernundervisning, med egne lærere og informanter mener dette har bidratt til sterkere satsing og bedre kvalitet i fjernundervisningen. I deres undervisningsopplegg inngår også to årlige samlinger

for fjernundervisningselevne (språkbud), der de praktiserer språket gjennom ulike aktiviteter. Blant casekommunene gir også Deatnu–Tana tilbud om fjernundervisning til andre kommuner.

De fleste forvaltningskommunene mangler også samiskkompetanse i primærhelsetjenesten. Ikke alltid er det like stor bevissthet om brukeren eller pasienten er samisk eller har samisk bakgrunn. Dette er viktig både for barn og unge, voksne og eldre. F.eks. gjelder det språktester av barn på helsestasjonen. Det er også viktig i eldreomsorgen, særlig overfor demente. Flere kommuner mener de tilrettelegger slik at ansatte med samisk kompetanse følger opp samiske brukere. Fra tidligere undersøkelser vet vi at mange ganger har kommunen og brukerne ulik oppfatning av i hvor stor grad det skjer slik tilrettelegging (Angell et al. 2012).

Innen spesialisthelsetjenestene har det vært økende bevissthet om at samiske pasienter eller pasienter med samisk bakgrunn kan ha særskilte behov som det må tas hensyn til i behandlingen. Sami klinihkka og SANKS (Samisk nasjonal kompetanstjeneste – psykisk helsevern og rus) er eksempler på måter å organisere tilbudet og styrke samisk kompetansen innen spesialisthelsetjenesten. SANKS er lokalisert i flere av forvaltningskommunene, det bidrar nok til at dette tilbudet er (bedre) kjent.

Det er også etablert prosjekt med samisk helsenettverk. Der helsepersonell både i primærhelsetjenesten og spesialisthelsetjenesten som allerede er ansatt, blir frikjøpt i en delstilling for å kunne følge opp samiske pasienter. Dette er etablert i sørsamiske område i Plassje–Røros, et lignende prosjekt er i gang i lulesamisk område (Hábmer–Hamarøy) og under utvikling i Dieiddanuori–Tjeldsund.

Det er en tolketjeneste tilgjengelig på nordsamisk i Helse Nord, men denne benyttes sjeldent. Det er ukjent hvorvidt det skyldes mangel på behov, eller at tilbudet er lite kjent ute i helsetjenestene rundt i landet.

Politiet virker ikke for å ha særskilt organisering for å ivareta samiske brukere, men man kan legge merke til at organiseringen av politiet i Finnmark samsvarer med reinflytteveiene slik at for eksempel Alta politistasjonsdistrikt dekker Loppa, Alta og Kautokeino. I etterkant av Tysfjord-saken erfares det at kjennskap til lokal samisk kultur kan ha betydning for politiet og andre tjenesters evne til å fange opp alvorlig forhold i samiske miljøer (Rønne 2020).

Det er behov for å styrke og samordne nødetatene i forhold til kunnskap i samisk språk, inkludert samiske stedsnavn.

Indre og Østre Finnmark Tingrett, rettssted Deatnu–Tana, har som nevnt bidratt til å øke kompetansen i samisk i rettssystemet, og driver begrepsutvikling på samisk av det juridiske språket og fungerer slik som en ressursdomstol. Det er også foreslått lovendring for lettere å kunne flytte rettssaker dit dersom det er hensiktsmessig ut fra hensynet til samisk språk og kultur. Moderat spesialisering ved andre domstoler, kan også fordele samisk orienterte saker til spesielt kompetente dommere. I rettssystemet er det også tradisjon for å bruke tolk, også her er det i første rekke tolking i nordsamisk. Det har nesten vært umulig å skaffe lulesamisk og sørsamisk tolk. Tolketjenesten trenger også styrking, formalisering og utvikling.

Overordnet er det tydelig at organiseringen av og modeller for å styrke de ulike tjenestene for samiske brukere er svært ulike. Barnehagene som er en kommunal oppgave, får øremerket tilleggsfinansiering via Sametinget. Grunnskolen som også er en kommunal oppgave, og

videregående skole som er en fylkeskommunal oppgave, får refusjon fra Utdanningsdirektoratet via Statsforvalteren. Innenfor primærhelsetjeneste er det lite lovpålagte pålegg, og der gis det heller ikke ekstra finansiering til kommuner for å ivareta samiske brukere, med mindre det lages særlige prosjekt og det kan gi kortere finansieringer. I Helseforetakene er det egne prosjekt for å følge opp samiske brukere (helsenettverk) og det er samlet kompetanse i egne enheter (Sami klinikk og SANKS). Barnevernet i forvaltningskommunene er organisert forskjellig, og et Nasjonalt samisk kompetansesenter har som ambisjon å styrke barnevernets arbeid overfor samiske barn og familier over hele landet. Politiet ser ut for å i minst grad ha særlig organisering i forhold til å ivareta samiske brukere. Innen domstol har Indre og Østre Finnmark tingrett, rettssted Deatnu–Tana bidratt til å styrke, bygge opp og samle juridisk kompetanse om samiske forhold.

8.4. Lovpålagte rettigheter

Innbyggere i forvaltningsområdet har særlige rettigheter til bruk av samisk språk. Sterkest individuelle rettigheter har elever i grunnskolen, til undervisning i og på samisk. Det er også krav til samisk barnehagetilbud. Det er svakere individuelle rettigheter/mer generelle regler innenfor helse og omsorg og det er større grad av skjønn innenfor dette feltet. Men også innenfor disse sektorene har pasienter og brukere rett til å bruke samisk språk.

Flere forvaltningskommuner erkjenner at de ikke greier å oppfylle kravene som lovene stiller, og peker på at hovedutfordringen er at de ikke har nok personell med samisk kompetanse. En av kommunene er i dialog med Statsforvalteren om hvordan de skal håndtere denne situasjonen. Imidlertid er det få kommuner som melder om at de har særlig med klager, de som har hatt klager viser til at det er få og at det gjelder enkeltsaker. Kommunene har ikke registrert interne avviksmeldinger innenfor dette feltet, slik at dette virkemidlet synes lite brukt.

Lulesamisk- og sørsamiske områder har klart de største utfordringene med å skaffe kompetanse i samisk språk, og slik oppfylle kravene i loven. Det kan også ha betydning hvor lenge en kommune har vært forvaltningskommune. Selv om loven er den samme er det rimelig å kunne forvente mer fra kommunene som har vært forvaltningskommune i nærmere 30 år, enn kommunene som akkurat er innlemmet.

Forventningene fra samiske innbyggere til hva kommunene og andre offentlig organer kan gi av tjenester på samisk varierer, og i de områdene det er få som behersker samisk språk er det gjerne også lavere forventninger til hva kommunen og andre kan stille opp med, selv om de juridiske rettighetene er de samme. Et eksempel som kom fram fra Plassje–Røros var at innbyggere med nordsamisk bakgrunn hadde større forventninger til hva slags samisk tilbud kommunen kunne gi, enn det sørsamiske brukere forventet.

8.5. Overordnede betraktninger

Forskjellige styringsmodeller mellom sektorene

De formelle modellene er forskjellig mellom de ulike sektorene, og styringen og incitamentene som legges til grunn er forskjellig. Sterkest juridiske rettigheter er knyttet til undervisning i og på samisk i grunnskolen. I fylkeskommunal videregående opplæring er det rett til undervisning i samisk, og slik sett litt svakere enn for grunnskolen. Disse individuelle rettighetene forsterkes av at staten refunderer merkostnader til undervisning i samisk. Dette betales ut fra Udir via

Statsforvalterne. Kommunene har ansvar for at barn i barnehagealder får et barnehage tilbud på samisk, også her er det klare lovhjemler. Også her forsterkes dette med økonomiske virkemidler. Denne sektoren får penger fra Sametinget. Innenfor helse og omsorg er det svake juridiske rettigheter i forhold til samiske tilbud, og heller ingen økonomiske incitament for å få det på plass. Det er kommunene som har hovedansvar for å ivareta også sine samiske innbyggere. Heller ikke innenfor barnevern, der kommunene har ansvar er det særlige juridiske krav eller økonomiske incitament til å ivareta samiske brukere særskilt. Men det bygges opp særlig kompetansesenter (RESAK, og NASAK fra 2021) for å styrke arbeidet overfor samiske barn og familier, under Bufdir. Innen spesialisthelsetjenesten er det i første rekke etablert egne tilbud for å ivareta samiske brukere og det er knyttet til særlige prioriterte områder, f.eks. innen psykisk helsevern og rus og tolketjeneste. Det arbeides med planer for å øke oppmerksomheten for samiske pasienter over hele landet. Dette finansieres av Helseforetakene.

Det er altså forskjellige modeller som benyttes for å fremme og ivareta særskilte hensyn til samiske brukere, knyttet opp det hvordan de ulike sektorene er organisert og finansiert. Sterkest styring er innenfor grunnskole, der det både er juridiske krav og økonomiske virkemidler.

Nedenfor har vi laget en skjematisk oversikt over sektorene og hvilke modeller de styres etter.

	Barnehage	Grunnskole	Videregående utdanning (FK)
Lovverk	Kommuner ansvarlig for å gi tilbud	Elever rett til undervisning i og på samisk	Samiske elever rett til undervisning i samisk
Økonomiske incitament	Tilskudd fra Sametinget	Refusjon fra Udir/Statsforvalter	Refusjon fra Udir/Statsforvalter
Rekruttering	* Kommuner iverksetter egne rekrutteringstiltak	* Udir/SF stipend til samisk utdanning * Spleiselag f.eks. stipend og bindingstid * Kommuner iverksetter egne rekrutteringstiltak	* Udir/SF stipend til samisk utdanning * Fylkeskommuner iverksetter egne rekrutteringstiltak
Organisering	* Egne samiske avdelinger og eller barnehager	* Fysisk undervisning i samisk * Undervisning på samisk lagt til en skole * Samisklærere underviser ved flere skoler	* Fysisk undervisning * Fylkeskommunale ressursskoler * Fjernundervisning
Modell:	* Lovverk * Finansiering fra Sametinget * ordinær kommunal oppgave	* Lovverk, elever har individuell rett * Finansiering fra Udir/ Statsforv * ordinær kommunal oppgave	* Lovverk, elever har individuell rett * Finansiering fra Udir/ Statsforv * ordinær fylkeskommunal oppgave

	Helse og sosial	Barnevern	Politi	Domstol
Loverk	*Generelle lover, samiske brukeres behov vektlegges *Rett til å bruke samisk språk	*Generell lov, tiltak for barnets beste. *Rett til å bruke samisk språk.	Rett til å bruke samisk språk	Rett til å bruke samisk språk
Økonomiske incitament	Ingen	Ingen	Ingen	Ingen
Rekruttering	* Kommuner iverksetter egne rekrutteringstiltak * Prosjekt * Desentralisert sykepleier utd	*Kommuner *Prosjekt	*Forslag om delvis desentralisert politiutdanning	*Språkkrav ved rettssted Tana
Organisering	*Primærhelsetj er ordinær virksomhet i kommunene *Egne «samiske» organiseringer i spesialisthelsetjenesten: -Helsenettverk: kobler primær og spesialisthelsetj. -Egne «tilbud»; SANKS, Sami Klihnikka	*Egen tjeneste eller interkommunalt samarbeid *RESAK/ NASAK	*Ingen særskilt organisering *Finnmark politidistrikt organisert i samsvar med reindriftas flyttesystemer	*Ressursdomstol *Forslag om utvidet adgang til overføring av saker
Modell:	*ordinær kommunal oppgave *Parallele kompetanse enheter	*ordinær kommunal oppgave *Parallele kompetanse enheter	*ordinær statlig oppgave	*ordinær statlig oppgave *Parallele kompetanse enheter

Samiske institusjoner og miljø

Alle forvaltningskommunene har samiske språksentra. Det varierer i hvor stor grad det er andre samiske institusjoner i kommunen (Angell et al. 2014). Sametinget, Samisk teater, Samisk høgskole, statlige samiske videregående skoler, samisk media (NrK Sápmi), Indre Finnmark tingrett, SANKS, osv. er eksempler på statlig finansierte samiske institusjoner. Også slike sentre som Árrán – Julevsame guovdasj – Lulesamisk senter (Hábmer–Hamarøy), Davvi Álbmogiid Guovddá/Senter For Nordlige Folk (Gáivuotna–Kåfjord), Sijti Jarng (Aarborten–Hattfjellidal), Saemien Sijte – Sørsamisk museum (Snåasa–Snåsa), Várdobáiki (Dielddanuori–Tjeldsund) er viktige institusjoner lokalt. Disse kan bidra til å styrke lokale samiske miljø, og fungere som smeltedigel og kjerne for aktivitet. Enkelte av disse institusjonene er sentral for samisk kultur lokalt og regionalt, og mange av disse er også helt sentrale for bruken av samisk språk i kommunen. I enkelte forvaltningskommuner kan det være den (eneste) institusjonen det snakkes samisk språk. Det er også knyttet arbeidsplasser til disse institusjonene, i første rekke høykompetansearbeidsplasser, og det er en viktig dimensjon i små kommuner, som jo forvaltningskommunene er. Å styrke slike institusjoner blir også viktig for å synliggjøre og høre samisk språk og bygge kompetansen i samisk språk.

Sametinget – viktig premissleverandør på mange felt

I denne studien er det tjenester som kommuner, fylkeskommuner og staten har ansvar for, som er kartlagt og vurdert. Sametinget har i liten grad direkte koblinger til disse tjenestene. Samtidig spiller de en viktig rolle politisk og administrativt med å løfte de samiske rettighetene når premissene for utvikling av tjenestene legges nasjonalt. Dette kan være gjennom konsultasjoner og arbeid i utvalg. Sametingets rolle er særlig sterk i forhold til barnehager og grunnskole, og det

som gjøres av læreplanarbeid, arbeid med rammeplan (for barnehager) og utvikling av læremidler. I tillegg har Sametinget en viktig funksjon overfor kommunene i forvaltningsområdet, og de tildeler midler som skal kompensere for merutgiftene ved en tospråklig forvaltning.

Ildsjeler og «rett plasserte» ansatte

Gjennom dette arbeidet er vi igjen blitt minnet om hvor viktig enkeltpersonene i de kommunale, fylkeskommunale og statlige systemene er. Samiske hensyn synes å være rimelig godt innarbeidet i de først etablerte forvaltningskommunene. Selv om det i flere tilfeller ikke ser ut for å være klare rutiner for å fange opp samiske brukere og samiske hensyn.

I de kommunene som nylig er innlemmet i forvaltningsområdet er det få rutiner på plass. Det vi har møtt der er mange meget engasjerte ildsjeler som virkelig brenner for å få mer oppmerksomhet på å synliggjøre samisk språk og kultur, og lage systemer og rutiner for å sikre samiske brukere. Enkeltpersoner legger ned en stor innsats for å styrke og redde sørsamisk og lulesamisk språk, og bidrar med gode løsninger til hvordan barnehager og undervisning kan organiseres. F.eks. var det engasjerte personer, rett plassert, innenfor helsevesenet som utviklet modellen om helsenettverk på tvers av primærhelsetjenesten og spesialisthelsetjenesten. Det er gull verdt å ha dedikerte ildsjeler som driver fram et fagfelt, slik vi ser her.

Referanser

- Abelsen, B., Hauglin, O., Henriksen, I. M., & Josefsen, E. (2003). *Oppfølging av plan for helse- og sosialtjenester til den samiske befolkning i Norge*. Rapport 2003:6. Alta/Kautokeino/Sandvika: Agenda Utredning & Utvikling AS/Norut NIBR Finnmark as.
<http://hdl.handle.net/11250/2444932>.
- Angell, E., Eikeland, S., & Selle, P. (2021). Samepolitikkens plass i utviklingsprosesser i nord. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 62(2), 154–175. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-219X-2021-02-02>.
- Angell, E., Eikeland, S., & Selle, P. (red.). (2016). *Nordområdene i endring. Urfolkspolitikk og utvikling*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Angell, E., Gaski, M., Lie, I., & Nygaard, V. (2014). *Næringsutvikling i samiske samfunn. En studie av sysselsetting og verdiskaping i nord*. Norut Alta rapport 2014:4.
<https://hdl.handle.net/11250/2759329>.
- Angell, E., Balto, Á. M. V., Josefsen, E., Nygaard, V. & Pedersen, P. (2012). *Kartlegging av samisk perspektiv i kommunesektoren*, Norut Alta rapport 2012:5
<http://hdl.handle.net/11250/2444894>.
- Björstig, T., Nygaard, V., Riseth, J-Å. & Sandström, C. (2020). The Institutionalisation of Sami Interest in Municipal Comprehensive Planning: A Comparison Between Norway and Sweden. *International Indigenous Policy Journal*. 11(2).
<https://ojs.lib.uwo.ca/index.php/iipj/article/view/10574/8568>.
- Børhaug, K., Homme, A., Olsen, T.O. & Ludvigsen, K. (2020). Barnehageeigarane og rammeplanen. I Homme, A., Danielsen, H., & Ludvigsen, K. *Implementeringen av rammeplan for barnehagen. Underveisrapport fra prosjektet Evaluering av implementering av rammeplan for barnehagen*.
<https://hdl.handle.net/11250/2736721>.
- Dankertsen, A. (2007). Samen sitter i kroppen. *Tidsskrift for psykisk helsearbeid*, 4(1), 118–127. (A)
- Falch, T. & Selle, P. (2018). *Sametinget. Institusjonalisering av en ny samepolitikk*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Hanssen, I. (2013). The influence of cultural background in intercultural dementia care: exemplified by Sami patients. *Scandinavian Journal of Caring Sciences*, 27(2), 231–237.
- Heitmann, R. (2021a). Kautokeino er lei av politiet. *Sågat* 7.10.21.
<https://www.sagat.no/kautokeino-er-lei-av-politiet/19.29390#:~:text=Politikerne%20i%20Kautokeino%20krever%20samsvar,if%C3%B8lge%20ordf%C3%B8rer%20Hans%20Olsen>.
- Heitmann, R. (2021b). Politimester gir Kautokeino svar på tiltale. *Sågat* 13.10.21.
<https://www.facebook.com/sagatno/posts/10159699993825513/>.
- Heitmann, R. (2021c). Saken om samisk politi ligger stein død. *Sågat* 13.10.21.
<https://www.sagat.no/nyheter/saken-om-samisk-politi-ligger-stein-dod/19.29466#nyhetbilder>.
- Helse Nord (2020). *Spesialisthelsetjenester til den samiske befolkningen*. Strategidokument – juni 2020. <https://helse-nord.no/Documents/Fagplaner%20og%20rapporter/Samiske%20helsetjenester/Strategi%20Spesialisthelsetjenester%20til%20den%20samiske%20befolkningen%20-%20bokm%C3%A5l.pdf>.
- Hjemås, G., Holmøy, E. og Haugstveit, F. (2019). Behovet for arbeidskraft i helse og omsorg mot 2060. Tall som forteller. *Rapporter 2019/12*. Statistisk Sentralbyrå.

- Homme, A., Danielsen, H., & Ludvigsen, K. (red) (2020). *Implementeringen av rammeplan for barnehagen. Underveisrapport fra prosjektet Evaluering av implementering av rammeplan for barnehagen*. Rapport nr. 37-2020, NORCE Samfunn. <https://hdl.handle.net/11250/2736721>.
- Humstad, K. (2020). Ord mot ord om reintyveri. Vi prøver å følge loven vi, men da blir vi anmeldt. *Sågat* 2.11.2020:12–13.
- Hylland-Eriksen, T. (1993). Små steder – store spørsmål. *Innføring i sosialantropologi*. Universitetsforlaget. Oslo.
- Hætta, E. K. (2019) På tide å tenke nytt i politiutdanningen? *Khrono*, 15.3.2019. <https://khrono.no/ellen-katrine-haetta-politihøgskolen-politiutdanning/pa-tide-a-tenke-nytt-i-politiutdanningen/268190>.
- Johansen, K. (2020). *Samisk språktilbud i barnehagen*. Retrieved from Sámi allaskuvla: <https://sametinget.no/f/p1/i1929228d-dbc6-4160-9741-9ac43d616242/samiske-tall-forteller-13.pdf>.
- Kappfjell, T. (1998). Slektsbenevnelse – laahkoeh. I: Dunfjeld, S. (red.), *Åarjel-Saemieh – Samer i sør*, Årbok nr.6: 39-50. Snåsa: Saemien Sijte.
- Klausen, A.M. (1992). *Kultur. Mønster og kaos*. Ad Notam Gyldendal. Oslo.
- Mathisen, L., Carlsson, E. & Sletterød, N.A. (2017). Sámi Identity and Visions of Preferred Futures: Experiences among Youth in Finnmark and Trøndelag, Norway. *The Northern Review* 45 (p113–139) <https://doi.org/10.22584/nr45.2017.007>.
- Meld. St. 17 (2015–2016). *Trygghet og omsorg Fosterhjem til barns beste*. Barne, likestillings og inkluderingsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-17-20152016/id2478130/?ch=1>.
- Meld. St. 7 (2019–2020). *Nasjonal helse- og sykehusplan 2020–2023*. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nasjonal-helse--og-sykehusplan-2020-2023/id2679013/?ch=1>.
- Myrvang, I. (2016). *Samiske barns rettigheter i barnevernet Om samiske barn får sine rettigheter ivaretatt ved omsorgsovertakelse i barnevernet*. Masteroppgave i JUR-3902. UiT. Norges Arktiske Universitet. <https://hdl.handle.net/10037/10877>.
- Møllersen, S. (2009). Den som tier samtykker – eller ikke: kulturforståelse og samhandling med den samiske pasienten: uttalelser fra norske helsearbeidere, ofte hørt på informasjonsreiser (for SANKS) rundt i Norge. *Utposten – blad for allmenn- og samfunnsmedisin*, 8, 14–18. (A)
- Nordin, Å. (2007). *Renskötseln Renskötseln är mitt liv: analys av den samiska renskötselns ekonomiska anpassning*. Vaartoe-Centrum för Samisk forskning. Umeå universitet.
- NOU (1995:6). Plan for helse- og sosialtjenester til den samiske befolkning i Norge. Helse og Sosialdepartementet.
- NOU (1999:19). *Domstolene i samfunnet*. Justisdepartementet.
- NOU (1999:22). *Domstolene i første instans*. Justisdepartementet.
- NOU (2016:18). *Hjertespråket Forslag til lovverk, tiltak og ordninger for samiske språk*. Kommunal- og moderniseringsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/contentassets/ad82d773c3094582a2660908b48886d3/no/pdfs/nou201620160018000dddpdfs.pdf>.
- NOU (2019:17). *Domstolstruktur*. Justis- og beredskapsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2019-17/id2670671/>.

- NOU (2020:11). *Den tredje statsmakt*. Domstolene i endring. Justis- og beredskapsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/contentassets/367acaf16a2941bfaf5e3b1ae7bfe95f/no/pdfs/nou202020200011000dddpdfs.pdf>.
- Nygaard, V., Kårtveit, B. og Riseth, J. Å. (2019). *Samisk kultur, identitet og samfunnsliv i Nye Narvik kommune – Delprosjekt kommunesammenslåing*. NORCE rapport 21/2019 Samfunn. <http://hdl.handle.net/11250/2621231>.
- Nygaard, Vigdis; Karlstad, Stig; Nylund, Ingvild. (2016). *Ávjovárri urfolksregion i et samisk perspektiv – utredning med utgangspunkt i kommunereformen*, Norut Rapport 09/2016. <https://hdl.handle.net/11250/2649694>.
- Nygaard, V., Carlsson, E. & Nilsen, B.T. (2019). *Utredning om forholdet mellom sørsamisk språk, kultur og næring*, Norut rapport 3/2019. <https://hdl.handle.net/11250/2647843>.
- Nygaard, V., Balto, Á.M.V., Solstad, M & Solstad, K J. (2012). *Evaluering av samiske språksentre*, Norut Alta rapport 2012:6. <https://hdl.handle.net/11250/2985404>.
- Nygaard, V. & Solstad, M. (2013). Rettigheter og praksis i samisk opplæring under LK06Samisk, kapittel i bok: Karseth, Berit, Jorunn Møller og Petter Aasen (red.) *Reformtanker – Om fornyelse og stabilitet i grunnopplæringen*, Universitetsforlaget.
- Pedersen, I.-L. (2008). *En kvalitativ studie av tre norske sykepleieres opplevelser og erfaringer fra møte med samiske pasienter med demenssykdom og som bor i sykehjem*. (Mastergradsoppgave), Universitetet i Tromsø, Tromsø.
- Pedersen, P., & Høgmo, A. (2004). *Kamp, krise og forsoning. Evaluering av samepolitiske tiltak i Kåffjord. Rapport, 4*, NORUT Samfunnsforskning.
- Rasmussen, T. (2018). *Sami Language in Primary and Secondary Education*. Sami statistics speaks 1/2018, Rapport Sami Allaskuvla.
- Riksrevisjonen (2019). *Riksrevisjonens undersøkelse av samiske elevers rett til opplæring i og på samisk*. <https://www.riksrevisjonen.no/globalassets/rapporter/no-2019-2020/opplaringiogpasamisk.pdf>.
- Riseth, J.Å., Eilertsen, S.M. & Johansen, B. (2021). Reindriftas sårbarhet og Norges ansvar. Kapittel 2 i: Flemsæter F. & Flø, B.E. (red.): *Utmark i endring*. Cappelen Damm Akademisk, s 29–66. <https://doi.org/10.23865/noasp.151.ch2>.
- Riseth, J.Å. (2021). Disappearing Flexibility. The Story of Gielas Reindeer Herding District. In: Sørly, Rita, Bård Kårtveit & Thony Ghaye. *Stories of Change and Sustainability in the Arctic Regions: The Interdependence of Local and Global*. Routledge Studies in Sustainability. Taylor & Francis. Ch. 2, 43–56. <https://doi.org/10.4324/9781003118633>.
- Ruud, Å. R. (2017a). En tolk om tolkning i retten [intervju med Nancy Porsanger Anti]. *Rett på sak* 3/2017, 26–27. https://www.domstol.no/globalassets/upload/internett_fillister/da/publikasjoner/rett-pa-sak/2017/rps_3-2017.pdf.
- Ruud, Å. R. (2017b). Hvordan bør politi og påtalemyndighet ivareta retten til bruk av de samiske språk? *Rett på sak* 3/2017. https://www.domstol.no/globalassets/upload/internett_fillister/da/publikasjoner/rett-pa-sak/2017/rps_3-2017.pdf.
- Ruud, Å. R. (2017c). Rettstolking og rettssikkerhet retten [intervju med Nils Asbjørn Engstad]. *Rett på sak* 3/2017, 25. https://www.domstol.no/globalassets/upload/internett_fillister/da/publikasjoner/rett-pa-sak/2017/rps_3-2017.pdf.

- Ruud, Å. R. (2017d). Hva mener du er en av hovedutfordringen for sameretten og menneskerettighetene? retten [intervju med Nils Asbjørn Engstad og Susann F. Skogvang]. *Retts på sak* 2/2017, 12.
https://www.domstol.no/globalassets/upload/internett_fillister/da/publikasjoner/rett-pa-sak/2017/rett-pa-sak_2-2017.pdf.
- Ruud, Å. R. (2017e). Advokatenes rolle [intervju med Jens Johan Hjort]. *Retts på sak* 3/2017, 23–24.
https://www.domstol.no/globalassets/upload/internett_fillister/da/publikasjoner/rett-pa-sak/2017/rps_3-2017.pdf.
- Rønne, T. E. (2020). *Sluttrapport. Prosjekt Jasska/Trygg 2017–2019*. Statsforvalteren i Nordland.
- Sametinget (2021). *Sametingets statistikk. Sametingets tilskuddordninger 2017–2020*.
<https://sametinget.no/f/p1/id5418316-12fa-47bf-873b-fbcf751324a7/norsk-sametingets-statistikk-2021.pdf>.
- Samiske tall forteller (2021). Faste tabeller.
- Samisk Forum (2019). *Samiske saker i domstolene – en veileder*. Domstoladministrasjonen.
<https://www.domstol.no/globalassets/upload/da/domstol.no/domstoladministrasjonen/publikasjoner/veiledere/nettversjon-veileder-for-samiske-saker-i-domstolene.pdf>.
- Samisk Forum (2021). *Høring – NOU 2020:11 Den tredje statsmakt*. Domstolene i endring. 3.mai 2021
https://www.regjeringen.no/contentassets/2c80e6c7cf894e1dbc06d61b06153b13/samisk-forum-i-domstolene.pdf?uid=Samisk_forum_i_domstolene.
- Saus, M. (2003). *Kontekstuell barnevern: barnevern i samiske landskap*. Tromsø: Institutt for pedagogikk, Det samfunnsvitenskapelige fakultet, Universitetet i Tromsø 2003 294 s. UiT.
- Saus, M., Salamonsen, A., Douglas, M., Hansen, K.L., Thode, S. K (2018). *Kompetansehevende tiltak, kunnskapsmiljø og samiske barns særlige rettigheter*. Regionalt kunnskapscenter for barn og unge 2018. 148 s. UiT.
https://bibliotek.bufo.no/BUF/101/Utreddning_om_barnevern_for_den_samiske_befolkningen_innvandrere_og_nasjonale_minoriteter_i_Norge_Kompetansehevende_tiltak_kunnskapsmiljo_og_samiske_barns_saerlige_rettigheter.pdf.
- Selfors, F.-A.S., Engstad, N.A., Nergaard, L., Meringen A.R. & Moen, H.W. (2011). *Den samiske dimensjonen i rettsvesenet*. Rapport fra en arbeidsgruppe.
- Skogvang, Susann Funderud (2017). *Samerett*. 3. utgave. Universitetsforlaget.
- Skålnes, S. (2003). *Bustad og beiteland*. Dr. ing. Avhandling. Noregs teknisk-naturvitenskapelige universitet. Fakultet for arkitektur og biletkunst. Institutt for byforming og planlegging, 314 s.
- Snåasen tjelste/Snåsa kommune (2021). *Politiråd Snåsa kommune*. Arkivsaksnr.: 2021/281
Saksbehandler: Roy Bjarne Hemmingsen Dato: 2.2.2021.
- Solem, E. (1970). [1933] *Lappiske rettsstudier*, 2.utg. Oslo: Universitetsforlaget.
- Solstad, K. J. (red.), Balto, Á. M. V., Nygaard, V., Josefsen, E., og Solstad, M. (2012). *Samisk språkundørsøkelse*, NF-rapport nr 7/2012.
- Somby, A. (2018). Skal samer ha eget rettssystem? *NRK Sápmi*.
<https://www.facebook.com/watch/?v=215471489368606>.
- Statistisk sentralbyrå (2021). *Samisk statistikk 2020*.
- Sørli, V. L. & Larsson, P. (2018). *Nærpolitireformen tvinger fram endringer i politiets idealer*.
<https://www.politiforum.no/debattinnlegg-naerpolitireformen-paul-larsson/naerpolitireformen-tvinger-fram-endringer-i-politiets-ideal/149595>.

- Todal, J. (2014). Samisk språkpolitikk – nyttar det? I Nystø, S-F., Guhttor, M. & Pedersen, S. (red.), *Sámediggi 25 jagi 1989–2014* (s 205–245). Samediggi. Karasjok.
- Todal, J. (2015). Forvaltningsområdet for samisk språk i tjue år. I B. Bjerkli & P. Selle (red.), *Samepolitikken utvikling* (pp. 198-224). Oslo: Gyldendal akademisk.
- Trøndelag fylkeskommune (2019). *LAATEGE. Handlingsplan for opplæring i samisk språk og kultur 2019–2023*, Trøndelag fylkeskommune.
- Troms fylkeskommune (2017). *Samisk i den videregående opplæringen i Troms*. Fylkestingsmelding (1-2017), <https://www.tffk.no/f/p1/ie55167b6-05d8-4260-94ed-cef070c670c4/norsk-utgave-fylkestingsmelding-samisk-til-trykk.pdf>.
- Troms fylkeskommune (2019). *Situasjon og samhandling i samiskopplæringen i Sør-Troms*.
- Vangen, T. (2017). *Overgrepene i Tysfjord – erfaringer og funn fra politiets etterforskning*. Nordland politidistrikt. November 2017, 41 s. https://www.politiet.no/globalassets/04-aktuelt-tall-og-fakta/voldtekt-og-seksuallovbrudd/sluttrapport-tysfjord_endelig.pdf.
- Vangsnes, Ø. (2021). Den samiske lekkasjen i grunnskulen. I *Samiske tall forteller 14*. https://sametinget.no/f/p1/i35d6d723-c3d4-43ee-9920-663f7d4509ba/samiske_tall_forteller_14_2021_hele.pdf.
- Visjona (2020). *Evaluering av samisk språk i Kåfjord*. <https://www.kafjord.kommune.no/getfile.php/4814593.2546.ttnpspqwqbmb77/V1.2+Sluttrapport+K%C3%A5fjord++Evaluering+samisk+spr%C3%A5k+oktober++2020.pdf>.

Appendiks

Antall elever med Samisk 1–4 i videregående skole (fylkeskommunal og statlig) 2013–2021, fordelt på førstespråk, andrespråk og totalt

	2013/2014			2014/2015			2015/2016			2016/2017			2017/2018			2018/2019			2019/2020			2020/2021		
	Førstespr	Andrespr	Totalt	Førstespr	Andrespr	Totalt	Førstespr	Andrespr	Totalt	Førstespr	Andrespr	Totalt	Førstespr	Andrespr	Totalt	Førstespr	Andrespr	Totalt	Førstespr	Andrespr	Totalt	Førstespr	Andrespr	Totalt
Hele landet	243	209	452	203	243	446	213	247	460	204	267	471	209	242	451	205	273	478	178	264	442	202	325	527
Finmark	198	157	355	177	177	354	189	187	376	182	197	379	189	172	361	186	181	367	170	231	401			
Troms	19	24	43	18	30	48	16	34	50	18	37	55	14	35	49	12	36	48	14	35	49			
Troms og Finnmark																						169	262	431
Nordland	21	16	37	4	20	24	2	12	14	1	16	17	1	17	18		46	46		24	24	1	28	29
Trøndelag	4	9	13	4	13	11	6	10	16	3	9	12	4	11	15	5	6	11	4	6	10	6	25	31
Resten	1	3	4		3	9		4	4		8	8	1	7	8	2	4	6	4	3	7	26	10	36

Kilde: Utdanningsdirektoratet og SSB